

ՏՊԱԳՐՎՈՒՄ Է
2003 թ.
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 1-ԻՑ
ՀԻՄՆԱԿԻՐ
ԵՎ ՀՐԱՏԱՐԱՎԿԻՉ
«ՍՅՈՒՆՅԱԳ ԵՐԿԻՐ»
ՍԱՐԱՆԱԹՎԿ
ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՍՎՈՒԹՅԱՐ
ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՓԻՆԴ՝ 300 ՊՐԱՄ

Սյունյաց Երկիր

№ 23 (195) • 10 դեկտեմբերի 2009թ. • հինգշաբթի

• Էլ. փոստ՝ syuniacyerkir@mail.ru
• Ինտերնետ՝ www.syuniacyerkir.am

**Շունչդ պո՛ւր, հոգի՛դ,
բայց քո հայրենիք
Մի՛ պուր թշնամյաց:**

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱԲՈՎՅԱՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Հայոց վերածնության շեփորահարը

Մեծագույն պատիվ է «Սյունյաց երկրի» համար՝ հերթական բացառիկ համարը նվիրել հայ հանճարի գագաթներից մեկին՝ հայկական պանթեոնում հավիտենապես կենդանի ու հաղթակամորեն կանգնած Խաչատուր Աբովյանին: Հիրավի, թերթը, որ ունի ազգային մեր մեծերին ու նշանավոր իրադարձություններին հատուկ համարներ նվիրելու բարի ավանդույթ, չէր կարող չնշել հայոց ազգային վերածննդի շեփորահար Խաչատուր Աբովյանի ծննդյան 200-ամյակը:

Թերթային մեկ համարը, որքան էլ ծավալուն լինի, չի կարող թեկուզեի շատ համառոտ ընդգրկել մեծ լուսավորչի գրական ժառանգությանը, հասարակական-քաղաքական գործունեությանը, արվեստագիտության անցած եւ ներկա փուլերին առնչվող հարցերը: Մանավանդ որ հայոց մեծերից եւ ոչ մեկի մասին, կարելի է ասել, չի գրվել այնքան հանգամանակից ու բազմակողմանի, որքան Խաչատուր Աբովյանի: Մանավանդ որ ազգային, մշակութային, հոգեւոր, պետական գործիչներից եւ ոչ մեկի կյանքն ու գործունեությունն այնքան լեցուն չեն առեղծվածներով, որքան նրանը (գրողի կենսագրության բազմաթիվ հարցեր շարունակում են վիճելի մնալ առայսօր): Հետեւաբար եւ՝ խնդիր դրեցինք սույն համարով ընթերցողին ծանոթացնել Խաչատուր Աբովյանի կյանքի, գրական ու լուսավորչական եթե ոչ հանգամանակից, ապա հնարավորինս ամբողջական ու բազմակողմանի գործունեությանը:

Խաչատուր Աբովյանի մասին ստեղծվել է քննական հսկայական գրականություն: Նրա գործունեությանն ու ստեղծագործությանը, կարելի է ասել, անդրադարձել են գրեթե բոլոր հայ գրողներն ու մշակութային, հոգեւոր եւ քաղաքական նշանավոր գործիչները: Նրան անդրադարձել են օտարերկրյա բազմաթիվ գիտնականներ, գրականության ներկայացուցիչներ: Բոլոր այդ հրապարակումներից համարում գետեղում ենք այն (կամ՝ հատվածներ դրանցից), ինչը, խմբագրության կարծիքով, բանասիրություն-բանաքննություն չէ սոսկ եւ մատչելի է ընթերցողների առավել լայն շրջանակներին: Մենք ձգտեցինք Խաչատուր Աբովյանին ներկայացնել հնարավորինս արդիական տեսանկյունից՝ օգտագործելով մեր օրերի նշանավոր գրականագետների ուժերը եւս: Մոտ 100-150 տարի արվեստագետների մի սովոր մասը նրան նախելառաջ ներկայացնում էր իբրեւ

Մեր նոր առասպելն է ինքը, մեր նոր Միերը՝ ազատագրված, շղթայազերծ

Խաչատուր Աբովյան, գործ՝ Ռոբերտ Կամոյանի (կտավ, յուղաներկ, 70x60, 2009թ.)

... Ադրեյ եւ մեռնել հայրենիքի համար, – ահա՛ սակավին վաղ դասանկան սարիճերից իմ շնորհ մոտասակ: Դեռ ճնշված լինելով ինչդեպ բռնակալության, նույնդեպ եւ Տգիսության բեռների ներքո, դեռ ո՛չ մի գաղափար չունենալով եվրոպական կրթության ազդեցության մասին, ո՛չ մի նեցուկ եւ, մինչեւ իսկ, ո՛չ մի միջոց՝ հասնելու իմ մախազած մոտասակին, ես հոգուս մեջ փայփայում էի միայն այդ մտածությունը, միայն այդ ցանկությամբ այրվում... Մեր սուրբ հայրերի զոհասեղանի առջեւ իմ զված առաջին երդումը, նրանց գերեզմանների վրա թափած դառն արցունքները, նրանց թանկագին աճյուններին նվիրած ի խորոց սրտի հառաչանքները եղել են այն բանի համար, որ նրանք լինեն իմ թափում դաստիարակող հրեշտակները եւ բաց անեն իմ առջեւ հոգուս իրենց որբ թողած մանուկների՝ զոհվելու ճանապարհը:

Խաչատուր Աբովյան

«Սյունյաց երկիր»
թերթի խմբագրությունը
երախտագիտություն
է հայտնում Սյունիքի
մարզպետ Սուրեն
Խաչատրյանին՝
թերթի սույն համարի
հրատարակությունը
հովանավորելու համար:

»» ՀՄՄԱՌՈՏ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Կյանք, որ զարմանահրաշ ասքի է նման

ԴԻՈՆ ԿԱՌՈՅԱՆ

Խաչատուր Աբովյանը ծնվել է 1809թ. հոկտեմբերի շուրջ 15-ին, Քանաքեռ գյուղում, Ապրվեցց հին ու անվանի գեղարասունում, որի պատկառազոր ճերխատուցիչների առաջինը գործերն ու ընտանեկան առուրյան Ելուք են դառնում իրենց իսկ մեծ ժառանգի՝ զբաղվան-ազգազրական երկերի ու խորհրդածությունների համար։

Աբովյանի պապը մասնակից-ներից մեկն էր Երեսնուն, 1784թ. զարնանը հրավիրված այն գաղտնա-ծածուկ խորհրդակցության, ուր որոշվում է անհապաղ վերսկսել բանակ-ցթյունները ռուսական տերության հետ՝ հայոց պետականությունը վերականգնելու և Այրարատյան աշխարհ պարսից տիրապետությունից ազա-նելու շուրջ։ Այդ նպատակով Պետեր-բուրգ է առաքվում հատուկ դեսպան։ Պահպանվել է համապատասխան վավերագրերի մի մասը, որոնց տակ են գտնում ենք նրա կնիք մասնաժողովրշմը և անուճը՝ «Ապով դի Վի-րապ», այսինքն՝ Վիրապի որդի Աբով։

Խաչատուրի կյանքի առաջին տարիները նույն ընթացքն են ունեցել, ինչ վանական միջավայրում ծնավորված հայ առաջին լուսավորիչների։ Պե երեխան աշխարհ չեկած՝ հնճոբյա տերտուրյաները հյու-հնգազանը ծնող-ներն ուխտում են մանկվանը նվիրաբե-րել էջմիածնի վանքին, և այդ պատ-ճառով 1818 թթ.՝ 1819թ. զարնանը նրան տանում են Մայր արքո՞ւ ուսու-նանելու, վանական կենցաղիի վարժ-վելու և արեթա դասնալու համար։ Մինչեւ 1822թ. Աբովյանը ավարտել է այստեղ, հետո նրան իր հոգեւոր դաստիարակ նետուն Մուղղեցեհի՞մ՝ մի արդարադատ և խստաբարո վանա-վան, տեղափոխում է Տփղիսի Լեռնի-սյան դպրոց, որը եւ անավարտում է 1828թ. փետրվարին՝ աշակերտելով ժամանակի հռչակավոր անվանվ գրվածներ Պողոս վարդապետ Լեռնի-սյանին (Պարարտըն) և Զարուբյուն Ավանդարյանին։

Աբովյանի պատանեկան առաջին երազանքները ծաղկում ու բոշնում են վանական խցերում ու հոգեւոր դպրոցի պատերի ներսում, պարս-կական տիրապետության դաժման պայմաններում։ Ղե ծանուկ հասա-կից, ճաշակելով օտար բռնության ասրապները՝ հա մտորում է հայ-րենիքի ազատագրության ու լուսա-վորության մասին։ Ռուսերեն լեզվով վրդուրթյան մասին։ Ռուսերեն լեզվով գրված խորհրդածություններից ե-կում, արդեն 40-ական բվականների, անդրադառնալով տասնհինգամյա հասակից իրեն պաշարած ներքին տագնապներից, իր ասպագա կոչման ու նախագծումների և կյանքի բարձ-րագույն նպատակի մասին ունեցած ըմբռումների, Աբովյանը խոստովա-նում է «Ապրել եւ մեռնել հայրենիքի համար»։

Գիտելիքներն այն պաշարը, աշխարհըմբռնումն ու փորձը, որ Աբովյանը ձեռք էր բերել հայրենի ու-սումնական հաստատություններում և Տփղիսի վանական խցերում և Տփղիսի Լեռնիսյան դպրոցում, նիստ ասինճաճափակ ու արքատիկ էին և անբավարար՝ ժողովրդական ուսուց-չի և ազգային դաստիարակի կոչ-ման նախապատրաստվելու համար։ Դեցց ինքը հրաշալիորեն գիտակցում էր այդ, երբ ստիպներ իեստ գրում էր. «**Առանց Մարտիրոս Խեստիվելու, – այսպես էր խոսում ու մեջ ներքում է ծայրը. – անհնար կլի՞նի ի՞նձ համար պիտանի դառնալու մի որեւէ բանի**»։ Միայ թե ինչու, աչքի առաջ ունե-նալով, նաեւ ոգևորվելով նախորդ

դարերի հայրենամվեր գործիչնե-րի՝ Մխիթար Սեբաստացու, Սիմեոն Երեսնացու, Ղուկաս Վանանդեցու և ուրիշների անձով ու գործերով, հա վճռում է, ինչ գնով էլ լինի, ուղեւոր-վել Եվրոպա կամ Ռուսաստան, նախ՝ կորվելու, իսկ այպա, որ պակաս կա-րելուր չէր, քրիստոնյա միպատեններից Դայաստանի ազատության համար աջակցություն խնդրելու։

1826թ. հունիսին, մինչ Աբովյա-նը ճանապարհի վրա էր, սկսվում է ռուս-պարսկական պատերազմը։ Մոտ երկու տարի հա մնում է Լոռ-վա լեռնաշխարհում, ենթակա ռազմի ասրապիներին եւ պանդխտության արհավիրքներից։

Տարագրության օրերին (1827-1828 թթ.), մի կարճ ժամանակ, Աբ-ովյանն ուսուցչություն է անում Սանա-հինի վանքում, իսկ 1828թ. մայիսից կրկին հաստատվում է Էջմիածնում՝ ծառայելով բարձրաստիճան հոգեւո-րականների ձեռքի տակ։

1829թ. մայիսից Աբովյանը դառնում է հայոց կաթողիկոսի բարգ-մուն ու բարտուղար, առիթ ունենա-լով շփվելու վանք այցելող բարձ-րաստիճան հյուրերի հետ, իմանալու աշխարհի չարի ու բարու մասին։ Այս նույն տարվա աշնանն էլ հա մաս-նակցում է Պորպատի համալսարանի պրոֆեսոր Ֆ. Պարրոտի գլխավորած գիտական արշավախմբին եւ բարձ-րաճում Մասիի գագաթը (սեպտեմ-բերի 27), որով լուրջ հեղաշրթում է սկսվում նրա մտածողության մեջ։ Սնապաշտական պատրանքներն աստիճանաբար ցնում են բանա-կանության եւ լուսի արշավի ուժից, որոնք ընդառաջ էր վազում դպիր Խաչատուրը։ Այս իիզախման համար Աբովյանը հալածվում է ոչ միայն եկե-ղեցու սպասավորներից, այլեւ լուսա-կոր իսկոպացիներից, որոնք նախա-նձից կուրացած ուզում էին կեռծից հայտարարել Պարրոտի և Աբովյանի սիրաբնը, մի բամբասանք, որ, ցա-վոր, փսխսում էին երկար տարիներ։

1830թ. սեպտեմբերի 3-ից մինչեւ 1836թ. հունվարի 14-ը, պետական թռչակով ու արոֆ, Պարրոտի ղեկա-վարությամբ, Աբովյանն ուսանում է Պորպատում, նախապատրաստվելով ուսուցիչ և դաստիարակ դառնալու չէր ազգակիցների ու երկրակիցների համար։

Պորպատը Աբովյանի համար դարձավ հոգեւոր վերածնության վայր։ Նա ուսումնասիրում է գիտու-վորություն մասին։ Ռուսերեն լեզվով համաշխարհային պատմություն, աշխարհագրություն, մաթեմատիկա, երկրաչափություն, բուսաբանու-թյուն, ֆիզիկա, տրամաբանություն, հոգեբանություն, երաժշտություն, գյուղատնտեսության հիմունքներ, ազգագրություն ու մարդաբանություն, գերմաներեն, ֆրանսերեն, անգլերեն, լատիներեն, այլեայլ արիեստներ, ինչպես օրինակ՝ հացագործություն, շաբար և թուրք պատրաստելու երա-սակներ, ասեղնագործություն, վի-րմատություն, ասպակեործություն, եւ հայրենիք է վերադառնում որպես ինքնավարձուցող, որով ու մտածող, որ թեւածել էր ժամանակի ռուս և Եվրո-պական առաջավոր գիտական մտքի ու բանաստեղծության բարձունքները։

Բայց հայրենիքում Աբովյանը հա-մապատասխան աջակցություն չստա-ցավ, ավելին՝ նրանից «փախչում էին իբրեւ հեթմկնտոիդ»։ Եվ հա ստիպ-ված՝ պետական ծառայության է մտնում, որպեսզի գեթ սովից մեռնի, իսկ շատ ցանցած, չհամակերպվելով Էջմիածնի դիրքորոշմանը ներազգա-յին խնդիրներում՝ հրաժարվում է հո-

գեւոր կոչումից, անուսնանում, կազ-մում ընտանիք, ունենում երեխաներ, բայց եւ շատ շուտով, ծնողների և իր սուրբ ուխտը որժելու, գուցե եւ նոր կարոտների և գաղափարական որո-նումների համար, պարուն ծանր ող-բերություն և հոգեկան դրամա։

1837թ. սկզբներից (փետրվարի ընկած մեկ պարսիկ զորակառի առաջ, չունեց բերմին հասած՝ փախչում էր, որ իր գուլան էլա պրծացնի պար-սիկը ետեվից հասավ։ Սուրբ գլխին վաղաբաջ, աչքերը սեւաքսավ, դեռ գլու-խը չտված՝ հեճց ինպե՞ս, թե սանը, էն ա, հոգին առավ։ Դեճց ուզում էր, որ իր թուրը իր սիրտը կոխի, որ քշմամին իրան չսպասի, գորակաճը որ թուրը չէ բարձրացրեց, քազակորի միամտը որ-դին, որ հոր մասիը չտեսավ առաջից, քսան տարվա փակ լեզուն իսկույն կա-պը կտրեց, բաց էլավ, ու քսան տարվա լուռ սիրտը իր առաջին ծենը տվեց.

– Անօրեն, էր ո՞նձ ես սպամում, քա-չիի թուրդ ետ, չե՞ս տեսնում, որ աա-ջիդ Կրեսու ա, աշխուհակն տե՛րն ա՛։
Չորականի ձեռները թուլացան, թագավորն իր գլուխն ազատեց, քսան տարեկան լալ (մուճը) որդին իր հորը արծառցեց։
Եսբան տարի ողորմելի թագավո-րացն իր կյանքն անց էր կացրե՞ն, ոչ կարճացա՞ր, որ նրա ծնեը մի լսե՛ն, մի սիրտընըը հովա՛նա, ոչ է՛ն փառե՛ն գիրք տալիս էի, չէի՞ն հաակնում։
Ռու-ն մեծությունը, ոչ է՛ն պատիճ ու իշ-խանությունը, ոչ է՛ն անուս ու հարս-տությունը, ոչ աշխարհս սերն ու վայելչությունը, ոչ է՛նքքան սիրեցուք և՛ քարեկամաց սերն ու քաղցր գրիքը, ոչ անախ ծեը, ոչ գետի ու թոշմոց է՛ն անուշ եղանակը է՛քքան վախո նրա սրտին է՛ն ներգործությունը չէի՞ն ավել, որ մեն ծագու էլա, ու իր հոր, որ ազիկ հոր մասիը որ առաջին տեսավ, սիրուն էլ իր խուկի՛ն քն քցեց, պապանձած լե-զուն էլ իր կայաք կտրեց, փակ բերանը իր կակիծը հասցրեց, կարու, չորեք թելն ընկած հեղը իր որդու ծեը լսեց, որ լսողի սիրուն էսոր էլ ես կրակ ընկ-նում, որ բեճուքան դրած գեջիլը ես-պես ջարդե՛ն ու փշեց։

Ռչ քան, երեսուն տարուց ավելի ա, ի՞նձ ազիկ ետր, ի՞նձ սիրելի ազգ, որ սիրես կրակ և ընկել, էրվում, փոքր-վում ւս. գիշեր-քերել լաց ու սուգ ու կամեցում, դեռ չէր հասել, կարծես, ժամանակը։ «**Անհնարին է ընդդե՛ն իսբանի արցա՛նել, յանշուքն Երեսն լալ է ունի՛լ գէշ մի կամ ջորի պատ-րաստական, քան զամենայն գիտու-թինճա իրեշտակային… ժամանակն, հանգանանքն… առաջ բերեն այս անյաջողութեան**», – խոստովանում է Աբովյանը հայագետ Մկրտիչ Եմինին ուղղված նամակում (1846, օգոստոսի 31)։

1848թ. զարնանը, մինչ Աբովյա-նը պատրաստվում էր փոխադրվել Տփղիս՝ ստանձնելու համար Լեռ-ի սիսյան դպրոցի տեսչությունը, նաեւ ուսուցչություն անելու Լուսնեյան դպրոցում, զո՛ղ է դառնում խակար Իրաշքը, մեր ընտրի և մոլեգանձ կրքերի պարի-լի 2-ի (ն. տ. 14-ին) վաղ առավոտյան հա դուրս է գալիս տանից և այլեւ չի համակորձանիրոբն պատրաստված մանկավարժ, գրող ու մտածող, որ թեւածել էր ժամանակի ռուս և Եվրո-պական առաջավոր գիտական մտքի ու բանաստեղծության բարձունքները։

Քայց հայրենիքում Աբովյանը հա-մապատասխան աջակցություն չստա-ցավ, ավելին՝ նրանից «փախչում էին հոգեւոր ապարուններով ու որբե-ված՝ պետական ծառայության է մտնում, որպեսզի գեթ սովից մեռնի, իսկ շատ ցանցած, չհամակերպվելով Էջմիածնի դիրքորոշմանը ներազգա-յին խնդիրներում՝ հրաժարվում է հո-

«**Խաչադուր Աբովյանը և նրա «Վերք Դայաստանի»**», հաբված

Ռչ քան, երեսուն տարուց ավելի ա, ի՞նձ ազիկ ետր, ի՞նձ սիրելի ազգ, որ սիրես կրակ և ընկել, էրվում, փոքր-վում ւս. գիշեր-քերել լաց ու սուգ ու կամեցում, դեռ չէր հասել, կարծես, ժամանակը։ «**Անհնարին է ընդդե՛ն իսբանի արցա՛նել, յանշուքն Երեսն լալ է ունի՛լ գէշ մի կամ ջորի պատ-րաստական, քան զամենայն գիտու-թինճա իրեշտակային… ժամանակն, հանգանանքն… առաջ բերեն այս անյաջողութեան**», – խոստովանում է Աբովյանը հայագետ Մկրտիչ Եմինին ուղղված նամակում (1846, օգոստոսի 31)։

1848թ. զարնանը, մինչ Աբովյա-նը պատրաստվում էր փոխադրվել Տփղիս՝ ստանձնելու համար Լեռ-ի սիսյան դպրոցի տեսչությունը, նաեւ ուսուցչություն անելու Լուսնեյան դպրոցում, զո՛ղ է դառնում խակար Իրաշքը, մեր ընտրի և մոլեգանձ կրքերի պարի-լի 2-ի (ն. տ. 14-ին) վաղ առավոտյան հա դուրս է գալիս տանից և այլեւ չի համակորձանիրոբն պատրաստված մանկավարժ, գրող ու մտածող, որ թեւածել էր ժամանակի ռուս և Եվրո-պական առաջավոր գիտական մտքի ու բանաստեղծության բարձունքները։

Քայց և հայրենիքում Աբովյանը հա-մապատասխան աջակցություն չստա-ցավ, ավելին՝ նրանից «փախչում էին հոգեւոր ապարուններով ու որբե-ված՝ պետական ծառայության է մտնում, որպեսզի գեթ սովից մեռնի, իսկ շատ ցանցած, չհամակերպվելով Էջմիածնի դիրքորոշմանը ներազգա-յին խնդիրներում՝ հրաժարվում է հո-

»» ՀԱՅ ՆՈՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՆԻՖԵՍՏ

«Վերք Դայաստանի» վեպի առաջաբանը

Կրեսու թագավորն Լիդազվոց, երբ Կյուրոս թուր աշխարհի տիրեց ու նրա երկիրը էր առավել ողնշուճ, սիրելի, բարեկան, զորապետ՝ նրան թողեց, ու էն անգին մարգարտի ու քա-վանի անմարաքենում մեծացած Կրե-սուը, որ իրանից բախտավոր աշխար-քի երեսին էլ մարդ չէր համարում, ընկած մեկ պարսիկ զորակառի առաջ, չունեց բերմին հասած՝ փախչում էր, որ իր գուլան էլա պրծացնի պար-սիկը ետեվից հասավ։ Սուրբ գլխին վաղաբաջ, աչքերը սեւաքսավ, դեռ գլու-խը չտված՝ հեճց ինպե՞ս, թե սանը, էն ա, հոգին առավ։ Դեճց ուզում էր, որ իր թուրը իր սիրտը կոխի, որ քշմամին իրան չսպասի, գորակաճը որ թուրը չէ բարձրացրեց, քազակորի միամտը որ-դին, որ հոր մասիը չտեսավ առաջից, քսան տարվա փակ լեզուն իսկույն կա-պը կտրեց, բաց էլավ, ու քսան տարվա լուռ սիրտը իր առաջին ծենը տվեց.

– Անօրեն, էր ո՞նձ ես սպամում, քա-չիի թուրդ ետ, չե՞ս տեսնում, որ աա-ջիդ Կրեսու ա, աշխուհակն տե՛րն ա՛։
Չորականի ձեռները թուլացան, թագավորն իր գլուխն ազատեց, քսան տարեկան լալ (մուճը) որդին իր հորը արծառցեց։

Եսբան տարի ողորմելի թագավո-րացն իր կյանքն անց էր կացրե՛ն, ոչ ծոճալուց է՛քքան վախո նրա սրտին է՛ն ներգործությունը չէի՞ն ավել, որ մեն ծագու էլա, ու իր հոր, որ ազիկ հոր մասիը որ առաջին տեսավ, սիրուն էլ իր խուկի՛ն քն քցեց, պապանձած լե-զուն էլ իր կայաք կտրեց, փակ բերանը իր կակիծը հասցրեց, կարու, չորեք թելն ընկած հեղը իր որդու ծեը լսեց, որ լսողի սիրուն էսոր էլ ես կրակ ընկ-նում, որ բեճուքան դրած գեջիլը ես-պես ջարդե՛ն ու փշեց։
Ռչ քան, երեսուն տարուց ավելի ա, ի՞նձ ազիկ ետր, ի՞նձ սիրելի ազգ, որ սիրես կրակ և ընկել, էրվում, փոքր-վում ւս. գիշեր-քերել լաց ու սուգ ու կամեցում, դեռ չէր հասել, կարծես, ժամանակը։ «**Անհնարին է ընդդե՛ն իսբանի արցա՛նել, յանշուքն Երեսն լալ է ունի՛լ գէշ մի կամ ջորի պատ-րաստական, քան զամենայն գիտու-թինճա իրեշտակային… ժամանակն, հանգանանքն… առաջ բերեն այս անյաջողութեան**», – խոստովանում է Աբովյանը հայագետ Մկրտիչ Եմինին ուղղված նամակում (1846, օգոստոսի 31)։

Ռչ քան, երեսուն տարուց ավելի ա, ի՞նձ ազիկ ետր, ի՞նձ սիրելի ազգ, որ սիրես կրակ և ընկել, էրվում, փոքր-վում ւս. գիշեր-քերել լաց ու սուգ ու կամեցում, դեռ չէր հասել, կարծես, ժամանակը։ «**Անհնարին է ընդդե՛ն իսբանի արցա՛նել, յանշուքն Երեսն լալ է ունի՛լ գէշ մի կամ ջորի պատ-րաստական, քան զամենայն գիտու-թինճա իրեշտակային… ժամանակն, հանգանանքն… առաջ բերեն այս անյաջողութեան**», – խոստովանում է Աբովյանը հայագետ Մկրտիչ Եմինին ուղղված նամակում (1846, օգոստոսի 31)։

Ռչ քան, երեսուն տարուց ավելի ա, ի՞նձ ազիկ ետր, ի՞նձ սիրելի ազգ, որ սիրես կրակ և ընկել, էրվում, փոքր-վում ւս. գիշեր-քերել լաց ու սուգ ու կամեցում, դեռ չէր հասել, կարծես, ժամանակը։ «**Անհնարին է ընդդե՛ն իսբանի արցա՛նել, յանշուքն Երեսն լալ է ունի՛լ գէշ մի կամ ջորի պատ-րաստական, քան զամենայն գիտու-թինճա իրեշտակային… ժամանակն, հանգանանքն… առաջ բերեն այս անյաջողութեան**», – խոստովանում է Աբովյանը հայագետ Մկրտիչ Եմինին ուղղված նամակում (1846, օգոստոսի 31)։

1848թ. զարնանը, մինչ Աբովյա-նը պատրաստվում էր փոխադրվել Տփղիս՝ ստանձնելու համար Լեռ-ի սիսյան դպրոցի տեսչությունը, նաեւ ուսուցչություն անելու Լուսնեյան դպրոցում, զո՛ղ է դառնում խակար Իրաշքը, մեր ընտրի և մոլեգանձ կրքերի պարի-լի 2-ի (ն. տ. 14-ին) վաղ առավոտյան հա դուրս է գալիս տանից և այլեւ չի համակորձանիրոբն պատրաստված մանկավարժ, գրող ու մտածող, որ թեւածել էր ժամանակի ռուս և Եվրո-պական առաջավոր գիտական մտքի ու բանաստեղծության բարձունքները։

Քայց և հայրենիքում Աբովյանը հա-մապատասխան աջակցություն չստա-ցավ, ավելին՝ նրանից «փախչում էին հոգեւոր ապարուններով ու որբե-ված՝ պետական ծառայության է մտնում, որպեսզի գեթ սովից մեռնի, իսկ շատ ցանցած, չհամակերպվելով Էջմիածնի դիրքորոշմանը ներազգա-յին խնդիրներում՝ հրաժարվում է հո-

գիտելի, որ թե օսմանցվի, թե ղզբաշի երկունը ինքնառ էնպես երեւելի, խե-րա, հուճարով մարդ էր ման աճում։ Ես էլ լալ գիտեի, որ ինչ երեւելի ազգեր կան, բոլորն էլ երկու լեզու ունի՞ր՝ հին կար չի՞նղ մարդ են էլի, շառը հայ ա էլի։ Մե՛նակ Քեշիշ ջոլին, Քյոռ ջոլին բավական են, որ ասածս սուտ չի դուս գա։ Թող էսոր էլ մեկ մարդ Գրիգոր անվատիվ, որ սրտիս հասարաքը խոս-քով հայտնեի, հրամայել չէի կարող, խնդրեի, աղաչեի էլ՝ լեզուս մարդ չէր իմանալ, չունեց եւ էլ ուզում, որ ինձ վրա չծիծաղեի, չասե՛ն՝ կոպիտ ա, հի-մար ա, որ թերականթյուն, ճարտա-սանություն, տրամաբանութուն է չգի-տի, ես էլ էի ուզում, որ ասե՛ն. «Օ՛հ, էնպես խորը, խորեղ շարարդել գիտի, որ աստանե՛ն էլ միջիցը մեկ քառ չի քսան տարվա փակ լեզուն իսկույն կա-պը կտրեց, բաց էլավ, ու քսան տարվա լուռ սիրտը իր առաջին ծենը տվեց.

– Անօրեն, էր ո՞նձ ես սպամում, քա-չիի թուրդ ետ, չե՞ս տեսնում, որ աա-ջիդ Կրեսու ա, աշխուհակն տե՛րն ա՛։
Չորականի ձեռները թուլացան, թագավորն իր գլուխն ազատեց, քսան տարեկան լալ (մուճը) որդին իր հորը արծառցեց։

Եսբան տարի ողորմելի թագավո-րացն իր կյանքն անց էր կացրե՛ն, ոչ ծոճալուց է՛քքան վախո նրա սրտին է՛ն ներգործությունը չէի՞ն ավել, որ մեն ծագու էլա, ու իր հոր, որ ազիկ հոր մասիը որ առաջին տեսավ, սիրուն էլ իր խուկի՛ն քն քցեց, պապանձած լե-զուն էլ իր կայաք կտրեց, փակ բերանը իր կակիծը հասցրեց, կարու, չորեք թելն ընկած հեղը իր որդու ծեը

» ԳԻՐՔ ՃԱՆԱԴԱՐԱՅԻ

Նա դուրս եկավ տնից առավոտվա ծեփն, Իր ետեվից կանաց դուռը փակեց, Վերջին անգամ նայեց իր տնակին – եվ քայլերը ուղղեց դեպի բաղնիք։ – Ցուրտ էր։ – Արեւը դեռ հորիզոնից Նոր էր փռել աղջանուղջը վաղընջեական, եվ վաղ առավոտի ծիրանեզույն ֆոնին Չեռվում ետեւում էր Մասիը՝ կապույտ շղարշ հագած...։

Գիշերը չէր քնել։ – Քրթրել էր թրթրեը, երկար թերթել թերթերը բազմաթիվ, – Օրազորեր, գրքեր, ծեռագրեր, Գրություններ՝ մնացած դեռ Դորպատից։ Կյանքի նման իր բարդ, խառնիխուռը, լիքը, Իր խոհերի նման բազմապիսի, հսոհեր՝ ուղղուած դեպի սերուդնջերը գալիք, Օրագիրներ՝ կիսատ, կամ սկսված հազիվ, – Ո՛ւ՛ւն էր թողնում բոլորը, ո՞ր սիրեցյալ սանին, Որպեսզի վաղը նա այդ թերթերից Գուրգուրանքով հաներ իր խոսքը կենդանի եվ ինքանքով հանճներ Սառգոյալ գրին...։
Եվ նամակներ՝ր ապա...։ Այդ թերթերը դեղին, Օածկած հաճախ գրով գործական – Այդ չէ՛ր միթե հախուռն իր օրերի ուղին, Իր խոհերի, գործի ու տքնաջան Օպտունմի՛ ընդդեմ իր գոյության չարքաշ...։
Մ., աճալուղ վատտակ ու տքնոթյուն երկար, Գուն օրերում – ոգու հոգնոթյուն ե՛րկ, – Անտեսանելի գալիք ու կապարե ներկա, Անհորիզոն կյանքի կապարե երգ...։

Գիշերը երկար նա նստած Քրթրել էր իր հին նամակները բազում.- Մտառցության փոշին էր նրանք վրա նստած, եվ թվում էր՝ հեռու մի երգազուն Նա տեսնում է կրկին իր օրերը, Չորժանուտը նրանց անօրինակ – եվ ինքը ամբողջը մոռացավ...։
Այդ եղնաձուկ թեթրեղը, այդ գաճազան գրեղը՝ Ի՛նչ ըղձերով արդոյոց հորինած...։
Նամակների դեզում կային խստաբարդ Գրություններ՝ շեշտով խրատական, Իհնչ-որ ուրիշ կյանքի ընթացք բարբառող, – Գրություններ կային, որոնք, սակայն, Նշում էին նրան ուղի ճվատա, Գծում էին դրան ընթացք ափսառու, եվ հորդորում էին քայլով զգաստ Ընթանալ կանոնք աստուծո՛ւ՝ հսրնսրիտթյան շավորով, առաքինության, Դարերով սրբագործյալ հեգության, Իր ժողովուրդը լիմի, ինչպես հիւնու – Չարքաշ, սաստվածալակա ու արդար։ – Սակայն նամակների դեղին դեզերում, Օարքերում նրանց փոշաբոյր Չանկարծ աչքին ընկավ մի գրություն գերող՝ Մի փոքրիկ թեթր կապույտ։ – Ինչպես ցորն է լիճում ծաղիկների վրա՝ Թափանցիկ, վաղընջական ու գերող – Այդ թերթիկը կապույտ ալեկոծեց նրան Չուշերով՝ չճաշակած մի քաղցրություն բուրրո...։
– Ե՛րբ էր արդոյք։ – Դեռ ինքը՝ երիտասարդ՝ Լցված երագներով ու հույզերով, Երեսանից մինչեւ այն գեղերը հասած՝ Բռնըկվեց անկարելի մի սիրով...։
Մտայլ հեռուներից եկած մի աբեղա, Ընտելացած խոհեմ երագի ու կյանքի – Զգեստե սուրբ վարքի հիստաբարդ ուրար – Դեմ հանդիման եկավ այդ տենչանքին անգի...։
Եվ հանկարծ – այնքա՛ն պայծառ, Կարծես այսօր լինե՛ր, հենց հիմա – Դատկերնցավ նրան այդ անցյալը Մի տեսիլի նման։ – Կանգնեց իր դեմ աղչիկը, – ոսկե գիսակներով, Աչքերով, որպես երկնակաճար,

ԱՐՈՎՅԱՆԻ ԲԱՌԵ ԲԱՆԴԱԿԸ

Եղիշե ՉարեՆց Դեպի լյառը Մասիս

Ակտել Բակունցին, պայծառ բարեկամիս

Աստվածածնի նման պակավոր, – Ի՛նչ մեղսական ու հույլ տենչաճեղների համար Բուսած, ինչպես ծաղիկ, անուշ ու անզրկելի...։
Երիտասարդ էր. կուրծքը հեշտանքով լի։ Բարակ մատներն ինչպես սիրո տավիղ, – Մորմոքում էր իր սիրտը անիւռն ցավից, երբ դիտում էր պատկերն այդ մեղսալի...։
Այդ ե՛րբ էր. երե՛կ էր, թե տարիներ՝, Տասնամյակներ՝ր առաջ...։
Եվ ե՛րբ անցավ...։
Ժամանակը հետո փոշուտ պատմեշ հիծեց – եվ ինքը ամբողջը մոռացավ...։
Եվ ինքը ամբողջը մոռացավ...։
Այս թերթը ոսկերից, Այս թերթիկը կապույտ, ինչպես անուրջը, Ուր գրում է նա իր հրաձեշտի խոսքերը, Այն ոսկեծան աղչիկը – Շարդուտա Շույջը։ – Մի բաց-կապույտ թերթիկ, վերելք գարդարած Սուկվերիով խրթին ու մանրանկր, եվ գորակսեց սուրսարյր ըշաններով գրած Ռուսանվոր մի խեղճ ու անքանքար...։
Մի ժողովուրդը լիմի, ինչպես հիւնու – Կանքի վերջից միգով բերեց խոհերից, եվ սկսեց թերթել զգաստությանը մտայլ Մյուս թերթերը հիծի։ – Այնու, արդեն լուստռեմին, երբ մոտենում էր տնից հեռանալու ժամը – Նա գզորցից հանցեց տեսարն մի հին, Որ նայի նրան մի անգամ էլ։
Երկա՛ր, երկա՛ր՝ նրկա՛ր՝ նայեց նա տեսարակին, Չիշեց հանկարծ իր հորը, երեսանի բերը, Մորը հիշեց՝ պարթե՛ն ու արխալուղ հագիք, – եվ սկսեց թերթել...։
Նախ թերթում էր այնպես, անմպատակ, Չետտ աչքին ընկավ մի բայաթի, Ակեց կարդալ մի հատված, Չետտ խորատուզվեց – եւ մինչեւ առավոտի Շոճն առաջին ընկավ սեցյակից ներս – Նա կարդում էր, կարդում էր, մոռացած, որ պիտի Շոտով թողիի ամբողջը եւ ելնի վեր...։
Բացո՛ւց։ ի՛նչ էլ լինի – այնուամենայնիվ Չո՛ չի՛ ստում կարկանջ այս բարբառի, Այս եղգեցիկ գրքի երգամնան ծայրը, Որ դիպչելով կյանքի հազարամյա բարից՝ Դիպի ծեղբե այդ քարը, այդ ժայռակուռ պարիսպը, Դիպի բանա թեկուզ փոքրիկ կածան, Որ դպրութունը անցնի ու հորդանա, ինչպես

թավանցել – Տագնապալից աճում էր ահանման մի բան՝ Կասկածի պես անորոշ ու անձեւ...։
Արդեն մոտենում էր առավոտը եւ նա պիտի գճար, Սակայն կարդում էր դեռ, – եւ հանկարծ Տագնապալից այն միտքը անճար Բարձրացավ, ցցվեց ուղեղում՝ զարմանալի ուռուցիկ ու պայծառ։ – Ի՛նչ է ասում այդ գիրքը եւ ի՛նչ է բարբառու. Չուր չէ՛ արդոյք վատնել անհասնելի ծիրքը. եվ չի՛ արդոյք եղել իր ողջունած հեռուն՝ Մի թիարան վառարա, – եւ այդ գիրքը՝ Դիտեց թրթրը, արևոը, պատեղը սեցյակի, Իր վերջին միգով հորինած – Չէ՛ արդոյք խեղճության ու սխալի արդյունք՝ Սերունդների երթին ի վճաա...։
Վարդ՛ւց ե՛ն չարաշուք այդ խոհերը խոցել Անօգնական իր սիրտը, – սակայն ամեն անգամ Չեճեց որ հանել է գիրքը եւ կարդացել – Ինչ-որ անիւռն մի բան, Չարմանալի մի բան՝ կարոտի Ու թուլչության նման անհասկանալի – Որդեւ, իրիսիրնի վաղընջական ծիրում Արքանում էր Մասիըը վեհափառ, Որպես լուսե ցնորը, որպես հեռու Բարեբե՛ ճնջիճ նախկանան, կալ եղբայր։ Գիշերը չէր քնել։ – Չոգնած էր, վատտակած, Խոհեղը խառնիխուռը եւ վորոպալ, – Չոգնած էր ու տխուր, – երբ դուրս եկավ սակայն...։
Առավոտվա վեհությանը թուվկա՛ծ Չզաց հանկարծ իրեն այնքա՛ն թեթել, եվ այնքա՛ն, այնքա՛ն թարմացած, Որ ամե՛նը, ամե՛նը, որ մնում էր ետեը, Իրեւ ե ցնորը անցած – Թվաց անդին ու քաղցր, հեռու ու անիրական, Սրբագործված, ինչպես ոսկեղեն հուշ – Անիճա՛ սո՛ղ ե թելը, ինչպես հորժանքով, Գոճն օրերի զճմի հորժանուտով տարված Դեճը՝ չնչին ճապակ կամ տաշեղ, – եվ իր կյանքը ամբողջ եղել է սին մի հարց՝ Անմպատակ ուղղուած եւ անապաշեն...։
Բացո՛ւց։ ի՛նչ էլ լինի – այնուամենայնիվ Չո՛ չի՛ ստում կարկանջ այս բարբառի, Այս եղգեցիկ գրքի երգամնան ծայրը, Որ դիպչելով կյանքի հազարամյա բարից՝ Դիպի ծեղբե այդ քարը, այդ ժայռակուռ պարիսպը, Դիպի բանա թեկուզ փոքրիկ կածան, Որ դպրութունը անցնի ու հորդանա, ինչպես

Չիճը առուն է անցնում ջրանցքներով բացած։ – Ոչ, չի ստում բարբառը, – ահավասիկ գարնան Չեղեղների նման որոտում է իր դեմ, – Եվ նա կարդում է հափշտակված, կարդում է բարձրածայն, Իսկ դուրսը – առավուտ է արդեն։ – Իսկ եթե չի ստում այն կասկածը եվ ստում է այս գիրքը... – Նա Տագնապափրտ՝ գրքի նախաբանը բացեց, Մի երկու տող կարդաց – եւ զգազգած Դիպրատվում էր արդեն շարտել գիրքը դեմ, – Երբ աչքերի հանդեպ ահասաստ Չառնեց, կանգնեց հանկարծ մի բարի դեքք...։
Այդ նա էր – ուսուցիչը։ – Դե՛մքով բարի, եվ հարազատ, եւ սառը, խստաբարդ, Բարեկամի նման մտեղիմ, Եվ անհորողոր, եւ մեղմ, եւ անասինան ներդը–Նայեց նրան մի պահ, աչքերը սեւեռեց Նրա հոգու խորքը – եւ մարմարի պես նուրբ Չեռըք եղբայրաբար գրքի վրա դրեց եվ մրմնջավ առեգիսա...։
Թուր, հաջատուր։ – Այնքան քնքո՛ւշ էր ծայրը – եւ, միեւնույն պահին, Սիաստուտ էր, ինչպես մահվան պատգամ, – եվ նա հիշեց հանկարծ. – այն ցուրտ ճանապարհին Դեպի լյառը Մասիս – մի անգամ Այդ միեւնույն ծայրով նա՛՝ ուսուցիչը՝ Կասկածի պես անորոշ ու անձեւ...։
Արդեն մոտենում էր առավոտը եւ նա պիտի գճար, Սակայն կարդում էր դեռ, – եւ հանկարծ Տագնապալից այն միտքը անճար Բարձրացավ, ցցվեց ուղեղում՝ զարմանալի ուռուցիկ ու պայծառ։ – Ի՛նչ է ասում այդ գիրքը եւ ի՛նչ է բարբառու. Չուր չէ՛ արդոյք վատնել անհասնելի ծիրքը. եվ չի՛ արդոյք եղել իր ողջունած հեռուն՝ Մի թիարան վառարա, – եւ այդ գիրքը՝ Դիտեց թրթրը, արևոը, պատեղը սեցյակի, Իր վերջին միգով հորինած – Չէ՛ արդոյք խեղճության ու սխալի արդյունք՝ Սերունդների երթին ի վճաա...։
Վարդ՛ւց ե՛ն չարաշուք այդ խոհերը խոցել Անօգնական իր սիրտը, – սակայն ամեն անգամ Չեճեց որ հանել է գիրքը եւ կարդացել – Ինչ-որ անիւռն մի բան, Չարմանալի մի բան՝ կարոտի Ու թուլչության նման անհասկանալի – Որդեւ, իրիսիրնի վաղընջական ծիրում Արքանում էր Մասիըը վեհափառ, Որպես լուսե ցնորը, որպես հեռու Բարեբե՛ ճնջիճ նախկանան, կալ եղբայր։ Գիշերը չէր քնել։ – Չոգնած էր, վատտակած, Խոհեղը խառնիխուռը եւ վորոպալ, – Չոգնած էր ու տխուր, – երբ դուրս եկավ սակայն...։
Առավոտվա վեհությանը թուվկա՛ծ Չզաց հանկարծ իրեն այնքա՛ն թեթել, եվ այնքա՛ն, այնքա՛ն թարմացած, Որ ամե՛նը, ամե՛նը, որ մնում էր ետեը, Իրեւ ե ցնորը անցած – Թվաց անդին ու քաղցր, հեռու ու անիրական, Սրբագործված, ինչպես ոսկեղեն հուշ – Անիճա՛ սո՛ղ ե թելը, ինչպես հորժանքով, Գոճն օրերի զճմի հորժանուտով տարված Դեճը՝ չնչին ճապակ կամ տաշեղ, – եվ իր կյանքը ամբողջ եղել է սին մի հարց՝ Անմպատակ ուղղուած եւ անապաշեն...։
Բացո՛ւց։ ի՛նչ էլ լինի – այնուամենայնիվ Չո՛ չի՛ ստում կարկանջ այս բարբառի, Այս եղգեցիկ գրքի երգամնան ծայրը, Որ դիպչելով կյանքի հազարամյա բարից՝ Դիպի ծեղբե այդ քարը, այդ ժայռակուռ պարիսպը, Դիպի բանա թեկուզ փոքրիկ կածան, Որ դպրութունը անցնի ու հորդանա, ինչպես

Աբովյանն ի չիք դարձրեց իր իսկ սկզբնավորած «Օրինսլի էն սիարթի» մրածելակերպը

Թուրք Ներսես կաթողիկոսին աւետարաւար թարգսւտութօրու

Նորին Վեհափառություն

Ներսես Աշտարակեցի

կրթւմ էր ժողովրդին կրօնի ջերմեռանդության աստվածապաշտության մեջ, այժմ բարաբքական ազատությունը վերացնում եւ արմատախիլ է անում մեր առաջին եւ վերջին առաքինությունը, որով հայոց մինչեւ այսօր բարձրագուխ պարծեճում էր բոլոր ազգերի մեջ. հավատի հաստատու-

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին

թյան մասին եմ ասում, բարբերի մաքրության եւ անկեծ ջերմեռանդության մասին իր կրօնի եւ ազգակիցների համ-

րարսիկների եւ տաճիկների դաիիճներն ու մահակների տակ միխիբարում էր մեզ սուրբ հավատը, այժմ ամենաօտարիտեճ Ռուսաց Տերության խմանքի թեւերի տակ սրբանախկության օրհանայն շոյճը է միայն։ Ի՛նչ օգուտ եւ փառք մեր ազգի՝ Չայաստանի ազատությունից, երբ նույնիսկ ինքը Չայաստանը գտնվում է ավելի խավար տգիտության մեջ, քան նախկին ժամանակները, երբ նա գտնվում էր բարբարոսների բռնության ներք։ Ի՛նչ բարեփախություն ներկայուն եւ ավազանում, քանի որ քաղաքական բռնակալության լծի վերանալուց հետո, այնուամէր, իսկ այժմ օրեքն օրեքն պաշտպանության վարագույնի տակ, ինչպես անբուժելի ժամադուխ վարակել եւ գրավել է ամենքի սիրտն ու հոգին։ Եվ դրսեղից եւ այս վիշապագուխ բարոյական անխոը, եթե ոչ օրինակով եւ բարեկիրի հովվութիցի պակասությունից, որոնց միայն պարտականություն է հոգալ եւ անխառն անդրուում եւ մարդկեց հաւենի լինելու համար խոսում, որ եւ ստում եւ ինճ, ակաւանատեսիս, եւ կարելի է սրան ավելացնել նույնպիս եւ ազգայափաի տարաբախտության կարեկցիս, մնում է միայն արձակ-հանարձակ,

անայնց ակնառության ասել, թե իսքված ակնկալությունը եւ հույսը ավելի ես սուր, քան ամերկացոց սլաքը, ավելի բունավոր, քան իժի խայթը կիտցոտեն մարդու սիրտը, չեմ ասում արդեն բովանդակ ազգի, եւ ձեր դարը, որ օվաննայով գովաբանեցինք, աղոսւնքի մաղթանքներով իմնկարկեցինք, ավելի քան ինգավատիկ խոր ցած գցեց ոչ միայն մի դար, այլ տասնյակ դարեր, եւ շատ չատերին ձեր հետնորդներից, որոնց խաբված ազգն այլեւս չի հավատալ եւ օգնությանը՝ իր անգին հատկության արժանի՝ արդյունքը։ Վտարանջեցինք լուսավորության գաիի հովանավորությունից Չովանմեն Չայապպետի օրերով, փափագելով վերստին միանալու Չայոց արքող Նորիսիմուս գայատրեցի եւ հայրապետանալու օրերին։ Սակայն այժմ որ նորոգությունը, որ առաքինագործությունը կարող եմ տաքացնել մեր ստառ սրտեր-Գոմշագյո-

Կարծիքներ Խաչատուր Աբովյանի մասին

Խաչատուր Աբովյանը ծնվել է Երեսանի Քանաքեռ գյուղում 1804-1805 թվականին։ Նա երեխուց աչք բաց արավ տեսալ՝ թե ինչ անասելի նեղություն էր քաշում մեր ազգը են հայրենասերի ժամանակվա պարսից տեւրոթյան ձեռքին ու ազգի են ազգային ծանր վիճակը վերջ դառաւ՝ լեզու, եւ ազգայնի յուրացանքերություն է, որ ուժ ու հպարտություն է օտար երկիր գնաց ուսում առաւ, իր սրտի վրեջը էլ հետը մեծացավ ու խորանգամ։ Միս եւ խոր վերքը, իր աչքի տեսած տանջանքն ու տառապանքը, կրկին ու քաղթթյունը հրեղեղեն լեզվով արժանալուներով ու օրինակներով։ Եվ ամեն-ը, ինչ որ դուրս է գալիս նրա սրտից, նրա բերնից, նրա գրչի տակից, անկեծ է, լրիսիրտ ու ճշարիտ, որովհետեւ ինքն սարել, հս.Աբովյանի «Վերք Չայաստանի»-ն արժան է, եւ պատմել է։

ողը է կակիծով ու հառաչանքով լիքը, եւ ազգային յուրացանքերություն է, որ ուժ ու հպարտություն է օտար երկիր գնաց ուսում առաւ, իր սրտի վրեջը էլ հետը մեծացավ ու խորանգամ։ Միս եւ խոր վերքը, իր աչքի տեսած տանջանքն ու տառապանքը, կրկին ու քաղթթյունը հրեղեղեն լեզվով արժանալուներով ու օրինակներով։ Եվ ամեն-ը, ինչ որ դուրս է գալիս նրա սրտից, նրա բերնից, նրա գրչի տակից, անկեծ է, լրիսիրտ ու ճշարիտ, որովհետեւ ինքն սարել, հս.Աբովյանի «Վերք Չայաստանի»-ն արժան է, եւ պատմել է։

ԳՈՎԱՆՆԵՍ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ

1858թվականին սում Ներսիսյան դպրոցի տպարանից դուրս եկավ աշխարհաբար մի գիրք «Վերք Չայաստանի. Որը Չայրենասիրի» վերտառությանը, շարադրություն ու գաղափարներ, որոնցով ոգեւորվել է, այդ ժողովուրդը, եւ մի ընդհանուր հաշվով տեսնելու այն գեղեցիկ երկերի ու գործերի, ինչ որ կիրառուեց է, այդ ժողովուրդը, եւ մի ընդհանուր հաշվով տեսնելու այն գեղեցիկ երկերի ու գործերի, ինչ որ կիրառուեց է լընորոնված։ եվ ահա այս տարի լրանում է այդ գրքի տպագրության

ԳՈՎԱՆՆԵՍ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ

Կարելի է ասել, որ նրա գրական ժամանակների էպոսը՝ Աբովյանի «Վերք Չայաստանին», գրել է ինքը՝ հայ ժողովուրդը, իր սրտի արայած։ «Վերք Չայաստանին» հայ ժողովրդի ինքնագիտակցության վավերագիրն է եւ իր հասարակական ու գեղարվեստական արժանութներով եզակի երեսույթ է ողջ համաշխարհային գրականության մեջ։ Խաչատուր Աբովյանը իր վեպի մեջ հանդես է գալիս իրեն մեծատաղանդ պոետիկ ընդթյունը արտահայտելով երեւնական վեպն եւ առաջավոր մտքերը։ Այդ տեսակետից երեսանի ընկարագրիկը կրքուտ գաղափարաւորյան եւ մեծ վարպետության մի անզուգական ներդաշնակություն է։

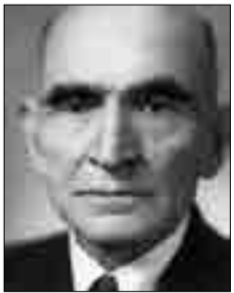
ՍԱՐՏԻՈՍ ՍԱՐՅԱՆ

Ժողովրդական պրակաւնության սկիզբը որվել էր ժողովրդին իր ժողովրդին հարազատ ժամրով։ «Վերքը» բաց արեց հեղինակի լեզուն, եւ նա սկսեց խոսել։ Չիդերե եղավ այդ լեզուն, եւ Աբովյանի խոսքը որոտաց, որովհետեւ, իսա հենց ժողովրդի դարեղով լուսելուն էլ ուժ ամճուր խոսեց լեզուն եւ ուժ ամճուր խոսեց իր սրտից։ Երկրայան գրքով խոսեց հայ ժողովուրդը։ Միս թե ինչու «Վերքը» արքանք մեծ արձագանք ունեցավ։ Արձագանքեց հայ ժողովուրդը։

ԴԵՐՆԻՅԱՆ ԴԵՄԻՐՃԱՆՆ

արտահայտելով երեւնական վեպն եւ առաջավոր մտքերը։ Այդ տեսակետից երեսանի ընկարագրիկը կրքուտ գաղափարաւորյան եւ մեծ վարպետության մի անզուգական ներդաշնակություն է։

Աբովյանի խոսքը որոտաց, որովհետեւ, իսա հենց ժողովրդի դարեղով լուսելուն էլ ուժ ամճուր խոսեց իր սրտից։ Երկրայան գրքով խոսեց հայ ժողովուրդը։ Միս թե ինչու «Վերքը» արքանք մեծ արձագանք ունեցավ։ Արձագանքեց հայ ժողովուրդը։

1846-1847թթ.

»» ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԵՊ

«ԼԻԲԵՐ ԱՐՄԵՆԻԵՐ»

Հատված Ա. Բակունցի «Խաչատուր Աբովյան» պատմավեպից

Ակսել Բակունց

Ոչ Սուրբ Իոհաննի տաճարը, ոչ գրանիտե դղյակը, որտեղ ըստ ավանդության ապրել է շվեյների Պուստավ Աղոլֆ թագավորը եւ ոչ էլ Քարե կամուրջը, որ կապել էին Սուեֆան Բատրոիի ժամանակ, – չէին ստեղծել այն հռչակը, որ ուներ Դորպատը մի դար առաջ։ Օտազեծի երկրներում կային այլ ուրիշ քաղաքներ, որոնք ավելի հնամաս հեուը, բյուճներ ունեին, քաղաքներն ավելի բազմամարդ էին եւ բնակիչները կարող էին ցույց տալ դաշտեր, որտեղ տեղի էին ունեցել այնպիսի ահեղ պատերազմներ, որոնց հետեւանքով ոչնչացել էին ամբողջ թագավորուքյուններ, – բայց այնուամենայնիվ կանակն, ինչպես անակնկալ փառք, բաժին էր ընկել այդ խուլ քաղաքին, որ ընկած էր ենթաիի երկու ափերի վրա։

Դորպատի այդ հռչակը ստեղծել էր արքայական համալսարանը՝ կառուցված Ալեքսանդր 1-ի կայսրուքյան օրոք։ Այլեւ չկային սուրբ Դիոնիսիոս տաճարի ավերակները, ուր երկու դար կանգուն էին Դոմբերգի զանգաքին եւ դեռես հեռվից երևում էին նրա կիսավեր պարիսպները։ Տաճարի ավերակների վրա կառուցել էին համալսարանի մատենադրանը, իսկ ավելի ներքեւ, որտեղ եղել էր Պուստավ Աղոլֆի Academia Gustaviana-ն, բարձրանում էր Մայր ծեմարանի սյունազարդ շենքը, սալիտակ կրաքարերից, շքապատված լորիների եւ կարմիրների ամստաով, որտեղ գուցե դեռես մնում էր մի քանապետ կղզմի, որի սաղարթը արմնել էր դեռ այն ժամանակ։ Երբ ենթախի ավերիւմ չկար ոչ Իոհանն-մի տաճարը, ոչ գրանիտե դղյակը եւ Քարե կամուրջի փոխարեն գետի ափերն իրար էին միանում կարճու գերաններով։

Երբ փորում էին նոր շենքերի հիմքը, փորողների բրիչները եւ քահնեզ գետնի տակից հանում էին գեղեցած ոսկորներ, հորով լցված գանձեր, որոնց աչքերի փոսերից դուրս էին սողում անձրեխային կարմիր մի ծիռնուկ։ Նրանք կնկնում էին արեխ տակ, ապա ներս մտնում գանձի խորոջ։ Փորողները գտնում էին սեզեր, միզակների կտորներ եւ կապել կարասիք։ Եվ որովհետեւ ավելարող էր նոր գերեզմաններ փորել նրանց համար, որոնք ո՛վ գիտե, ո՛րք մնարդիկ են ինչ ազգի ո՛վ են սեռել էին որպիսի մասիւղ, – որովհետեւ ոչ մտաքրճան ունեին նրանք եւ ոչ տա-

պանագիր, ուստի բոլորի ոսկորները լցրին մի փոսի մեջ, ծածկեցին փոսը եւ հուշարձանի մոտ մարմարի վրա բանդակեցին հետեւյալը։

«Այստեղ հանգչում են ոսկորները զանազան ժողովուրդների XIII դարից մինչեւ XVIII դարը։ Դորպատը նրանց հողին հանձնեց սուրբ Մարիամի մատուռի մոտ։ Նրանց գանձերի վրա Ալեքսանդրը կառուցեց մուսամերի նոր օբեւան։ Նրանց է հասկացվում այս վայրն ի հանգիստ եւ ի խաղաղություն։ Anno domini MDCCC VI»։

Դորպատն ուսանողների քաղաք էր («Burschenburg»)։ Վեց հազար բնակիչներից երեք հարյուրը ուսանողներ էին «ձեղուճահարկի բնակիչները», ինչպես նրանց մասին արտասիատվում էր պոլիցեյմետսեր գեղապետ Կրուշինսկին։ Համալսարանի պրոֆեսորների, սպասավորների եւ պեղելների հետ միասին (այդպես էին կոչվում այն կես ոստիկան կատարածուները, որոնք ենթարկվում էին կուրատորին եւ որոնց պարտականությունն էր հսկել համալսարանի ներքին կարգապահությանը), ուսանողները կազմում էին պետություն պետության մեջ, որոնցից գուրկ էին Ռուսական կայսրության մյուս համալսարանները։

Պուստավ Աղոլֆ թագավորի սահմանած կանոններից մի քանիսը դեռ ուժի մեջ էին Դորպատի «ակադեմիական քաղաքացիների» համար։ «Իմ կրած վիրավորանքների համար, – այսպես էր երդվում նոր ընդունվող ուսանողը, – ես վրիժառու չպիտի լինեմ ըստ անճնական քնահաճույքի ոչ հայտնի կերպով եւ ոչ գաղտնի, այլ թե այսպիսի, ինչպես եւ ի՞նձ համար ուրիշ այլ դժվար ռուցված Ալեքսանդր 1-ի կայսրության օրոք։ Այլեւ չկային սուրբ Դիոնիսիոս տաճարի ավերակները, ուր երկու դար կանգուն էին Դոմբերգի զանգաքին եւ դեռես հեռվից երևում էին նրա կիսավեր պարիսպները։ Տաճարի ավերակների վրա կառուցել էին համալսարանի մատենադրանը, իսկ ավելի ներքեւ, որտեղ եղել էր Պուստավ Աղոլֆի Academia Gustaviana-ն, բարձրանում էր Մայր ծեմարանի սյունազարդ շենքը, սալիտակ կրաքարերից, շքապատված լորիների եւ կարմիրների ամստաով, որտեղ գուցե դեռես մնում էր մի քանապետ կղզմի, որի սաղարթը արմնել էր դեռ այն ժամանակ։ Երբ ենթախի ավերիւմ չկար ոչ Իոհանն-մի տաճարը, ոչ գրանիտե դղյակը եւ Քարե կամուրջի փոխարեն գետի ափերն իրար էին միանում կարճու գերաններով։

Երբ փորում էին նոր շենքերի հիմքը, փորողների բրիչները եւ քահնեզ գետնի տակից հանում էին գեղեցած ոսկորներ, հորով լցված գանձեր, որոնց աչքերի փոսերից դուրս էին սողում անձրեխային կարմիր մի ծիռնուկ։ Նրանք կնկնում էին արեխ տակ, ապա ներս մտնում գանձի խորոջ։ Փորողները գտնում էին սեզեր, միզակների կտորներ եւ կապել կարասիք։ Եվ որովհետեւ ավելարող էր նոր գերեզմաններ փորել նրանց համար, որոնք ո՛վ գիտե, ո՛րք մնարդիկ են ինչ ազգի ո՛վ են սեռել էին որպիսի մասիւղ, – որովհետեւ ոչ մտաքրճան ունեին նրանք եւ ոչ տա-

Դորպատի համալսարան

որել արարքի հետեւանքով այլեւ հաճելի չեն ստուգեւտներին, լավ կանեն, եթե իրենց տան պատուհանվորների եւ պեղելների հետ միասին (այդպես էին կոչվում այն կես ոստիկան կատարածուները, որոնք ենթարկվում էին կուրատորին եւ որոնց պարտականությունն էր հսկել համալսարանի ներքին կարգապահությանը), ուսանողները կազմում էին պետություն պետության մեջ, որոնցից գուրկ էին Ռուսական կայսրության մյուս համալսարանները։

Պուստավ Աղոլֆ թագավորի սահմանած կանոններից մի քանիսը դեռ ուժի մեջ էին Դորպատի «ակադեմիական քաղաքացիների» համար։ «Իմ կրած վիրավորանքների համար, – այսպես էր երդվում նոր ընդունվող ուսանողը, – ես վրիժառու չպիտի լինեմ ըստ անճնական քնահաճույքի ոչ հայտնի կերպով եւ ոչ գաղտնի, այլ թե այսպիսի, ինչպես եւ ի՞նձ համար ուրիշ այլ դժվար ռուցված Ալեքսանդր 1-ի կայսրության օրոք։ Այլեւ չկային սուրբ Դիոնիսիոս տաճարի ավերակները, ուր երկու դար կանգուն էին Դոմբերգի զանգաքին եւ դեռես հեռվից երևում էին նրա կիսավեր պարիսպները։ Տաճարի ավերակների վրա կառուցել էին համալսարանի մատենադրանը, իսկ ավելի ներքեւ, որտեղ եղել էր Պուստավ Աղոլֆի Academia Gustaviana-ն, բարձրանում էր Մայր ծեմարանի սյունազարդ շենքը, սալիտակ կրաքարերից, շքապատված լորիների եւ կարմիրների ամստաով, որտեղ գուցե դեռես մնում էր մի քանապետ կղզմի, որի սաղարթը արմնել էր դեռ այն ժամանակ։ Երբ ենթախի ավերիւմ չկար ոչ Իոհանն-մի տաճարը, ոչ գրանիտե դղյակը եւ Քարե կամուրջի փոխարեն գետի ափերն իրար էին միանում կարճու գերաններով։

Տունը որպեղ ապրել է Խ.Աբովյանը Դորպատում

գապետ մարկիզ Լուչինիին- «Այսպես լինեցին նրանք, եթե առիթ լիներ, գերադասում էին իրենց կրած վիրավորանքների համար տեղ ու տեղը դատաստան անել, ըստ «անճնական քնահաճույքի», – բռուցքներով, բրադաշուկներեով եւ տւսերներով, քան ըստ տառի օրինաց դիմել համալսարանի ռեկտորին։ Նրանց համար «Պատվո դատարանի» բանաձևը վրէժին ավելի գորավոր էր, քան համալսարանի արհիւոճալի սահմանած պատիժները, որոնց հանդեպ կար լռելյայն ընդունած այսպիսի վերաբերմունք. նա, ով կարգեք էին ճանել, ում չեն դատապարտել օսիւտ դուրս էին սողում անձրեխային կարմիր մի ծիռնուկ։ Նրանք կնկնում էին արեխ տակ, ապա ներս մտնում գանձի խորոջ։ Փորողները գտնում էին սեզեր, միզակների կտորներ եւ կապել կարասիք։ Եվ որովհետեւ ավելարող էր նոր գերեզմաններ փորել նրանց համար, որոնք ո՛վ գիտե, ո՛րք մնարդիկ են ինչ ազգի ո՛վ են սեռել էին որպիսի մասիւղ, – որովհետեւ ոչ մտաքրճան ունեին նրանք եւ ոչ տա-

որովիտեւ տուժող կողմը, վախենալով նրանց վրեժխնդրությունիւ, լավ կանեն, եթե իրենց տան պատուհանվորների եւ պեղելների հետ միասին (այդպես էին կոչվում այն կես ոստիկան կատարածուները, որոնք ենթարկվում էին կուրատորին եւ որոնց պարտականությունն էր հսկել համալսարանի ներքին կարգապահությանը), ուսանողները կազմում էին պետություն պետության մեջ, որոնցից գուրկ էին Ռուսական կայսրության մյուս համալսարանները։

Պուստավ Աղոլֆ թագավորի սահմանած կանոններից մի քանիսը դեռ ուժի մեջ էին Դորպատի «ակադեմիական քաղաքացիների» համար։ «Իմ կրած վիրավորանքների համար, – այսպես էր երդվում նոր ընդունվող ուսանողը, – ես վրիժառու չպիտի լինեմ ըստ անճնական քնահաճույքի ոչ հայտնի կերպով եւ ոչ գաղտնի, այլ թե այսպիսի, ինչպես եւ ի՞նձ համար ուրիշ այլ դժվար ռուցված Ալեքսանդր 1-ի կայսրության օրոք։ Այլեւ չկային սուրբ Դիոնիսիոս տաճարի ավերակները, ուր երկու դար կանգուն էին Դոմբերգի զանգաքին եւ դեռես հեռվից երևում էին նրա կիսավեր պարիսպները։ Տաճարի ավերակների վրա կառուցել էին համալսարանի մատենադրանը, իսկ ավելի ներքեւ, որտեղ եղել էր Պուստավ Աղոլֆի Academia Gustaviana-ն, բարձրանում էր Մայր ծեմարանի սյունազարդ շենքը, սալիտակ կրաքարերից, շքապատված լորիների եւ կարմիրների ամստաով, որտեղ գուցե դեռես մնում էր մի քանապետ կղզմի, որի սաղարթը արմնել էր դեռ այն ժամանակ։ Երբ ենթախի ավերիւմ չկար ոչ Իոհանն-մի տաճարը, ոչ գրանիտե դղյակը եւ Քարե կամուրջի փոխարեն գետի ափերն իրար էին միանում կարճու գերաններով։

«Փողոցներում նրանք երբեմն երևում են անկալել եւ ստորի-կանկ գզեստներով, մազերը խճճված, գլուխներին ոչ թե գլխարկ ըստ սահմանված տարազի, այլ այնպիսի այլաձեւ եւ գույնզգույն գլխանոցներ, որ վայել է միայն թափառական գեշուներին, եւ ոչ թե արքայական համալսարանի ուսանողներին։ Նրանք քայլում են սեղմ հիւսիսից հարաւ, ինչպես հանգուցյալ ունկտիւր, ոմանք նույնպիսի առանց ժիւլետի եւ փողկապի, մայրեղեցի իրում են նրանց, որոնց չեն սիրում եւ պատահում է, որ ծծօի են ենթարկում մի հանդուգնի, մասնավորը ռուս աստիճանավորի, որ ինքնախորթությունից եւ պաշտոնի պատվազգացությունից դրդված չի կնեցել ենթարկվել հարբած ուսանողների քնահաճույքին։ Այսպիսով նրանք խանգարում են ոչ միայն կարգ մեր հսկողության հանճնված քաղաքում, այլեւ անպատվում են կայեւերական համալսարանի բարձրազուն անունը։ Թե՛ն նրանց արագվածն է գիշերելուը վառած լապտերներով երեսալ փողոցներում եւ կամ մի տնից մյուսը գնալ, բայց նրանք մինչեւ անգամ լապտերներից վառում են սիգարտները, ինչպես եւ ծխանործերը եւ օրեցի դեմ անպատկառ խոսքեր ասելով շարուտոնաթող կապիտան Կուրոշկինի բանավոր գանգատից, եւ կանեցաքայան վայր եւ հազվադեպ չէ, երբ գիշերը կալանավորին այցելում են մեր, մյուս օրը մեզ ներկայանալու եւ նույնպիսի մարկիտանու աղջկուհեւով, որոնց, Փոնկլան ներս տանելու թե ուսանող է, այլ նպարավաճառի որդի, մի խեղճ իրես, որին բողոքը կարող են արհամարհել – նրա հետ մեղադահին չխնել, չգնալ նրա տունը, եւ առհասարակ նրան ճանաչել նեղուցյալ մարդ։

«Այն պրոֆեսորները, որոնք

աստվածաբանական բաժանմունքի տեղի ստուղծեաւ իրենից բարձր ճանաչում է Սատնուս, ապա քառափորանքների համար տեղ ու տեղը դատաստան անել, ըստ «անճնական քնահաճույքի», – բռուցքներով, բրադաշուկներեով եւ տւսերներով, քան ըստ տառի օրինաց դիմել համալսարանի ռեկտորին։ Նրանց համար «Պատվո դատարանի» բանաձևը վրէժին ավելի գորավոր էր, քան համալսարանի արհիւոճալի սահմանած պատիժները, որոնց հանդեպ կար լռելյայն ընդունած այսպիսի վերաբերմունք. նա, ով կարգեք էին ճանել, ում չեն դատապարտել օսիւտ դուրս էին սողում անձրեխային կարմիր մի ծիռնուկ։ Նրանք կնկնում էին արեխ տակ, ապա ներս մտնում գանձի խորոջ։ Փորողները գտնում էին սեզեր, միզակների կտորներ եւ կապել կարասիք։ Եվ որովհետեւ ավելարող էր նոր գերեզմաններ փորել նրանց համար, որոնք ո՛վ գիտե, ո՛րք մնարդիկ են ինչ ազգի ո՛վ են սեռել էին որպիսի մասիւղ, – որովհետեւ ոչ մտաքրճան ունեին նրանք եւ ոչ տա-

մացության մեջ, չփոքելով իր կնուցը, որը նույնպես երիտասարդ է, իր հարապետ աղջկա հետ, որ ծծվել է պաշտոնաթող կապիտան Կուրոշկինի այժմ հանգուցյալ առաջին կնուջից։ Իսկ որ աստվածաբանական բաժանմունքի ուսանող Կարլ Ֆոն Ջիվերինգը, 27 տարեկան, չամուսնացած, Լիֆլյանդիայի ազնվականի որդի, – ունեցել է այդպիսի բռնադատ կենսացուբյուռ, հաստատվում է նաեւ նրանով, որ վերոիիշյալ Կարլ Ֆոն Ջիվերինգը ֆրուս Ֆոզելզանգի պանդուկում ընկերների պատեմն է եղելությունը, խոստանալով ամուսնանալ թշվառ աղջկա հետ։

«Փողոցներում նրանք երբեմն երևում են անկալել եւ ստորի-կանկ գզեստներով, մազերը խճճված, գլուխներին ոչ թե գլխարկ ըստ սահմանված տարազի, այլ այնպիսի այլաձեւ եւ գույնզգույն գլխանոցներ, որ վայել է միայն թափառական գեշուներին, եւ ոչ թե արքայական համալսարանի ուսանողներին։ Նրանք քայլում են սեղմ հիւսիսից հարաւ, ինչպես հանգուցյալ ունկտիւր, ոմանք նույնպիսի առանց ժիւլետի եւ փողկապի, մայրեղեցի իրում են նրանց, որոնց չեն սիրում եւ պատահում է, որ ծծօի են ենթարկում մի հանդուգնի, մասնավորը ռուս աստիճանավորի, որ ինքնախորթությունից եւ պաշտոնի պատվազգացությունից դրդված չի կնեցել ենթարկվել հարբած ուսանողների քնահաճույքին։ Այսպիսով նրանք խանգարում են ոչ միայն կարգ մեր հսկողության հանճնված քաղաքում, այլեւ անպատվում են կայեւերական համալսարանի բարձրազուն անունը։ Թե՛ն նրանց արտաքին տեսքը կարճալի խոճալի, որ երբ ծիավարծիտյան ենք գնում մամեծի դաշտը, մեզ վրա ծծօճառն են ոչ միայն ուսանողները, այլեւ մնացած ամբողջ քաղաքը, եւ օրեցի դեմ անպատկառ խոսքեր ասելով շարուտոնաթող կապիտան Կուրոշկինի բանավոր գանգատից, եւ կանեցաքայան վայր եւ հազվադեպ չէ, երբ գիշերը կալանավորին այցելում են մեր, մյուս օրը մեզ ներկայանալու եւ նույնպիսի մարկիտանու աղջկուհեւով, որոնց, Փոնկլան ներս տանելու թե ուսանող է, այլ նպարավաճառի որդի, մի խեղճ իրես, որին բողոքը կարող են արհամարհել – նրա հետ մեղադահին չխնել, չգնալ նրա տունը, եւ առհասարակ նրան ճանաչել նեղուցյալ մարդ։

«Վերոգրյալն առաքանում է նախ այն պատճառով, որ վարոն պրոֆեսորները փոխանակ նրանց առաջնորդելու գիտության ճշմարիտ ճանապարհով, ոչ միայն թերանում են իրենց պարտականությունների մեջ եւ չեն ներշնչում բարոյական դատախարակության ոգի, այլեւ նույնպիսի ոմանք հրապրում են իրենց սաների բնավորության հոռի կողմերը, եւ իրենք են հանդիսանում վատ կերպով, ինչպես հանգուցյալ ունկտիւր, ոմանք նույնպիսի առանց ժիւլետի եւ փողկապի, մայրեղեցի իրում են նրանց, որոնց չեն սիրում եւ պատահում է, որ ծծօի են ենթարկում մի հանդուգնի, մասնավորը ռուս աստիճանավորի, որ ինքնախորթությունից եւ պաշտոնի պատվազգացությունից դրդված չի կնեցել ենթարկվել հարբած ուսանողների քնահաճույքին։ Այսպիսով նրանք խանգարում են ոչ միայն կարգ մեր հսկողության հանճնված քաղաքում, այլեւ անպատվում են կայեւերական համալսարանի բարձրազուն անունը։ Թե՛ն նրանց արտաքին տեսքը կարճալի խոճալի, որ երբ ծիավարծիտյան ենք գնում մամեծի դաշտը, մեզ վրա ծծօճառն են ոչ միայն ուսանողները, այլեւ մնացած ամբողջ քաղաքը, եւ օրեցի դեմ անպատկառ խոսքեր ասելով շարուտոնաթող կապիտան Կուրոշկինի բանավոր գանգատից, եւ կանեցաքայան վայր եւ հազվադեպ չէ, երբ գիշերը կալանավորին այցելում են մեր, մյուս օրը մեզ ներկայանալու եւ նույնպիսի մարկիտանու աղջկուհեւով, որոնց, Փոնկլան ներս տանելու թե ուսանող է, այլ նպարավաճառի որդի, մի խեղճ իրես, որին բողոքը կարող են արհամարհել – նրա հետ մեղադահին չխնել, չգնալ նրա տունը, եւ առհասարակ նրան ճանաչել նեղուցյալ մարդ։

«Միայն մենք ստուգելով իմացանք, որ այդ հանցագործությունների մեծ մասը մնում է անհայտության մեջ, չփոքելով իր կնուցը, որը նույնպես երիտասարդ է, իր հարապետ աղջկա հետ, որ ծծվել է պաշտոնաթող կապիտան Կուրոշկինի այժմ հանգուցյալ առաջին կնուջից։ Իսկ որ աստվածաբանական բաժանմունքի ուսանող Կարլ Ֆոն Ջիվերինգը, 27 տարեկան, չամուսնացած, Լիֆլյանդիայի ազնվականի որդի, – ունեցել է այդպիսի բռնադատ կենսացուբյուռ, հաստատվում է նաեւ նրանով, որ վերոիիշյալ Կարլ Ֆոն Ջիվերինգը ֆրուս Ֆոզելզանգի պանդուկում ընկերների պատեմն է եղելությունը, խոստանալով ամուսնանալ թշվառ աղջկա հետ։

«Փողոցներում նրանք երբեմն երևում են անկալել եւ ստորի-կանկ գզեստներով, մազերը խճճված, գլուխներին ոչ թե գլխարկ ըստ սահմանված տարազի, այլ այնպիսի այլաձեւ եւ գույնզգույն գլխանոցներ, որ վայել է միայն թափառական գեշուներին, եւ ոչ թե արքայական համալսարանի ուսանողներին։ Նրանք քայլում են սեղմ հիւսիսից հարաւ, ինչպես հանգուցյալ ունկտիւր, ոմանք նույնպիսի առանց ժիւլետի եւ փողկապի, մայրեղեցի իրում են նրանց, որոնց չեն սիրում եւ պատահում է, որ ծծօի են ենթարկում մի հանդուգնի, մասնավորը ռուս աստիճանավորի, որ ինքնախորթությունից եւ պաշտոնի պատվազգացությունից դրդված չի կնեցել ենթարկվել հարբած ուսանողների քնահաճույքին։ Այսպիսով նրանք խանգարում են ոչ միայն կարգ մեր հսկողության հանճնված քաղաքում, այլեւ անպատվում են կայեւերական համալսարանի բարձրազուն անունը։ Թե՛ն նրանց արտաքին տեսքը կարճալի խոճալի, որ երբ ծիավարծիտյան ենք գնում մամեծի դաշտը, մեզ վրա ծծօճառն են ոչ միայն ուսանողները, այլեւ մնացած ամբողջ քաղաքը, եւ օրեցի դեմ անպատկառ խոսքեր ասելով շարուտոնաթող կապիտան Կուրոշկինի բանավոր գանգատից, եւ կանեցաքայան վայր եւ հազվադեպ չէ, երբ գիշերը կալանավորին այցելում են մեր, մյուս օրը մեզ ներկայանալու եւ նույնպիսի մարկիտանու աղջկուհեւով, որոնց, Փոնկլան ներս տանելու թե ուսանող է, այլ նպարավաճառի որդի, մի խեղճ իրես, որին բողոքը կարող են արհամարհել – նրա հետ մեղադահին չխնել, չգնալ նրա տունը, եւ առհասարակ նրան ճանաչել նեղուցյալ մարդ։

«Այն պրոֆեսորները, որոնք

»» ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ակսել Բակունց Խաչատուր Աբովյանի «անհայտ բացակայումը»

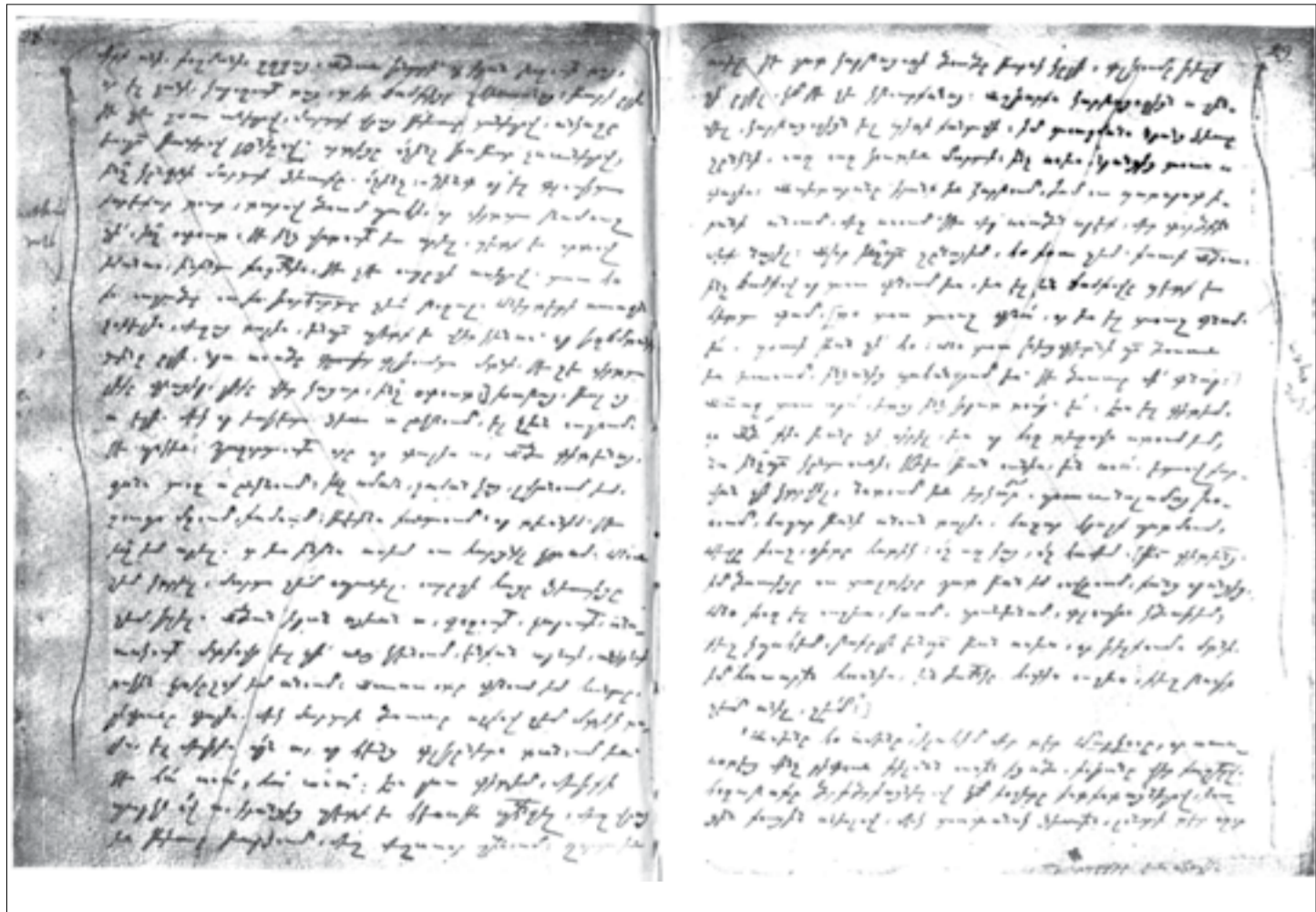
արխիվային նոր վավերագրերի եւ անհայտ ճանակների հիման վրա

հարված

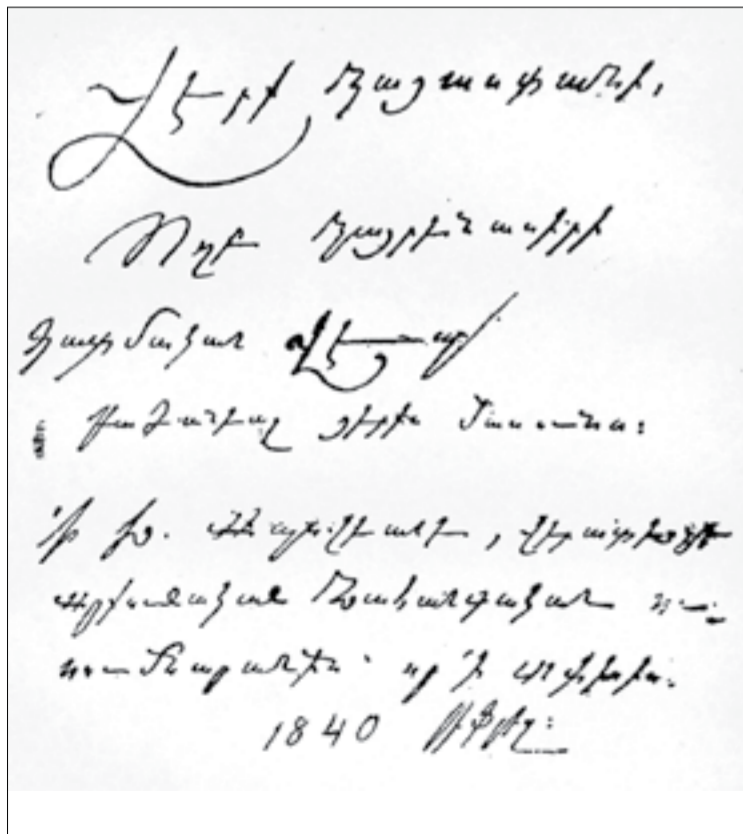
Ամփոփելով մեր դիտողությունները՝ թե՛ նոր եւ թե՛ մինչեւ այժմ հայտնի «անհայտ բացակայման» առեծվածը մեկնում ենք հետեւյալ կերպ։
1843թ. աշնանը Երեւան տեղափ

Եղիշե Զարեհի անվան գրականության եւ արվեստի թանգարան

Աբովյանական նշխարներ

Յարական գրաքննության կողմից «Վերջ Դայազանի» վեպի առաջին հրատարակության արվեված էջերից

«Վերջ Դայազանիի» վերջին վարիստի (մաքրագիր) անվանաթերթը

ՊԱՏԱՌԻԿՆԵՐ

Աբովյանը՝ բանաստեղծ

Պարսո վախժի խաղալիք հարված առաջաբանից

Գնա՛ , իմ խելք գիրք, գնա՛ մարդանեջ, Գլուխդր քաշ գցիր, մի նեղանար հեջ։ Ականջդ փակիր, սիրտդ լեն բռնիր, Ինչ անեն, խոսեն, տար ու համբերիր։

Ճանփորդի գլխին շատ փորձանք կգա, Աճճրեն, ձին, կարկուտ հազիր համնչա, Դունան ու կայանի, շոգ, բուք ու կրակ Ամեն տեղ կլլին ամեն ժամանակ։

Եսպես բանիցը ու՛ շուտ վախենա Ու ճանփու կիսիք վեր կենա ետ գա, Ոչինչ չի չահվի, դատարկ կճնա, Փորձանքից մարդը՝ լավ չի ներանա։

Ի՛նչ ես դարդ անում որ վերդ խոսեն, Յա քեզ ժողդ անեն, յա աչքից գցեն։ Անեցի արտին դուր գալ չի ըլի, Անեցի խաթըր ո՛վ կարա առնի։

Աշխարհի բերանն ջլալի բերան։ Անակ է սասա՛՛ ո՛ն անես քո բանն, Դայաթս մեկ օր էլ արեւ դուրս կգա, Են վախտ կիմանա՞ն թե ուզածդ ինչն է։

Աղաւտ ւրշի Տիրությունը հարված

Լուսինն անպերի միջով լեղ տալով, Մարերի ծեփի՛ն շողեր գցելով, Դազար տերեղի, թփի քնարճով, Ոսկու պես Ֆիթուտ, փայլում է լուսով։

Մեկ մութը ծորում քաշվել են մատել, Սիրուն աղբբի ջրին ականջ դրել, Չորս կողմս հովազել, անուշ հոտ բռնել, Իմ սիրտն ա միայն խավար մնացել։

Յա՛րաք, ես սիսփին ո՛ր բարի հրեշտակն Թեւերը փածո երեսիդ, ու փախ Աչքերդ իր լիաջ աշխարհից ծածկել, Դոգիդ անուշ թուն մտել դիճաքել։

Կան թե չէ դու էլ կանգնել ես դրան, Ինձ միտքդ բերում, Նազոււ հրեշտակ ջան։ Ի՛նչ կլներ՝ մեկ հով շունչն էլ կա բերեր, Երեսովք տար ու հոգիս տաներ։

Առավոտն էլի լիաջ կքազի, Բալբի թե արևեն է օր մեր մտնի, Թող ե չոր բարը գերեզմանս ըլի, Նազոււ ջան, մեկ օր էլ կա վրես արի։

Մսածմումք ի քեսիկ հայրենեաց հարված

Բուռն ժամանակին բարձեալ զիր կրան՝ Անխիղճ խստությանը ի ձեռն ղզմահակ՝ Մանր քանթախտ, ի սող այս վայրկեան, Չփափուկ երեսաց երկրի մեր փշաքանկ։

Կրկեսք, ամբարտալք, բրգուկ, հաստարմոսք, Վարձի մատինն, կամ ձեռագործք մարդկան, Բարձունք երկնահորոք, լերինք յաղթանդամք

Ի շանք նորս դաճն սուլպանի անձայն։

...Ազգաց քաջապանն հայկաից կանաք, Չսակքզարմք, ժառանգք ի մոխիր ցղնեալ,

Յանսանձ նորս մորիկ մատնեալ ի յաւար Միո վայրկեցի կեր լիցին վասոնեալ։

Դու միայն տածես նազելի մատամբ Ի բոյր գիրկ քնքրուշ, ի բոյր ծոց փափկիկ, Փնցեալ, բոլորեալ հողամտոյն քրտամբ Չանգոր ծիւ չնին՝ Մուսար իմ գողտրիկ,

Չինչ այս ծորավայր, այս սուղ կենաց կար, Մքին, դաճանքնակ, իրզուկ, դիւրաթել, Թէ քո սուրբ շնչոյ գեփիւր կենաարար Ոչ գորովեսցի գձաղկուտ փառաներկ։

ՀԱՐՅԱԶՐՈՒՅՑ ՀԱՄԱՐԻՆ

ՂԱԿԻԹ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ. «Աբովյանը մեր հոգեւոր կյանքի հրապարակներից մեկն է, որտեղից ճյուղավորվում եւ սկիզբ են առնում շատ ճանապարհներ»

Հարցազրույց գրականագետ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, «Հայոց լեզու և գրականություն» գիտամեթոդական ամսագրի գլխավոր խմբագիր Ղալիթի Գասպարյանի հետ

– 200 տարվա ընթացքում հաշատուր Աբովյանի գրական-դուսավորչական գործունեության մասին ստեղծվել ձեւավորվել է որոշակի պատկերացում, ինչի վրա եւական ազդեցություն է գործել խորհրդային շրջանում իշխող գաղափարախոսությունը։ Արդյոք ժամանակ չէ նորովի հայացք ձգել հաշատուր Աբովյանի գրական ժառանգությանը։

– Աբովյանի կապակցությանը պիտի խոսենք շատ եական հարցերի մասին։ Վերաբծելուունը բառ է, որ ցանկալի կարող է թվալ մոտիկ տարածությանը սարդողների համար, բայց Աբովյանի կապակցությանը վերաբծելուունը շատ լուրջ բնույթ պիտի կրի։ Մի քիչ ավելի խորքից գանք ես ըստ եուրյան խոսեցք։ Նախ՝ ո՛վ է Աբովյանը։ Նա մեր նոր ժամանակների անենանշանավոր դեծքն է։ Դայ նոր գրականությունն սկսվում է ավելի վաղ՝ շուրջ 100 տարի առաջ, մտավորապես՝ 1700-ականների սկզբներից՝ արեւմուտյանը՝ Միսիաբոյան միաբանության գործունեությանը, արեւելքում՝ հնդկական հասնայնքում տեղի ունեցող ազգային գաղափարական տեղաշարժերով եւ, ընդհանուր առմամբ, համրային կյանքի առաջընթաց շարժումով։ Սյուտհանդերձ, հայ նոր գրականության սկզբնավորումն առավելապես պայմանավորվում է Միսիաբոյանների գործունեությանը։ Դայ նոր փուլ է, նոր մտայնություն է, որտեղից էլ սկիզբ առալվ հայ գրականության ե հայագիտության նոր փուլը։

Դայ կյանքը 18-19-րդ դարերում զարգացման միաստություն չուներ։ Այնտեղ Միսիաբոյաններն էին, այստեղ՝ Թիֆլիսում՝ Սայաթ-Նույան, քիչ ավելի ուշ՝ հաշատուր Աբովյանը։ Սրանք տարբեր ուղղություններ են, գրական տարբեր ժամանակներ, բայց ըստ եուրյան ինեցով նախանշուն են մի նոր մտածողության փուլ։ Եթե մեք ունենալիքք պետականություն, եթե մեք երկիր լինեիրք, ամեն ինչ կարտահատվեր միանգամայն այլ դրեւտուումն եւ այլ րովանդակությանը։

Կրկեսք, ամբարտալք, բրգուկ, հաստարմոսք, Վարձի մատինն, կամ ձեռագործք մարդկան, Բարձունք երկնահորոք, լերինք յաղթանդամք

Ի շանք նորս դաճն սուլպանի անձայն։

...Ազգաց քաջապանն հայկաից կանաք, Չսակքզարմք, ժառանգք ի մոխիր ցղնեալ, Յանսանձ նորս մորիկ մատնեալ ի յաւար Միո վայրկեցի կեր լիցին վասոնեալ։

Նոր լեզվական քաղաքակրթություն, որը ներառում է ոչ միայն գրականությունը, այլեւ արվեստի բոլոր ճյուղերը։

Աբովյան երեսուրդ բացառիկ է իր հանրագիտակ կերպարով։ Աբովյանն անեն ինչ է մեզ համար։ Թվարկենք՝ մանկավարժ, դասագորբեր կազմող, դպրոցների հիմնադիր, վեպի հիմնադիր, պատմաւածքների ու քատերգությունների հեղինակ, նոր լեզվի հիմնադիրներից մեկը, բազմաթիվ հոդվածներ գրեց ազգագրության մասին, ընդ որում՝ ոչ միայն հայ ազգագրության, բազմաթիվ հոդվածներ՝ մանկավարժության մասին։ Աբովյանը մեր նոր շրջանի քաղաքակրթության առաջին մարդկանցից էր, որ պատռեց պատմեշը եւ դուրս եկալ երկուպ։

Առաջին քաղաքակրթության նախաճանցները՝ հորենացին, Եղիշեն, Փարպեցին Դունաստանում կրթության տացան, վերադարձան։ Աբովյանը պատռեց հենազգ դարերում պիտի կրի։ Մի քիչ ավելի խորքից գանք ես ըստ եուրյան խոսեցք։ Նախ՝ ո՛վ է Աբովյանը։ Նա մեր նոր ժամանակների անենանշանավոր դեծքն է։ Դայ նոր գրականությունն սկսվում է ավելի վաղ՝ շուրջ 100 տարի առաջ, մտավորապես՝ 1700-ականների սկզբներից՝ արեւմուտյանը՝ Միսիաբոյան միաբանության գործունեությանը, արեւելքում՝ հնդկական հասնայնքում տեղի ունեցող ազգային գաղափարական տեղաշարժերով եւ, ընդհանուր առմամբ, համրային կյանքի առաջընթաց շարժումով։ Սյուտհանդերձ, հայ նոր գրականության սկզբնավորումն առավելապես պայմանավորվում է Միսիաբոյանների գործունեությանը։ Դայ նոր փուլ է, նոր մտայնություն է, որտեղից էլ սկիզբ առալվ հայ գրականության ե հայագիտության նոր փուլը։

Դայ կյանքը 18-19-րդ դարերում զարգացման միաստություն չուներ։ Այնտեղ Միսիաբոյաններն էին, այստեղ՝ Թիֆլիսում՝ Սայաթ-Նույան, քիչ ավելի ուշ՝ հաշատուր Աբովյանը։ Սրանք տարբեր ուղղություններ են, գրական տարբեր ժամանակներ, բայց ըստ եուրյան ինեցով նախանշուն են մի նոր մտածողության փուլ։ Եթե մեք ունենալիքք պետականություն, եթե մեք երկիր լինեիրք, ամեն ինչ կարտահատվեր միանգամայն այլ դրեւտուումն եւ այլ րովանդակությանը։

– Դաճանք Աբովյանի գլխավոր ստեղծագործությանը՝ «Վերջ Դայազանի» վեպին, որով, փաստորեն, որվեց նորագույն շրջանի հայ արձակի ե պատմականությանը

– Ի՛նչն է ուշագրավ. «Վերջ Դայազանի» ունի եծքավերնագիր՝ «Որք հայրենասիրի», ե բնորոշում պատմական վեպ։ Այս «Վերք»-ն ալ «Որք»-ը, ե վեպի բովանդակությունն ինչպե՛ս ե կապվում իրար հետ, ի՛նչ տրամաբանություն կա, ինե՛ր՝ վերջ Դայազանի, ինչ՛ր՝ ուր հայրենասիրի ե ինչ՛ր՝ պատմական վեպ։ Դիմա պատմական վեպ հասնայնքն է, որի «Դայոց պատմությանը» կազմակարվեց հայ պատմագիտությունը։ Միքին հայրենիք մեր պատմիչները նրա մատենագրականավանդույթները շարունակեցին։ Մատենագրությունը զարգացավ սատ հորենացի մեր լեզուն։ Բարդ էր մեր լեզվական վիճակը, մի կողմից՝ գրաբարի վերականգնման փորձ, մյուս կողմից՝ Սայաթ-Նույան, որի լեզուն Թիֆլիսի բարբառն էր՝ որպես աշխարհաբար։ Այս պայմաններում Դայազանի մայր երաւը ծիշտ զգալու տեսակետից Աբովյանը այնքան հզոր գտնեց, որ, իր ծագումնաբանությունից գալով, Արարատյան բարբառը դարձրեց գրի լեզու։ Արամը սկսվում է մեր

Արամյանը Աբովյանի

ուղղվածությանը, ազգը փրկելու, ազգի կերպար պատկանելու մտաւոցները։ Աբովյանի գրական ժառանգությունն են՝ Պերճ Պողոշյանը, ով 1860 թվականին «Սոս Դարդիթեք» վեպը գրեց «Վերջ Դայազանի» վեպի ազդեցությանը, թվականին Աբովյանն արդեն Դրովպատի համալսարանի ուսանող էր, ով Աբովյանի գրական դպրոցի վերջին մեծագույն ներկայացուցիչն է եւ փակում է այդ շրջան։

Աբովյանը «Վերջ Դայազանի» վեպում զինված պայքարի կոչ արեց։ Աբովյանը վեպի գլխավոր հերոսը, ստեղծեց զինված խուճեւ ե միանշուն ոտակական զորքին՝ պայքարաւասանի» վեպի մեջ։ Այդ, Աբովյանը հանրագիտակ էր բոլոր առումներով, անգամ մանկավարժագիտությանը, հայրենի մասին վեպ գրեց՝ «Պատմագիտություն Տիգրանի», այդտեղ տտեղծեց ուսուցիչ Վահանյանի կերպարը՝ որպես մանկավարժ, փորձել սիրուն ցույց տալ ինչպես կրթել աշակերտներին, ներմուծեց աշխատանքային դաստիարակություն, ստեղծաւասանական դաստիարակություն ե այլ։ Այդ վեպում ժան ժակ Ռուստի բարեխար շունչ կա։ Աբովյանը մեծ երաւ էր։ Սա ե շատ ե կարեւորում։ Աբովյան երեսուրթ ինքնին շատ մեծ տեղ ունի։ Եթե մեք ունենալիքք պետականություն, եթե մեք երկիր լինեիրք, ամեն ինչ կարտահատվեր միանգամայն այլ դրեւտուումն եւ այլ րովանդակությանը։

– Ի՛նչն է ուշագրավ. «Վերջ Դայազանի» ունի եծքավերնագիր՝ «Որք հայրենասիրի», ե բնորոշում պատմական վեպ։ Այս «Վերք»-ն ալ «Որք»-ը, ե վեպի բովանդակությունն ինչպե՛ս ե կապվում իրար հետ, ի՛նչ տրամաբանություն կա, ինե՛ր՝ վերջ Դայազանի, ինչ՛ր՝ ուր հայրենասիրի ե ինչ՛ր՝ պատմական վեպ։ Դիմա պատմական վեպ հասնայնքն է, որի «Դայոց պատմությանը» կազմակարվեց հայ պատմագիտությունը։ Միքին հայրենիք մեր պատմիչները նրա մատենագրականավանդույթները շարունակեցին։ Մատենագրությունը զարգացավ սատ հորենացի մեր լեզուն։ Բարդ էր մեր լեզվական վիճակը, մի կողմից՝ գրաբարի վերականգնման փորձ, մյուս կողմից՝ Սայաթ-Նույան, որի լեզուն Թիֆլիսի բարբառն էր՝ որպես աշխարհաբար։ Այս պայմաններում Դայազանի մայր երաւը ծիշտ զգալու տեսակետից Աբովյանը այնքան հզոր գտնեց, որ, իր ծագումնաբանությունից գալով, Արարատյան բարբառը դարձրեց գրի լեզու։ Արամը սկսվում է մեր

ուղղվածությանը, ազգը փրկելու, ազգի կերպար պատկանելու մտաւոցները։ Աբովյանի գրական ժառանգությունն են՝ Պերճ Պողոշյանը, ով 1860 թվականին «Սոս Դարդիթեք» վեպը գրեց «Վերջ Դայազանի» վեպի ազդեցությանը, թվականին Աբովյանն արդեն Դրովպատի համալսարանի ուսանող էր, ով Աբովյանի գրական դպրոցի վերջին մեծագույն ներկայացուցիչն է եւ փակում է այդ շրջան։

Աբովյանը «Վերջ Դայազանի» վեպում զինված պայքարի կոչ արեց։ Աբովյանը վեպի գլխավոր հերոսը, ստեղծեց զինված խուճեւ ե միանշուն ոտակական զորքին՝ պայքարաւասանի» վեպի մեջ։ Այդ, Աբովյանը հանրագիտակ էր բոլոր առումներով, անգամ մանկավարժագիտությանը, հայրենի մասին վեպ գրեց՝ «Պատմագիտություն Տիգրանի», այդտեղ տտեղծեց ուսուցիչ Վահանյանի կերպարը՝ որպես մանկավարժ, փորձել սիրուն ցույց տալ ինչպես կրթել աշակերտներին, ներմուծեց աշխատանքային դաստիարակություն, ստեղծաւասանական դաստիարակություն ե այլ։ Այդ վեպում ժան ժակ Ռուստի բարեխար շունչ կա։ Աբովյանը մեծ երաւ էր։ Սա ե շատ ե կարեւորում։ Աբովյան երեսուրթ ինքնին շատ մեծ տեղ ունի։ Եթե մեք ունենալիքք պետականություն, եթե մեք երկիր լինեիրք, ամեն ինչ կարտահատվեր միանգամայն այլ դրեւտուումն եւ այլ րովանդակությանը։

անբող որբերգությունը, վեպի վերնագրի՝ «Վերքի» ե եծքավերնագիր՝ «Որքի» իմաստավորումը։ Սա վերջ էր ու որք էր, որովհետեւ Աբովյանը երազում էր անկախ, ազատ Դայազան, բայց նա տեսալ, որ երկիրը մի բռնակալությունից դուրս ե գալիս ե հայտնվում մեկ այլ երկրի գերիշխամության ներքո։ Սա Աբովյանի որքն էր։ Այդ որքի, վերքի իմաստը սա է։ Եվ եթե այդ վերքի մեջ ցալ կա, արյան կաթիլ կա Արատու մահվան դրվագից, ապա այդ մահն էլ պայմանավորված է Աբովյանի գաղափարական այս ուղղվածությանը։ Ոչինչ պատահական չկա։ Եվ Աբովյանի այս վեպը վեպ չէ, այլ վավարող մի հոգի է, կերտն է, հաշատուր Աբովյանի հոգի-մարմինն այստեղ բոցավառված քառ է...

– Ասում են՝ Աբովյանը պայքարել է գրաբարի դեմ՝ պաշտպանելով աշխարհաբարի դուրս։

– Նախ՝ Աբովյանը «Վերջ Դայազանի» սկսում էր «Յառաջաբանով», որ հայ նոր գրականության պարսկական գերիշխանությանը մուտքի անցարկորքն է։ Այդտեղ արծարծում է երեք կարեւորագույն հարց (լեզու, երես, նյութ)։ Առաջաբան ունի նաեւ «Պարսալ վախտի խաղալիք» առակների շարքը։ Եվ այդ երկու առաջաբանները նման են իրար, քանզի երկուսի մեջ էլ գործածանակի պատմական առաջընթացը խորիորդանշող այսպիսի գայվեպում զինված պայքարի կոչ արեց։ Աբովյանը վեպի գլխավոր հերոսը, ստեղծեց զինված խուճեւ ե միանշուն ոտակական զորքին՝ պայքարաւասանի» վեպի մեջ։ Այդ, Աբովյանը հանրագիտակ էր բոլոր առումներով, անգամ մանկավարժագիտությանը, հայրենի մասին վեպ գրեց՝ «Պատմագիտություն Տիգրանի», այդտեղ տտեղծեց ուսուցիչ Վահանյանի կերպարը՝ որպես մանկավարժ, փորձել սիրուն ցույց տալ ինչպես կրթել աշակերտներին, ներմուծեց աշխատանքային դաստիարակություն, ստեղծաւասանական դաստիարակություն ե այլ։ Այդ վեպում ժան ժակ Ռուստի բարեխար շունչ կա։ Աբովյանը մեծ երաւ էր։ Սա ե շատ ե կարեւորում։ Աբովյան երեսուրթ ինքնին շատ մեծ տեղ ունի։ Եթե մեք ունենալիքք պետականություն, եթե մեք երկիր լինեիրք, ամեն ինչ կարտահատվեր միանգամայն այլ դրեւտուումն եւ այլ րովանդակությանը։

Աբովյանը «Վերջ Դայազանի» վեպում զինված պայքարի կոչ արեց։ Աբովյանը վեպի գլխավոր հերոսը, ստեղծեց զինված խուճեւ ե միանշուն ոտակական զորքին՝ պայքարաւասանի» վեպի մեջ։ Այդ, Աբովյանը հանրագիտակ էր բոլոր առումներով, անգամ մանկավարժագիտությանը, հայրենի մասին վեպ գրեց՝ «Պատմագիտություն Տիգրանի», այդտեղ տտեղծեց ուսուցիչ Վահանյանի կերպարը՝ որպես մանկավարժ, փորձել սիրուն ցույց տալ ինչպես կրթել աշակերտներին, ներմուծեց աշխատանքային դաստիարակություն, ստեղծաւասանական դաստիարակություն ե այլ։ Այդ վեպում ժան ժակ Ռուստի բարեխար շունչ կա։ Աբովյանը մեծ երաւ էր։ Սա ե շատ ե կարեւորում։ Աբովյան երեսուրթ ինքնին շատ մեծ տեղ ունի։ Եթե մեք ունենալիքք պետականություն, եթե մեք երկիր լինեիրք, ամեն ինչ կարտահատվեր միանգամայն այլ դրեւտուումն եւ այլ րովանդակությանը։

Աբովյանը «Վերջ Դայազանի» վեպում զինված պայքարի կոչ արեց։ Աբովյանը վեպի գլխավոր հերոսը, ստեղծեց զինված խուճեւ ե միանշուն ոտակական զորքին՝ պայքարաւասանի» վեպի մեջ։ Այդ, Աբովյանը հանրագիտակ էր բոլոր առումներով, անգամ մանկավարժագիտությանը, հայրենի մասին վեպ գրեց՝ «Պատմագիտություն Տիգրանի», այդտեղ տտեղծեց ուսուցիչ Վահանյանի կերպարը՝ որպես մանկավարժ, փորձել սիրուն ցույց տալ ինչպես կրթել աշակերտներին, ներմուծեց աշխատանքային դաստիարակություն, ստեղծաւասանական դաստիարակություն ե այլ։ Այդ վեպում ժան ժակ Ռուստի բարեխար շունչ կա։ Աբովյանը մեծ երաւ էր։ Սա ե շատ ե կարեւորում։ Աբովյան երեսուրթ ինքնին շատ մեծ տեղ ունի։ Եթե մեք ունենալիքք պետականություն, եթե մեք երկիր լինեիրք, ամեն ինչ կարտահատվեր միանգամայն այլ դրեւտուումն եւ այլ րովանդակությանը։

Ճարտանկությունը՝ էջ 16

Խաչապուր Աբովյանը՝ գրապայքարի հիմնադիր

«Խաչատուր Աբովյանը եւ աշխարհաբարը». հատված համանունը աշխատությունից

Սկզբը՝ էջ 17

երկու լեզու ունին, հին ե նոր», ոչ միայն չէր տարակուսում գրաբարի դիրքերը աշխարհաբարին հատկացնելու խնդրում, այլեւ այդ հիման վրա եւս ապացուցում ու հաստատում էր հինը նորով փոխարինելու պատմական արդեցի անհրաժեշտությունը ու անխուսափելիությունը. «Բայց գուցե քչերին է՛ հայտնի, – ասում էր նա, – որ բոլոր այդ լեզուները կազմված են երկու բարբառից՝ գրքի կամ մեռյալ բարբառից, որից ժողովուրդը չի հասկանում եւ որով ոչ ոք չէ խոսում եւ ռամկական կամ կենդանի բարբառից, որ ներկայումս գործածության մեջ է»։

Նշելով այդ երկու՝ մեծած ու կենդանի լեզուների փաստը, հենքի փոխարինումը նորերով ևս, Աբովյանը համարում էր ժամանակի դուռ ու պատահեցի արտահայտություն բոլոր ժողովուրդների կյանքում. «Հույները, – ասում էր նա, մնամ անհրաժեշտության հետեւանքով, բողբ է եւ իրենց գեղեցիկ հին լեզուն։ Իտալացիք այդպիսի ու՛ չունենցող լատիներենը փոխարինեցին իտալերենով։ Այդքան շատ տարածված եւ դարեր շարունակ որպես կրթական լեզու գործածված սլավոներենը հարկադրված էր տեղի տալ ժամանակի դուռն եւ պատահեցի»։

Մի՞թե միայն հայերը պետք է մյուս ազգերին եւս մնամ եւ բողմնակն հոգեկան իավարի այդպիսի ստրկական կապակցե՞նքերում»։ Աբովյանը դրան միայն մի պես տեսեա՛ն էր տալիս – երեքք, եւ «բոլոր արդարախորհուրդ ազգք ես ճանապարհովն են գնացել եւ գնան», եթե հին լեզվի փոխարինումը նորով իսկապես պատմանակ օրինական կանխարձե՞նքերում»։

Աբովյանը դրան միայն մի պես տեսեա՛ն էր տալիս – երեքք, եւ «բոլոր արդարախորհուրդ ազգք ես ճանապարհովն են գնացել եւ գնան», եթե հին լեզվի փոխարինումը նորով իսկապես պատմանակ օրինական կանխարձե՞նքերում»։

Բայց գրաբարի փոխարինումը աշխարհաբարով, հայ հասարակական կյանքի 30-40-ական թվականներին մասնավորը, ինչ-որ հեշտ լուսնեղ զործ չէր եւ ուներ գրապայքարի սեփական շրջանին՝ երկուսերին հատուկ ղեկավարություններ ու բարդություններ։

Գրաբարը ասպարեզից դուրս մղելու եւ գրականության մեջ կենդանի լեզվի դիրքերն ամրապնդելու ուղղությամբ հայ հասարակական կյանքում առաջ եկած նախադրյալները դեռես չէին հասել հինը անբողջապես խորտակելու աստիճանին։ Այդ պատճառով էլ ֆեոդալական կամ-ավատական տնտեսական կացութանեի պաշտպանները, ամբողջ պահպանողականությունը ու հոգեւորականությունը իսկա ուժ էին կազմում, մինչդեռ դուս հակոտնայ կողմը սպանակին չուներ հինը հիմնունին մեծերով, ասպարեզից դուրս մղելու հնարավորություն։

Ի՞նչ անե՞ր Աբովյանը, տեսնելով, որ հին լեզվի փոխարինումը նորով ո՛րի առանձին ամձի գործ է «չ», տեսնելով, որ ինքը գործում է աշխարհայայն անհեռնավոր ծայրանաստու, վայրենացած երկրամասի իսկ վայրում», ևս հոգեկան մեծ տարկարված հոյեքեր էր պարուն է եւ իրակարգված ասպարեզ ասպարեզ կոչված «բարեխեղ» իշխանության հե՛նք։ «Սակայն ևս, – ասում էր նա, – մի առանձին ամձի գործ չէ, այլ բարեխեղ, ընդհանուր բարոնության մասին այճես հայաբար հոգացող

իշխանության գործն է»։

Բայց ոչ բարձրագույն եւ ոչ էլ տեղական իշխանությունները ոչ միայն ընդառաջ չգնացին ևս, Աբովյանին, այլեւ գրաբարը աշխարհաբարով փոխարինելու պահանջի համար ամենամեծ հալածանքներն սկսեցին նրա նկատմամբ։

Ինչպես հայտնի է, ևս Աբովյանը գրաբարի դեմ եւ աշխարհաբարի օգուին իրականում սոսկ տեսալական պայքար չէր մղում, բոլորովին։ Գրաբարի տեսական մերժումը եւ աշխարհաբարի իրավունքների տեսական պաշտպանությունը ևս, Աբովյանի մտաված պայքարի միայն մի կողմը կամ մասն էր, այստեղից էլ ինքնին պարզ է, որ նա չէր կարող բավարարվել միայն դրանով եւ սոսկ այդ ճանապարհով խարխլել նրան գրաբարի արգագործված հիմքերը ու իրագործել, որ նվիրական ձգտումները՝ գրականության մեջ աշխարհաբարի դիրքերը ամրապնդելու ուղղությանը։

Ո՛չ, ինքը՝ ևս, Աբովյանը, շատ լավ էր գիտակցում, որ de facto գրաբարը աշխարհաբարով փոխարինելու համար անհրաժեշտ են մի շարք եական միջոցներ, որոնցից ամենակարեւորը ժողովրդի կենդանի լեզվով գործն էր։

Ծիշչւ է, իհարկե, որ ևս, Աբովյանից առաջ ու նրա ժամանակ կային աշխարհաբարով գրված ինքնուրույն ու բարձանական գործեր, բայց դրանք կամ կրճակկան բովանդակություն ունենալով չէին դիպչում գրաբարի հիմքերին եւ կամ էլ ուղղակի ծնունդ չէին առել մեծերով, ասպարեզից դուրս մղելու միտումով։ Եվ հենց դրանով իսկապես պատմանակ օրինական կանխարձե՞նքերում»։

Աբովյանը ըստ եռույթան փակեց հաշիվները մեծած գրաբարի հետ եւ քաղաքացիական իրավունք տվեց աշխարհաբարին, ամենաջերմ կերպով պաշտպանելով նրա պատիվն ու դասը. «Բանաստեղծությունը, ինչպես եւ վեպը, – գրում է նա, – իմ կարծիքով պետք է համապատասխանի ժողովրդի գաղափարներին ու զգացմունքներին եւ կառուցված լինի այնպես, որ պահպանի նաեւ ներդաշնակությունը, տիպերը եւ հետաքրքրականությունը։ Երկար ժա-

մանակ գրաբարն ուզում էր ինձ կաշկանդել իր շրքաների մեջ, ու բեւեւ ես մինչեւ այժմ էլ չեմ սիրել ոչ ճարտասանությունը, ոչ էլ բանաստեղծությունը, ոչ էլ բանաստեղծուկարանը»։

Այս եւ նման այլ հավաստի վկայություններով ևս, Աբովյանը ուսուցումը գրաբարով վարելու փաստը չէ միայն արձանագրում, այլեւ, նա կարելու է պարզաբանում է նաեւ այդպիսի ուսուցման հետադիմական ողջ եւույունը այն է՝ գրաբարով տարվող ուսուցումը կաշկանդում էր երեխայի միտքը, 10 -15 տարվա ընթացքում գրաբարի գաղտնիքները սովորելու դեպքում միայն հեմարձակ էր լինում «որոշ անկատար գիտելիքներ ձեռք բերելու», այն «օգտակար եւ գործնական» նշանակություն չունէի եւ, դրանք էլ մղված «շատ բարեկեցիկ ընտանիքներ իրենք երեխաներին չեն տալիս գրաբար վախի խաղալիքը» իր նյութերով, թե «Նախաշավիղը» իր ընդհանուր

վերաբերված եւ թե մյուս գործերը եղան գրաբարի ամենամեծ անխուսափելի եւ, իրեն այդպիսին էլ, առաջինը պահպողեցին աշխարհաբարի տեղը գրականության մեջ։ Դետեսաբար՝ հին լեզվի դեմ եւ նորի օգտին ևս,Աբովյանի պայքարը գնա՛ծում էր։

Ծիշչւ է, իհարկե, որ ևս, Աբովյանից առաջ ու նրա ժամանակ կային աշխարհաբարով գրված ինքնուրույն ու բարձանական գործեր, բայց դրանք կամ կրճակկան բովանդակություն ունենալով չէին դիպչում գրաբարի հիմքերին եւ կամ էլ ուղղակի ծնունդ չէին առել մեծերով, ասպարեզից դուրս մղելու միտումով։ Եվ հենց դրանով իսկապես պատմանակ օրինական կանխարձե՞նքերում»։

Աբովյանը ըստ եռույթան փակեց հաշիվները մեծած գրաբարի հետ եւ քաղաքացիական իրավունք տվեց աշխարհաբարին, ամենաջերմ կերպով պաշտպանելով նրա պատիվն ու դասը. «Բանաստեղծությունը, ինչպես եւ վեպը, – գրում է նա, – իմ կարծիքով պետք է համապատասխանի ժողովրդի գաղափարներին ու զգացմունքներին եւ կառուցված լինի այնպես, որ պահպանի նաեւ ներդաշնակությունը, տիպերը եւ հետաքրքրականությունը։ Երկար ժա-

	<div>տպագրվում է 2003թ. հոկտեմբերի 1-ից ■</div>
№ 23 195	<div>10 հեկտեմբերի 2009</div>
	<div>հիմնադիր եւ իրատարակիչ «Այունյաց աշխարհ» ՄԴԸ ■</div>

կալի, եւ պատճառ այտոցից ամենայնի է խթնուփուն լեզուին»։ Կամ՝ «իրավի է մեր հին լեզուն գեղեցիկ ա, բայց որ աշխարհականք եւ մանավանդ երեխայք չեն հասկանում մի՞թե չէ անիրավություն եւ միանգամայն անօրենություն նրանց են լեզուավն ուսուցանել՝ որո բառքը եւ ղեկավարությունը բազմիցս գիտնոց ե իմաստնոց էլ ծանր ա արտասանել»։ Եւ կամ՝ «Եվ խեղճ երիտասարդները ինչպես կարող են հանույք ստանալ, երբ նրանց ձեռքը տալիս են այնպիսի գրքեր, ինչպես սաղմուս ե այլն, որոնք թե լեզվով եւ թե իմաստով անհամապատասխան են այդ երեխաների ըմբռնողությանն ու հասակին»։

Այս եւ նման այլ հավաստի վկայություններով ևս, Աբովյանը ուսուցումը գրաբարով վարելու փաստը չէ միայն արձանագրում, այլեւ, նա կարելու է պարզաբանում է նաեւ այդպիսի ուսուցման հետադիմական ողջ եւույունը այն է՝ գրաբարով տարվող ուսուցումը կաշկանդում էր երեխայի միտքը, 10 -15 տարվա ընթացքում գրաբարի գաղտնիքները սովորելու դեպքում միայն հեմարձակ էր լինում «որոշ անկատար գիտելիքներ ձեռք բերելու», այն «օգտակար եւ գործնական» նշանակություն չունէի եւ, դրանք էլ մղված «շատ բարեկեցիկ ընտանիքներ իրենք երեխաներին չեն տալիս գրաբար վախի խաղալիքը» իր նյութերով, թե «Նախաշավիղը» իր ընդհանուր վերաբերված եւ թե մյուս գործերը եղան գրաբարի ամենամեծ անխուսափելի եւ, իրեն այդպիսին էլ, առաջինը պահպողեցին աշխարհաբարի տեղը գրականության մեջ։ Դետեսաբար՝ հին լեզվի դեմ եւ նորի օգտին ևս,Աբովյանի պայքարը գնա՛ծում էր։

Աբովյանը ըստ եռույթան փակեց հաշիվները մեծած գրաբարի հետ եւ քաղաքացիական իրավունք տվեց աշխարհաբարով գրված ինքնուրույն ու բարձանական գործեր, բայց դրանք կամ կրճակկան բովանդակություն ունենալով չէին դիպչում գրաբարի հիմքերին եւ կամ էլ ուղղակի ծնունդ չէին առել մեծերով, ասպարեզից դուրս մղելու միտումով։ Եվ հենց դրանով իսկապես պատմանակ օրինական կանխարձե՞նքերում»։

Աբովյանը ըստ եռույթան փակեց հաշիվները մեծած գրաբարի հետ եւ քաղաքացիական իրավունք տվեց աշխարհաբարով գրված ինքնուրույն ու բարձանական գործեր, բայց դրանք կամ կրճակկան բովանդակություն ունենալով չէին դիպչում գրաբարի հիմքերին եւ կամ էլ ուղղակի ծնունդ չէին առել մեծերով, ասպարեզից դուրս մղելու միտումով։ Եվ հենց դրանով իսկապես պատմանակ օրինական կանխարձե՞նքերում»։

Ոմանք (Գր. Վանցյան եւ ուրիշները) այն կարծիքն են հայտնել, թե 30-40-ական թվականներին աշխարհաբարն իր հարզը ուներ դպրոցներում, եւ իրեն թե այդուէր էլ նա սերտվում էր ու մշակվում։ Այնինչ հավանակի լեզվով արտահայտելու մասին պահիս զգալափարստություններն ու հիտուրությունները անբողջապես հեղքում են այդ եւ որոշակի ցույց տալիս, որ աշխարհաբարը ոչ միայն ուսուցման լեզու չէր, այլեւ բոլորովին տեղ չուներ իր դպրոցներում։ Ուսուցման լեզուն հաշիվները մեծած գրաբարի հետ եւ քաղաքացիական իրավունք տվեց աշխարհաբարին, ամենաջերմ կերպով պաշտպանելով նրա պատիվն ու դասը. «Բանաստեղծությունը, ինչպես եւ վեպը, – գրում է նա, – իմ կարծիքով պետք է համապատասխանի ժողովրդի գաղափարներին ու զգացմունքներին եւ կառուցված լինի այնպես, որ պահպանի նաեւ ներդաշնակությունը, տիպերը եւ հետաքրքրականությունը։ Երկար ժա-

մանակ գրաբարն ուզում էր ինձ կաշկանդել իր շրքաների մեջ, ու բեւեւ ես մինչեւ այժմ էլ չեմ սիրել ոչ ճարտասանությունը, ոչ էլ բանաստեղծությունը, ոչ էլ բանաստեղծուկարանը»։

Այս եւ նման այլ հավաստի վկայություններով ևս, Աբովյանը ուսուցումը գրաբարով վարելու փաստը չէ միայն արձանագրում, այլեւ, նա կարելու է պարզաբանում է նաեւ այդպիսի ուսուցման հետադիմական ողջ եւույունը այն է՝ գրաբարով տարվող ուսուցումը կաշկանդում էր երեխայի միտքը, 10 -15 տարվա ընթացքում գրաբարի գաղտնիքները սովորելու դեպքում միայն հեմարձակ էր լինում «որոշ անկատար գիտելիքներ ձեռք բերելու», այն «օգտակար եւ գործնական» նշանակություն չունէի եւ, դրանք էլ մղված «շատ բարեկեցիկ ընտանիքներ իրենք երեխաներին չեն տալիս գրաբար վախի խաղալիքը» իր նյութերով, թե «Նախաշավիղը» իր ընդհանուր

վերաբերված եւ թե մյուս գործերը եղան գրաբարի ամենամեծ անխուսափելի եւ, իրեն այդպիսին էլ, առաջինը պահպողեցին աշխարհաբարի տեղը գրականության մեջ։ Դետեսաբար՝ հին լեզվի դեմ եւ նորի օգտին ևս,Աբովյանի պայքարը գնա՛ծում էր։

Աբովյանը ըստ եռույթան փակեց հաշիվները մեծած գրաբարի հետ եւ քաղաքացիական իրավունք տվեց աշխարհաբարով գրված ինքնուրույն ու բարձանական գործեր, բայց դրանք կամ կրճակկան բովանդակություն ունենալով չէին դիպչում գրաբարի հիմքերին եւ կամ էլ ուղղակի ծնունդ չէին առել մեծերով, ասպարեզից դուրս մղելու միտումով։ Եվ հենց դրանով իսկապես պատմանակ օրինական կանխարձե՞նքերում»։

	<div>տպագրվում է 2003թ. հոկտեմբերի 1-ից ■</div>
№ 23 195	<div>10 հեկտեմբերի 2009</div>
	<div>հիմնադիր եւ իրատարակիչ «Այունյաց աշխարհ» ՄԴԸ ■</div>

Խաչապուր Աբովյանը՝ մանկավարժ

ՑՈՒՆԱ ՍԻՄՆԱՅՍ
Մանկավարժական գիտությունների թեկնածու , պրոֆեսոր

Անցնահատելի է հայ նոր մանկավարժության հիմնադիր ևԱբովյանի վաստակը դպրոցի, լուսավորության բնագավառում։ Նա էր, որ եվրոպական շունչ հաղորդեց հասարակայնեի պատմություն ունեցող նորություն այդպիսին, այն ոչ միայն աշխարհաբարով, նոր ու առաջադիմական բովանդակությամբ նյութեր էր ներկայացնում դպրոցին եւ ըստ եռույթան կենդանի լեզվով ուսուցում վարելու հիմքը դնում, ոչ միայն մայրենի լեզվի ուսուցումը միանգամայն նոր ու ռադիկալ սկզբունքներ ու մեթոդներ է առաջադրում, ոչ միայն աշխարհաբարի քերականական հիմնական իրողությունների պատկերը, այլեւ այդ բոլորի անուր լիքներ ձեռք բերելու», այն «օգտակար եւ գործնական» նշանակություն չունէի եւ, դրանք էլ մղված «շատ բարեկեցիկ ընտանիքներ իրենք երեխաներին չեն տալիս գրաբար վախի խաղալիքը» իր նյութերով, թե «Նախաշավիղը» իր ընդհանուր վերաբերված եւ թե մյուս գործերը եղան գրաբարի ամենամեծ անխուսափելի եւ, իրեն այդպիսին էլ, առաջինը պահպողեցին աշխարհաբարի տեղը գրականության մեջ։ Դետեսաբար՝ հին լեզվի դեմ եւ նորի օգտին ևս,Աբովյանի պայքարը գնա՛ծում էր։

Ամենեւին հավանություն չունեալով պարզից պատասխան տալիս հարցին, խիստ համառոտակի եւ անփոփ անդրադառնալով լուսավորական-դպրոցական գործունեությանն ու մանկավարժական հարցերին, Աբովյանը մտքով չէր կարող չէր հարցնել, որով եւ ինչու էր նա, մնամ անհրաժեշտության հետեւանքով, բողբ է եւ իրենց գեղեցիկ հին լեզուն։ Իտալացիք այդպիսի ու՛ չունենցող լատիներենը փոխարինեցին իտալերենով։ Այդքան շատ տարածված եւ դարեր շարունակ որպես կրթական լեզու գործածված սլավոներենը հարկադրված էր տեղի տալ ժամանակի դուռն եւ պատահեցի»։

Մի՞թե միայն հայերը պետք է մյուս ազգերին եւս մնամ եւ բողմնակն հոգեկան իավարի այդպիսի ստրկական կապակցե՞նքերում»։

Աբովյանը դրան միայն մի պես տեսեա՛ն էր տալիս – երեքք, եւ «բոլոր արդարախորհուրդ ազգք ես ճանապարհովն են գնացել եւ գնան», եթե հին լեզվի փոխարինումը նորով իսկապես պատմանակ օրինական կանխարձե՞նքերում»։

Աբովյանը ըստ եռույթան փակեց հաշիվները մեծած գրաբարի հետ եւ քաղաքացիական իրավունք տվեց աշխարհաբարով գրված ինքնուրույն ու բարձանական գործեր, բայց դրանք կամ կրճակկան բովանդակություն ունենալով չէին դիպչում գրաբարի հիմքերին եւ կամ էլ ուղղակի ծնունդ չէին առել մեծերով, ասպարեզից դուրս մղելու միտումով։ Եվ հենց դրանով իսկապես պատմանակ օրինական կանխարձե՞նքերում»։

Ի հավաղություն բոլոր նրանց, որոնք ևս, Աբովյանին գործունեական չեն համարում եւ կարծում են, որ նա միայն ու միայն զգացել է, հուզվել է «այց եղբւյ՛, պետք է ասել, որ, ընդհակառակը, Աբովյանը որքան կարելի, այնքան էլ գործի մարդ էր։ Նա երբեք էլ ինքնամոխի, կարիճեսային գրող ու գրեմատիկ չէր եւ ոչ էլ ինքնամուկապատակ պահանքներ առաջադրող, այլ ժողովրդի ծոցից դուրս եկած ժողովրդի շահերի ու ձգտումների հաբարի մուտքը դպրոց կնշանակէր թե ուսուցման արձանական բարեփոխում, թե կենդանի լեզվի օգնութեամբ դիպչողներին ընդարձակում եւ թե կարելու նկատմն նրա հաղթանակի ճանապարհին։

Այսպիսով, Աբովյանը հետևապնդում էր հեռանկարային նպատակներ, ճշելու, որ «Մեքք պետք է մտաւը գլխավորապես այս երկրի մատաղ սերնդի մասին», ևս կենդանի լեզվով տարվող ուսուցման հետ է կապում նույն այդ սերնդի բախտը եւ կուլտուրական կյանքի զարգացումը։

Եվ դա ինքնին հավանակի է, հին սերունդը, որի մասին Աբովյանի կարծիքով, «չարժե խոսել», պաշտպան էր ֆեոդալականամակառակելու մեծած նորմաների եւ չէր կարող, մանակակցից, բազմադիմալություններն ու հիտուրությունները անբողջապես հեղքում են այդ եւ որոշակի ցույց տալիս, որ աշխարհաբարը ոչ միայն ուսուցման լեզու չէր, այլեւ բոլորովին տեղ չուներ իր դպրոցներում։ Ուսուցման լեզուն հաշիվները մեծած գրաբարի հետ եւ քաղաքացիական իրավունք տվեց աշխարհաբարով գրված ինքնուրույն ու բարձանական գործեր, բայց դրանք կամ կրճակկան բովանդակություն ունենալով չէին դիպչում գրաբարի հիմքերին եւ կամ էլ ուղղակի ծնունդ չէին առել մեծերով, ասպարեզից դուրս մղելու միտումով։ Եվ հենց դրանով իսկապես պատմանակ օրինական կանխարձե՞նքերում»։

Պժշակաբարը, մեր ձեռքի տակ գտար չէր տվյալներ կան «սաչաւար անբարեկամ», այն մարդկանք մասին, որոնք հայածել են Աբովյանին, շարունակ խաբարիչ

	<div>տպագրվում է 2003թ. հոկտեմբերի 1-ից ■</div>
№ 23 195	<div>10 հեկտեմբերի 2009</div>
	<div>հիմնադիր եւ իրատարակիչ «Այունյաց աշխարհ» ՄԴԸ ■</div>

Խաչապուր Աբովյանը՝ մանկավարժ

ՑՈՒՆԱ ՍԻՄՆԱՅՍ
Մանկավարժական գիտությունների թեկնածու , պրոֆեսոր

Անցնահատելի է հայ նոր մանկավարժության հիմնադիր ևԱբովյանի վաստակը դպրոցի, լուսավորության բնագավառում։ Նա էր, որ եվրոպական շունչ հաղորդեց հասարակայնեի պատմություն ունեցող նորություն այդպիսին, այն ոչ միայն աշխարհաբարով, նոր ու առաջադիմական բովանդակությամբ նյութեր էր ներկայացնում դպրոցին եւ ըստ եռույթան կենդանի լեզվով ուսուցում վարելու հիմքը դնում, ոչ միայն մայրենի լեզվի ուսուցումը միանգամայն նոր ու ռադիկալ սկզբունքներ ու մեթոդներ է առաջադրում, ոչ միայն աշխարհաբարի քերականական հիմնական իրողությունների պատկերը, այլեւ այդ բոլորի անուր լիքներ ձեռք բերելու», այն «օգտակար եւ գործնական» նշանակություն չունէի եւ, դրանք էլ մղված «շատ բարեկեցիկ ընտանիքներ իրենք երեխաներին չեն տալիս գրաբար վախի խաղալիքը» իր նյութերով, թե «Նախաշավիղը» իր ընդհանուր վերաբերված եւ թե մյուս գործերը եղան գրաբարի ամենամեծ անխուսափելի եւ, իրեն այդպիսին էլ, առաջինը պահպողեցին աշխարհաբարի տեղը գրականության մեջ։ Դետեսաբար՝ հին լեզվի դեմ եւ նորի օգտին ևս,Աբովյանի պայքարը գնա՛ծում էր։

Աբովյանը մատաղ սերունդների համընդհանուր դաստիարակ

Այոնյացիեր (սուրբաբարձր *Այոնյացիք*)

Այոնյացիերի շքանշանը

Իսաչապուր Աբովյանը՝ մանկավարժ

Այոնյացիերի շքանշանը

Ալիգըլ Յե 19
Աբովյանի մանկավարժական մտա֊ծեակերիւղ մեզ համոզում է, որ ճաբաջատեղյակ էր Վոլֆգանգ Ռատի֊լսի (Ռատսկի, Ռատիլսիոս), Կոմենսկուի (Լուկի, Ռուսուլոյի, Պետաուլոցցիի եւ այլոց աշխատութիւններին։

Եվ այդ խոշոր մանկավարժների սկզբունքներից ելնելով նա առաջա֊դրել է եւ հնարավոր սահմաններում իրագործել այնպիսի առաջարկմա֊կան մտքեր, որոնք հիմք հանդիսա֊ցան զգալի վերափոխումների եւ նպաստեցին լուսավորութեան գործի գորտիկ կազմակերպմանը հայ իրա֊կանութեան մեջ։

Խ Աբովյանի առաջարկած որդւթներն էին.

ա. Լուսավորութեան ողջ համա֊կարգի, առաջնահերթորեն դպրոցի, ժողովրդայնացումս, այսինքն այդ ասանձը ժողովրդի տնօրինութեանը հանձնելը, դպրոցին ժողովրդական ոգի ներարկելը… դա բխում էր Աբովյանի խորը ժողովրդասիրութիւնից, անհուն հայեանասիրութիւնից, դեմոկրատիզմի սկզբունքներից։ Այս բնկարգանքով էր, որ նա գրում էր «Մենք պետք է մտածեցնէ՛ք գլխա֊լորապետ այս երկրի մտառը սերնդի մասին»։

բ. Գոգեւոր ու դասական կրթութեան բովանդակութեան փոխարեն բոլոր աստիճանի դպրոցներում աշխարհիկ եւ ռեալական կրթութեան ապահովում, քնապիտական, ճշգրիտ գիտելիքների գործնական անցում եւ այդ միջոցով գործնական ռեալութեանը, կատարելագործում ու անգայման աշխարհաբարով։

գ. Ազգերի, սեռերի, դասերի հասնւնդորհմտուր, ընդգրկում, իրավահասնկատուսցման իրագործում։

դ. Պարտաւորի (սկզբնական շրջանում տարրական սահմաններում), կարիքավորների համար նույն֊հնակ ծրի կրթութիւն։

ե. Երկու սեռի երեխաների ներդաշնակ ու համակողմանի դաստիարակութիւն եւ զարգացում անապիտում, որն իր մեջ պետք է ներառի մտավոր կրթութիւնը, բարոյական, գեղագիտական, ֆիզիկական դաստիարակութիւնը եւ աշխատանքային ուսուցում։

զ. Պայքար դպրոցական ցանցի ընդլայնման (հատկապես գյուրդական վայրերում) եւ հայկական դպրոցի իրավահավասարութեան համար՝ հասնել այս բանին, որ մեր դպրոցն եւ օգովիլ պետական (ռուսական) դպրոցներին վերապիտակած իրավունքներին։

է. Միջնակարգ, որոշ վերա֊պահուններով եւ բարձրագույն մասնագիտական կրթութեան կազմակերպում, մանկավարժ մանկավարժական կարգերի պատրաստման նկատառումներով, նպաստակարգելով բարձրագ, կրթյալ ուսուցիչներով ապահովել ընդհանրապես մեր կրթական հաստատութիւնները եւ հատկապես գյուրդական դպրոցները։

ը. Միասնական դպրոցական կանոնադրութիւն, ուսումնական պարն֊ծրագրերի, ուսումնական ձեռնարկ֊բառագրերի անհրաժեշտութիւնը։

թ. Առաջավոր դիդակտիկական պահանջների նոր եւ նորագույն մեթոդների կիրառում։

ժ. Եվ այս ամենը հին դպրոցի ընճարատութեան ֆոնի վրա՝ պահանջելով դրա վերակառուցումը, միաժամանակ, ինչպես վերը նշեցիցք, տալով նորի կազմակերպման ուղիները…

Այս սկզբունքներն էին, որ նշեցին մեր դպրոցի ու մանկավարժութեան զարգացման հիմնական ուղիները։

Այս եւ այլ որդւթների իրագործման նպատակով մեծ լուսավորիչը,

ինքնաբերաբար, պետք է պայքար մղեր երկու ուղղութեանք.

ա. հայ հոգեւոր դասի պահպանողականութեան եւ բարակացմանը քաղաքականութեան դեմ։

Դա շատ ծանր պայքար էր, քանզի դրանց հարուցած արգելքները, դժվարութիւնները դուրսին չէին, նույնիսկ անհնար էր հարթահարել, իսկ բռնութիւններին՝ դիմանալ… Սակայն Աբովյանը ճահճեղորներից չէր եւ համաորոնք պայքարում էր եւ մեծ դժվարութիւններ շրջանցելով իրագործում նպատակադրումները։

Մեծ լուսավորիչը մեր նոր մանկավարժութեան մեջ առաջինն էր, որը ոչ միայն հիմնավորեց դպրոցի ու կյանքի սերտ կապի գարգախար, այլեւ իրագործեց իր իսկ ռեկավարանք դպրոցները։ Ես վատաի եւ ոչ անհիմն կերպով, որ իր «գալական կարողութիւն» կարող է մրցել «Եվրոպայի կալագույն դպրոցների հետ», դրան ապացույց այն արդուրեւք, որին հա հասավ Թիֆլիսի երեսնե֊հի իր տնօրինութեան ներքո գործող դպրոցներում։

Շնորհելով, որ դաստիարակութեան հիմնաքարը դրվում է ընտանիցում, Խ Աբովյանը միաժամանակ անշաղի բարձր է գնահատում դպրոցական֊հասարակական դաստիարակութիւնը՝ ընդգծելով դրանց միասնութիւնն ու համաձայնվածութիւնը։

Աճմանվորութեան համակողմանիցՊերդաշնակ ձեւավորման, զարգացման գործում մեծ կարեւորութիւն էր անվերապահորեն բնուցում տալով դաստիարակութեանն ու միջավայրին, նա միաժամանակ եւ անվերապահորեն ընդունում էր ճաես ժառանգականութիւնը։

Աբովյանը մարդու էութեան վերաբոլման տեսնում էր նրա մարդկայնութեանը հարդի կերպարի մեջ, նրա բարոյականութեան բովանդակութեան, կիրք վարվելածե֊ի մեջ։

Դետեսպան բարոյական դաստիարակութեան նպատակը հայտնե֊րով է ժողովրդին մկիլված մարդբարաբարու ձեւավորումն է, մարդբարաբարու, գեղագիտական, ֆիզիկական դաստիարակութիւնը եւ աշխատանքային ուսուցում։ Ժարդասիրութիւնը, մարդասիրութիւնը, աշխատասիրութիւնը, երպիտագիտութիւնը, ազմկութիւնը, շիտասիրութիւնը, համեսութիւնը, չափավորութիւնը, պարկեշտութիւնը, ժուժկայութիւնը, տոկոսութիւնը, ջանասիրութիւնը եւ այլ ու այլ բարոյականային գծեր։

Սուր քննադատութեանբնարկելով ժամանակի դաստիարակութեան մեթոդի բռնամեթոդները, Աբովյանը ընդունում եւ կիրառում է համոզման կազարժական կարգերի պատրաստման նկատառումներով, նպաստակարգելով բարձրագ, կրթյալ ուսուցիչներով ապահովել ընդհանրապես մեր կրթական հաստատութիւնները եւ հատկապես գյուրդական դպրոցները։

ը. Միասնական դպրոցական կանոնադրութիւն, ուսումնական պարն֊ծրագրերի, ուսումնական ձեռնարկ֊բառագրերի անհրաժեշտութիւնը։

թ. Առաջավոր դիդակտիկական պահանջների նոր եւ նորագույն մեթոդների կիրառում։ ժ. Եվ այս ամենը հին դպրոցի ընճարատութեան ֆոնի վրա՝ պահանջելով դրա վերակառուցումը, միաժամանակ, ինչպես վերը նշեցիցք, տալով նորի կազմակերպման ուղիները…

Այս սկզբունքներն էին, որ նշեցին մեր դպրոցի ու մանկավարժութեան զարգացման հիմնական ուղիները։

Այս եւ այլ որդւթների իրագործման նպատակով մեծ լուսավորիչը,

աշխատանքների բովանդակալից եւ նպատակային կազմակերպման հիմնական ձեւը համարում էր դասը՝ ուսուցման առաջավոր եւ բեղմնավոր մեթոդների կիրառմանք (պատմում, բացատրում, գրույց, ցուցադրում, վարժութիւններ, էքսկուրսիա, գործնական աշխատանք, վերլուծութիւն, համարութիւն, ստուգում, գնահատում եւ այլն)։

Դասի կազմակերպման, բազմածաե մեթոդների կիրառման գործընթացում, ճա հաշվի էր առնում դասի (ուսումնական նյութի) բուժվանդակութիւնը, կանխատեսելով եւ հետանկարային նպատակները, որը խիտ կարեւոր է տվորդուների տարիքային (բոլոր հենարակր պարանմաներում) ճաես անհատական, արանձնահատկութիւններում։ Աբովյանը Աբովյանը ճահճեղորներից չէր եւ համաորոնք պայքարում էր եւ մեծ դժվարութիւններ շրջանցելով իրագործում նպատակադրումները։

Մեծ լուսավորիչը մեր նոր մանկավարժութեան մեջ առաջինն էր, որը ոչ միայն հիմնավորեց դպրոցի ու կյանքի սերտ կապի գարգախար, այլեւ իրագործեց իր իսկ ռեկավարանք դպրոցները։ Ես վատաի եւ ոչ անհիմն կերպով, որ իր «գալական կարողութիւն» կարող է մրցել «Եվրոպայի կալագույն դպրոցների հետ», դրան ապացույց այն արդուրեւք, որին հա հասավ Թիֆլիսի երեսնե֊հի իր տնօրինութեան ներքո գործող դպրոցներում։

Շնորհելով, որ դաստիարակութեան հիմնաքարը դրվում է ընտանիցում, Խ Աբովյանը միաժամանակ անշաղի բարձր է գնահատում դպրոցական֊հասարակական դաստիարակութիւնը՝ ընդգծելով դրանց միասնութիւնն ու համաձայնվածութիւնը։

Աճմանվորութեան համակողմանիցՊերդաշնակ ձեւավորման, զարգացման գործում մեծ կարեւորութիւն էր անվերապահորեն բնուցում տալով դաստիարակութեանն ու միջավայրին, նա միաժամանակ եւ անվերապահորեն ընդունում էր ճաես ժառանգականութիւնը։

Աբովյանը մարդու էութեան վերաբոլման տեսնում էր նրա մարդկայնութեանը հարդի կերպարի մեջ, նրա բարոյականութեան բովանդակութեան, կիրք վարվելածե֊ի մեջ։ Դետեսպան բարոյական դաստիարակութեան նպատակը հայտնե֊րով է ժողովրդին մկիլված մարդբարաբարու ձեւավորումն է, մարդբարաբարու, գեղագիտական, ֆիզիկական դաստիարակութիւնը եւ աշխատանքային ուսուցում։ Ժարդասիրութիւնը, մարդասիրութիւնը, աշխատասիրութիւնը, երպիտագիտութիւնը, ազմկութիւնը, շիտասիրութիւնը, համեսութիւնը, չափավորութիւնը, պարկեշտութիւնը, ժուժկայութիւնը, տոկոսութիւնը, ջանասիրութիւնը եւ այլ ու այլ բարոյականային գծեր։

Սուր քննադատութեանբնարկելով ժամանակի դաստիարակութեան մեթոդի բռնամեթոդները, Աբովյանը ընդունում եւ կիրառում է համոզման կազարժական կարգերի պատրաստման նկատառումներով, նպաստակարգելով բարձրագ, կրթյալ ուսուցիչներով ապահովել ընդհանրապես մեր կրթական հաստատութիւնները եւ հատկապես գյուրդական դպրոցները։

ը. Միասնական դպրոցական կանոնադրութիւն, ուսումնական պարն֊ծրագրերի, ուսումնական ձեռնարկ֊բառագրերի անհրաժեշտութիւնը։

ազգին տարրական ու միջնակարգ (ժխական ու թեմնական) դպրոցները հիմնական ձեւը համարում էր դասը՝ ուսուցման առաջավոր եւ բեղմնավոր մեթոդների կիրառմանք (պատմում, բացատրում, գրույց, ցուցադրում, վարժութիւններ, էքսկուրսիա, գործնական աշխատանք, վերլուծութիւն, համարութիւն, ստուգում, գնահատում եւ այլն)։

Դասի կազմակերպման, բազմածաե մեթոդների կիրառման գործընթացում, ճա հաշվի էր առնում դասի (ուսումնական նյութի) բուժվանդակութիւնը, կանխատեսելով եւ հետանկարային նպատակները, որը խիտ կարեւոր է տվորդուների տարիքային (բոլոր հենարակր պարանմաներում) ճաես անհատական, արանձնահատկութիւններում։ Աբովյանը Աբովյանը ճահճեղորներից չէր եւ համաորոնք պայքարում էր եւ մեծ դժվարութիւններ շրջանցելով իրագործում նպատակադրումները։

Մեծեւ 19-րդ դարը հայ իրակաբոլման մեջ աշխատանքային եւ ֆիզիկական դաստիարակութեան մասին մենք չենք ունենել կազմավորված միասնական մի տեսութիւն, որը սկիզբ ու հիմք հանդիսանում էր միաժամանակ այն պետք է լինի մտաւեչի, հաշվաբոլմանց հնարավորութիւնները, երեխաներին մղի գիտակցված, արտաքարգաղձ, կայուն, հաստատուն յուրացման, այլապես «Սռանց պարզ ու ճիշտ հասկանալու, բնածանրակման, ստեղծման առարկաների գոլու մեքենայական ուսումնաբարկութեանը։

Ուսուցման կազմակերպման, բարոյական դաստիարակութեան մարմնավորման այս խնդիրներն իրագործվում են շնորհիվ ուսուցչի իրագործութեան, մկիլվածութեանը։ Ըստ Աբովյանի ուսուցչը դաստիարակութեանը է կատարելապես տիրապետի դասակարգելող առարկաբվելով ճաես գյուղատնտեսական եւ հարակից առարկաներից, օժտված հարուստ ընդհանր գիտելիքներով, ինչպես ինքը կասեր՝ «դասաբուն» պետք է տիրապետի իր առարկան եւ ունենա բավականաչափ գիտելիքներ, փորձ, մեթոդ», փայլի վերակերպական վարպետութեանը, որովհետեւ ուսուցչի պարտականութիւնն է ուզել սահնի «ուճեմալու ճիշտ հայտաք շրջաբարդի մասին»։ Վարպետութիւնը կարեւոր է ունենալ, մարդկանց, կարեւոր է, բանգի ժառանք ճաես շատ գիտուն պրոֆեսորը պիտանի չէ որպես լավ ուսուցիչ, Ես պետք է մեթոդը՝ իր բոլոր տարատեսակներով՝ անձնական օրինակ («Պետք է բարի օրինակ լինել, վարվել այնպես, ինչպես կուզեմք, որ մեզ պետք է ընդհանրապես մեր կրթական հաստատութիւնները եւ հատկապես գյուրդական դպրոցները։

Սուր քննադատութեանբնարկելով ժամանակի դաստիարակութեան մեթոդի բռնամեթոդները, Աբովյանը ընդունում եւ կիրառում է համոզման կազարժական կարգերի պատրաստման նկատառումներով, նպաստակարգելով բարձրագ, կրթյալ ուսուցիչներով ապահովել ընդհանրապես մեր կրթական հաստատութիւնները եւ հատկապես գյուրդական դպրոցները։

ը. Միասնական դպրոցական կանոնադրութիւն, ուսումնական պարն֊ծրագրերի, ուսումնական ձեռնարկ֊բառագրերի անհրաժեշտութիւնը։

թ. Առաջավոր դիդակտիկական պահանջների նոր եւ նորագույն մեթոդների կիրառում։ ժ. Եվ այս ամենը հին դպրոցի ընճարատութեան ֆոնի վրա՝ պահանջելով դրա վերակառուցումը, միաժամանակ, ինչպես վերը նշեցիցք, տալով նորի կազմակերպման ուղիները…

Այս սկզբունքներն էին, որ նշեցին մեր դպրոցի ու մանկավարժութեան զարգացման հիմնական ուղիները։

Այս եւ այլ որդւթների իրագործման նպատակով մեծ լուսավորիչը,

ազգին տարրական ու միջնակարգ (ժխական ու թեմնական) դպրոցները հիմնական ձեւը համարում էր դասը՝ ուսուցման առաջավոր եւ բեղմնավոր մեթոդների կիրառմանք (պատմում, բացատրում, գրույց, ցուցադրում, վարժութիւններ, էքսկուրսիա, գործնական աշխատանք, վերլուծութիւն, համարութիւն, ստուգում, գնահատում եւ այլն)։

Դասի կազմակերպման, բազմածաե մեթոդների կիրառման գործընթացում, ճա հաշվի էր առնում դասի (ուսումնական նյութի) բուժվանդակութիւնը, կանխատեսելով եւ հետանկարային նպատակները, որը խիտ կարեւոր է տվորդուների տարիքային (բոլոր հենարակր պարանմաներում) ճաես անհատական, արանձնահատկութիւններում։ Աբովյանը Աբովյանը ճահճեղորներից չէր եւ համաորոնք պայքարում էր եւ մեծ դժվարութիւններ շրջանցելով իրագործում նպատակադրումները։

Մեծեւ 19-րդ դարը հայ իրակաբոլման մեջ աշխատանքային եւ ֆիզիկական դաստիարակութեան մասին մենք չենք ունենել կազմավորված միասնական մի տեսութիւն, որը սկիզբ ու հիմք հանդիսանում էր միաժամանակ այն պետք է լինի մտաւեչի, հաշվաբոլմանց հնարավորութիւնները, երեխաներին մղի գիտակցված, արտաքարգաղձ, կայուն, հաստատուն յուրացման, այլապես «Սռանց պարզ ու ճիշտ հասկանալու, բնածանրակման, ստեղծման առարկաների գոլու մեքենայական ուսումնաբարկութեանը։

Ուսուցման կազմակերպման, բարոյական դաստիարակութեան մարմնավորման այս խնդիրներն իրագործվում են շնորհիվ ուսուցչի իրագործութեան, մկիլվածութեանը։ Ըստ Աբովյանի ուսուցչը դաստիարակութեանը է կատարելապես տիրապետի դասակարգելող առարկաբվելով ճաես գյուղատնտեսական եւ հարակից առարկաներից, օժտված հարուստ ընդհանր գիտելիքներով, ինչպես ինքը կասեր՝ «դասաբուն» պետք է տիրապետի իր առարկան եւ ունենա բավականաչափ գիտելիքներ, փորձ, մեթոդ», փայլի վերակերպական վարպետութեանը, որովհետեւ ուսուցչի պարտականութիւնն է ուզել սահնի «ուճեմալու ճիշտ հայտաք շրջաբարդի մասին»։ Վարպետութիւնը կարեւոր է ունենալ, մարդկանց, կարեւոր է, բանգի ժառանք ճաես շատ գիտուն պրոֆեսորը պիտանի չէ որպես լավ ուսուցիչ, Ես պետք է մեթոդը՝ իր բոլոր տարատեսակներով՝ անձնական օրինակ («Պետք է բարի օրինակ լինել, վարվել այնպես, ինչպես կուզեմք, որ մեզ պետք է ընդհանրապես մեր կրթական հաստատութիւնները եւ հատկապես գյուրդական դպրոցները։

ը. Միասնական դպրոցական կանոնադրութիւն, ուսումնական պարն֊ծրագրերի, ուսումնական ձեռնարկ֊բառագրերի անհրաժեշտութիւնը։

թ. Առաջավոր դիդակտիկական պահանջների նոր եւ նորագույն մեթոդների կիրառում։ ժ. Եվ այս ամենը հին դպրոցի ընճարատութեան ֆոնի վրա՝ պահանջելով դրա վերակառուցումը, միաժամանակ, ինչպես վերը նշեցիցք, տալով նորի կազմակերպման ուղիները…

Այս սկզբունքներն էին, որ նշեցին մեր դպրոցի ու մանկավարժութեան զարգացման հիմնական ուղիները։

Այս եւ այլ որդւթների իրագործման նպատակով մեծ լուսավորիչը,

ազգին տարրական ու միջնակարգ (ժխական ու թեմնական) դպրոցները հիմնական ձեւը համարում էր դասը՝ ուսուցման առաջավոր եւ բեղմնավոր մեթոդների կիրառմանք (պատմում, բացատրում, գրույց, ցուցադրում, վարժութիւններ, էքսկուրսիա, գործնական աշխատանք, վերլուծութիւն, համարութիւն, ստուգում, գնահատում եւ այլն)։

Դասի կազմակերպման, բազմածաե մեթոդների կիրառման գործընթացում, ճա հաշվի էր առնում դասի (ուսումնական նյութի) բուժվանդակութիւնը, կանխատեսելով եւ հետանկարային նպատակները, որը խիտ կարեւոր է տվորդուների տարիքային (բոլոր հենարակր պարանմաներում) ճաես անհատական, արանձնահատկութիւններում։ Աբովյանը Աբովյանը ճահճեղորներից չէր եւ համաորոնք պայքարում էր եւ մեծ դժվարութիւններ շրջանցելով իրագործում նպատակադրումները։

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշանը

Այոնյացիերի շքանշան

» ԱՐՈՒՎՅԱՆԻ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԵՂԾՎԱԾՆԵՐԻՑ ՄԵԿԸ

Նիկողայոս Ադոնց Խաչատուր Աբովյանի վախճանը

Այն մարդը, որ պետք է խաղաղ համզգետ փառքի բավշյա բարձե՛ր մի վերա, կորավ, կորավ անհայտություն մեջ։ Շատերը փորձեցին լուծել այս խորհրդավոր անհետացումը կնճի՛ռը։ Իգուր։ Միա մի նոր փորձ եւս։

Արդյո՞ք հաջողել է Ա.Բակունց պատեղե անհայտության թողը։ Տարբափախտաբար, ոչ։ Կարելի է ասել, որ եղած ջրով վրա պարզել է մի նոր եւ բանմատեղծական շղարշ։

Երիտասարդ հեղինակը տրամադրել է նոր եւ մինչեւ այժմ անժամոք մյուսեր եւ եկել է այն օտարոտի եզրակացության, թե Աբովյանի չքացումը գաղտնի կապ է ունեցել 1848 թվի փետրվարյան հեղափոխության հետ, այսինքն՝ մեծ ընդվզումի ծայր հրապարել է Աբովյանին եւ ստիպել բողոքել տուճ-տեղ, ընտանիք եւ անցնել անխորճ երախտ դեպի Տանկահայաստան եւ այնտեղից էլ թերեւս մի ուրիշ (?) տեղ։

Այս անհեթեթ գաղափարը կաշկանդել է հեղինակի մտածողու՛թյունը եւ թյուր ու կամայական ուղղություն տվել ամբողջ հետազոտությանը։

Արտասովոր ներդրամու՛թյամբ անպարտ է արձակել պարոն Բակունց այն անձերին, որոնք անպայման համարատու եւ տխուր իրողության, եթե ոչ իսկական մեղավորներ։

Նա անգույշ է, երբ պնդում է, որ զավառապետն ու ոստիկանապետը, այդ երկու ոխերիմները անբասկ Աբովյանի, կատարել են իրենց պարտականությունը խղճմտորեն, ամիսներ շարունակ, որպես թե որոնել են, եւ, ընվազ հանցապարտ չեն, եթե արդյունքի չեն հասել։

Սակայն, փաստերը այլ բան են ասում, այն փաստերը, որ թերում է ինքը՝ Բակունցը։ Աբովյանը որուր է եկել տանից 1848 թվին՝ ապրիլի 2-ին, եւ այլեւս չի վերադարձել։

Մարտի 9-ից նա արդեն արձակված էր տեսչական պաշտոնից եւ մնացել էր դպրոցում որպես պաշտոնակատար տեսչի մինչեւ նույն ամսի 31։ Նոր տեսուչը՝ Մրա փոխու՛մը, որը, ոմն Տուրկեստանով ժամանող էր մարտի 30-ին եւ նույն օրը եւեթ շաբաթ էր տասնմե րորդի դիվանը։ Բայց հազվի կարողացել էր ստանալ նախորդ կարգաթիւրը։ Ձարմանալի է, որ այդքան անհամբու՛ղ նոր տեսուչը չէր շարունակում հաշվառությունը հետեսյալ՝ մարտի 31 եւ ապրիլի 1 օրերը։ Այնինչ մարտի 31-ին Աբովյան թվում է, թե եղել է դպրոցում, քանի որ իր ձեռքով կազմած ցուցակը ուսուցչական ոռն՝ ճիլների վերաբերում է այն օրվան։ Ակիտս, որ Բակունց տակ է միայն Աբովյանի ստացականը, արժեք է տեսել, ամբողջ ցուցակը։ Հիմն սեւեռու՛թեւ արդեն պաշտոնաբող էր մարտի 9-ից, բայց շարունակում է վարել դպրոցի գործերը մինչեւ մարտի 31-ը, եւ չնայելով այս հանգամանքին՝ նրա ոռնիկը հաշված է մինիմալ արձանագրությունը չէր կազմել եւ կոպակ։

Պաշտոնակատարության համար վարձարություն չէր տվել նրա բան, որ բնորոշում է իշխանության անարարը վերաբերումը դեպի երեկվա տեսուչը։

Միայն ինչպե՞ս Աբովյանի հաջորդը, որ այնպես հիացնալով իր գլխատյան օրն եւեթ ռոքը իրը, էր դպրոցի գործերի վերա, համարձո գալում է իր աշխույժը եւ չի հետաքրքրվում դպրոցական գործով ոչ մարտի 31-

թյունը չեն հասկանում։ Նոր տեսուչը, այլ եւ զավառապետը, որ դպրոցի պատվավոր տեսուչն էր, իրավագոր ինն ամեն ինչ գործել դպրոցի նկատմամբ, քննել հաշիվներ, բաշխել ոռն՝ ճիլներ, կազմել արձանագրություն, առանց պետք ունենալու արձակված տեսչին, թող թե կեղծելու նրա ստորագրությունը։

Կեղծարարությունն ավելի դատապարտելի է, քան արձանագրության վերաբերյալ ձեւականությունը։ Այս եւս մի տխուր վկայական այն դպրոցական մթնոլորտի բարոյափոխության, որից հեռացավ Աբովյան։

Նոր տեսուչը ամսի 3-ին խնդրել էր զավառապետին, որ մի լիազոր նշանակել դպրոցական գործերը քննելու համար։ Չավառապետը միայն ներկայությամբ ստուգել էին նրա արձանագրը, քննել հաշվեհանդեսները եւ ոչ մի գեղծում չէին գտել։ Այս քննությունը կատարվել էր ամսի վեցին։ Իսկ սրանից առաջ հարկ էին տեսել կեղծել Աբովյանի ստորագրությունը, երեւի առանց ոստիկանապետի մասնակցության։ Անհասկանալի վարձումը։

Չավառապետը ապրիլի 8-ին պատվիրում է վերջապես ոստիկանապետին սկսել Աբովյանի գործի քննությունը։ Ապրիլի 20-ին նույն զավառապետը հարողորում էր արձակվել Աբովյանի վիճակը փոխաբային։ Պետք է կարծել, որ 12 օրվա ապարդյուն որոնումներով զավառապետը գործը փակված է համարել եւ այս մասին հայտնել բարձրագույն իշխանությանը։ Հա՛վանորեն փոխաբայի դիվանեն նոր հրահանգ է տալիս զավառապետին։ Մայիսի 17-ին ոստիկանապետը դիմում է դպրոցի տեսչին եւ հայցում, արդյոք Աբովյան դրամական գեղծումներ չի արել եւ հարկարվել փախել։ Ոստիկանապետը ինքը անձամբ երեկա էր եղել դրամարկի մեկը, մեծ պատի կիրակիներից մեկը, եւ հետեսապես հասկանալի է Տուրկեստանովի դադարը միայն այդ օրվան համար։ Հայտը երկու օրը, ապրիլի մեկին եւ երկուսին, տոն ցարկի եւ ուրեմն անհասկանալի է, որ նա չէր շտապել ստանձնելու դպրոցը։

Մի այլ կնճիռ։ Տեսանք, որ Բակունցի հրատարակած վավերագրից երեսուն է, որ Աբովյան մարտի 31-ին կազմել է ուսուցիչների ռոնկիկացուցակ, որի հիմամբ նույն Բակունց ասում է, որ Աբովյանը մարտի 31-ին վերջին անգամ որուր է գալու էր մարտի 30-ին եւ նույն օրը եւեթ շաբաթ էր տասնմե րորդի դիվանը։ Բայց հազվի կարողացել էր ստանալ նախորդ կարգաթիւրը։ Ձարմանալի է, որ այդքան անհամբու՛ղ նոր տեսուչը չէր շարունակում հաշվառությունը հետեսյալ՝ մարտի 31 եւ ապրիլի 1 օրերը։ Այնինչ մարտի 31-ին Աբովյան թվում է, թե եղել է դպրոցում, քանի որ իր ձեռքով կազմած ցուցակը ուսուցչական ոռն՝ ճիլների վերաբերում է այն օրվան։ Ակիտս, որ Բակունց տակ է միայն Աբովյանի ստացականը, արժեք է տեսել, ամբողջ ցուցակը։ Հիմն սեւեռու՛թեւ արդեն պաշտոնաբող էր մարտի 9-ից, բայց շարունակում է վարել դպրոցի գործերը մինչեւ մարտի 31-ը, եւ չնայելով այս հանգամանքին՝ նրա ոռնիկը հաշված է մինիմալ արձանագրությունը չէր կազմել եւ կոպակ։

Պաշտոնակատարության համար վարձարություն չէր տվել նրա բան, որ բնորոշում է իշխանության անարարը վերաբերումը դեպի երեկվա տեսուչը։

Միայն ինչպե՞ս Աբովյանի հաջորդը, որ այնպես հիացնալով իր գլխատյան օրն եւեթ ռոքը իրը, էր դպրոցի գործերի վերա, համարձո գալում է իր աշխույժը եւ չի հետաքրքրվում դպրոցական գործով ոչ մարտի 31-

թյունը չեն հասկանում։ Նոր տեսուչը, այլ եւ զավառապետը, որ դպրոցի պատվավոր տեսուչն էր, իրավագոր ինն ամեն ինչ գործել դպրոցի նկատմամբ, քննել հաշիվներ, բաշխել ոռն՝ ճիլներ, կազմել արձանագրություն, առանց պետք ունենալու արձակված տեսչին, թող թե կեղծելու նրա ստորագրությունը։

Կեղծարարությունն ավելի դատապարտելի է, քան արձանագրության վերաբերյալ ձեւականությունը։ Այս եւս մի տխուր վկայական այն դպրոցական մթնոլորտի բարոյափոխության, որից հեռացավ Աբովյան։

Նոր տեսուչը ամսի 3-ին խնդրել էր զավառապետին, որ մի լիազոր նշանակել դպրոցական գործերը քննելու համար։ Չավառապետը միայն ներկայությամբ ստուգել էին նրա արձանագրը, քննել հաշվեհանդեսները եւ ոչ մի գեղծում չէին գտել։ Այս քննությունը կատարվել էր ամսի վեցին։ Իսկ սրանից առաջ հարկ էին տեսել կեղծել Աբովյանի ստորագրությունը, երեւի առանց ոստիկանապետի մասնակցության։ Անհասկանալի վարձումը։

Չավառապետը ապրիլի 8-ին պատվիրում է վերջապես ոստիկանապետին սկսել Աբովյանի գործի քննությունը։ Ապրիլի 20-ին նույն զավառապետը հարողորում էր արձակվել Աբովյանի վիճակը փոխաբային։ Պետք է կարծել, որ 12 օրվա ապարդյուն որոնումներով զավառապետը գործը փակված է համարել եւ այս մասին հայտնել բարձրագույն իշխանությանը։ Հա՛վանորեն փոխաբայի դիվանեն նոր հրահանգ է տալիս զավառապետին։ Մայիսի 17-ին ոստիկանապետը դիմում է դպրոցի տեսչին եւ հայցում, արդյոք Աբովյան դրամական գեղծումներ չի արել եւ հարկարվել փախել։ Ոստիկանապետը ինքը անձամբ երեկա էր եղել դրամարկի մեկը, մեծ պատի կիրակիներից մեկը, եւ հետեսապես հասկանալի է Տուրկեստանովի դադարը միայն այդ օրվան համար։ Հայտը երկու օրը, ապրիլի մեկին եւ երկուսին, տոն ցարկի եւ ուրեմն անհասկանալի է, որ նա չէր շտապել ստանձնելու դպրոցը։

Մի այլ կնճիռ։ Տեսանք, որ Բակունցի հրատարակած վավերագրից երեսուն է, որ Աբովյան մարտի 31-ին կազմել է ուսուցիչների ռոնկիկացուցակ, որի հիմամբ նույն Բակունց ասում է, որ Աբովյանը մարտի 31-ին վերջին անգամ որուր է գալու էր մարտի 30-ին եւ նույն օրը եւեթ շաբաթ էր տասնմե րորդի դիվանը։ Բայց հազվի կարողացել էր ստանալ նախորդ կարգաթիւրը։ Ձարմանալի է, որ այդքան անհամբու՛ղ նոր տեսուչը չէր շարունակում հաշվառությունը հետեսյալ՝ մարտի 31 եւ ապրիլի 1 օրերը։ Այնինչ մարտի 31-ին Աբովյան թվում է, թե եղել է դպրոցում, քանի որ իր ձեռքով կազմած ցուցակը ուսուցչական ոռն՝ ճիլների վերաբերում է այն օրվան։ Ակիտս, որ Բակունց տակ է միայն Աբովյանի ստացականը, արժեք է տեսել, ամբողջ ցուցակը։ Հիմն սեւեռու՛թեւ արդեն պաշտոնաբող էր մարտի 9-ից, բայց շարունակում է վարել դպրոցի գործերը մինչեւ մարտի 31-ը, եւ չնայելով այս հանգամանքին՝ նրա ոռնիկը հաշված է մինիմալ արձանագրությունը չէր կազմել եւ կոպակ։

Պաշտոնակատարության համար վարձարություն չէր տվել նրա բան, որ բնորոշում է իշխանության անարարը վերաբերումը դեպի երեկվա տեսուչը։

Միայն ինչպե՞ս Աբովյանի հաջորդը, որ այնպես հիացնալով իր գլխատյան օրն եւեթ ռոքը իրը, էր դպրոցի գործերի վերա, համարձո գալում է իր աշխույժը եւ չի հետաքրքրվում դպրոցական գործով ոչ մարտի 31-

Բանաստեղծություններ՝ Խաչատուր Աբովյանին

Կորած շիրինը

Վահագն Ղավթյան

Այս գիշեր նորից կարոտով անուռն Վերքի պես այրվող գիթոջ կարոացի Ու նորից, նորից տրտմությամբ անցուն Կորստիղ վշտով ին սիրտը բացի։ Ու թվաց, թվաց, թե ոսբերիս տակ Օփում են խաղաղ դաշտերը մեր պերճ, Ու ես վշտիս հետ լուռ ու գլխահակ Շիրինդ են փնտրում մեր դաշտերի մեջ։ Մթուն են փոշին բոլոր բարեի, Բայց ոչ մի քարի անուռը չկա, Ո՞ր ճամփան արդյոք քեզ մտտ կբերի, եվ ո՞վ է արդյոք մահվանը վկա։ Մտոիդ պես անզուգա Ջանգո՛ւն այս վարար, Թե՛՝ Մասիսդ ծեղ՝ ճյուղի տակ ճիրողը, Այս ժա՛յրը մամռած, ժայթո՛ւրը այս պար, Թե՛՝ դու, հայրենի տառապած իմ հող։ Բայց լուռ են հողը ու Մասիան այլեւեր, Հիմ երգն է երգուն Ջանգուն էլ հստակ, եվ ո՞վ կարող է մահից վկայել, Երբ անմահ ես դու այս արեխի տակ։

Տաղ Խաչատուր Աբովյանին

Գուրգեն Մսահրի

Ամենայն օր դու ման կուգաս երեսանի բաղերի մեջ, Գլուխդ բարձր ամպերի մեջ, ոտքը Նորքի շաղերի մեջ, – Մեծ վիրավոր, «Վերքի» երգիչ, լուսավորիչ ու առաջալ, Որ սարուն ես ու ճառագուն մեր անվախճան վաղերի մեջ։

Շատերն եկան ու գնացին քեզ հետ, քեզնից հետո անցան, Վեղարավոր, վեղարամիտ, երեսանի հեթով անցան, Նախրավան մեղ աշխարհի հողը ու հորդուն գետով անցան, Դու մնացիր անձահ անուն անմահական մահերի մեջ։

Շատ են տեսել խոսքի սրեր, քո սուրն ուրիշ սրերից է, Շատ են վառվել հոգու հրից, քո հուրն ուրիշ հրերից է, Շատ ջրեր են հոսել անցել, քո ջուրն ուրիշ ջրերից է, Ովտաավոր են էսօր բարձրիկ Քանաքեռի բաղերի մեջ։

Կանգնել ես դու հաղթահասակ մեղ աշխարհի բաղերի մեջ, Պաշտառ ճակատեղը աստեղեղին, ոտքը Նորքի շաղերի մեջ, Մեծ վիրավոր, «Վերքի» երգիչ, լուսավորիչ ու առաջալ, Հավերժական փառքի կոթող, մեր անվախճան վաղերի մեջ...

Է հայ մթնոլորտից, սկսած Ներսէս Աշտարակեցուց, ուստի էլ բարդապալե պատրաստ էր թողնելու Ռուսաստանումը։ Բակունց Աբովյանին վերագրում է տանկա՛կան համարումը, որպես հակազուղեցուցումն ռուսական իրսափաթուրջան։ Այստեղ թվում է, թե մեղանշում է ճշմարտության դեմ, կամենալով տեսիլ ասելով, Աբովյան իր վերջին թողնել ռուսական ծառայությունը, գնալ Հայաստանի երկրները մնալ, որ կայմեղ պարագալե երեքսգործուրք, որովիւետե իր չօչնե եկա՛մուտները չեն գոհացնում քարալի պահանցներին։

Բակունցի աչքում Աբովյանի հայտարարությունը մի ապացույց է ի նպատակ ի ենթադրության, որ նա կարող էր անցած լինել Երասխա։ Ասա՛կան, թվում եք Բողոքնշտեի ուղե՛ստեղը այլ բան չեն, քան ուղե՛նա՛ցած սրտի վայրկեանակա գեղմունք, թե նամակս թող ծառայե քեզ վկայա՛թուրք, որ ասածս ճշմարիտ է։ Եվ ինչ է ասում։ Փոխանակ ես տպես մետա, առաջարկում ենք կարողա՛լ ես եայ գտեմ անմիջական կապ, այսինքն, ոստիկանության որոնմաների արդյունք չեն, այլ պատահական հայտնությունները քրեական քննությունը։

Այս գիշեր նորից կարոտով անուռն Վերքի պես այրվող գիթոջ կարոացի Ու նորից, նորից տրտմությամբ անցուն Կորստիղ վշտով ին սիրտը բացի։ Ու թվաց, թվաց, թե ոսբերիս տակ Օփում են խաղաղ դաշտերը մեր պերճ, Ու ես վշտիս հետ լուռ ու գլխահակ Շիրինդ են փնտրում մեր դաշտերի մեջ։ Մթուն են փոշին բոլոր բարեի, Բայց ոչ մի քարի անուռը չկա, Ո՞ր ճամփան արդյոք քեզ մտտ կբերի, եվ ո՞վ է արդյոք մահվանը վկա։ Մտոիդ պես անզուգա Ջանգո՛ւն այս վարար, Թե՛՝ Մասիսդ ծեղ՝ ճյուղի տակ ճիրողը, Այս ժա՛յրը մամռած, ժայթո՛ւրը այս պար, Թե՛՝ դու, հայրենի տառապած իմ հող։ Բայց լուռ են հողը ու Մասիան այլեւեր, Հիմ երգն է երգուն Ջանգուն էլ հստակ, եվ ո՞վ կարող է մահից վկայել, Երբ անմահ ես դու այս արեխի տակ։

Այս գիշեր նորից կարոտով անուռն Վերքի պես այրվող գիթոջ կարոացի Ու նորից, նորից տրտմությամբ անցուն Կորստիղ վշտով ին սիրտը բացի։ Ու թվաց, թվաց, թե ոսբերիս տակ Օփում են խաղաղ դաշտերը մեր պերճ, Ու ես վշտիս հետ լուռ ու գլխահակ Շիրինդ են փնտրում մեր դաշտերի մեջ։ Մթուն են փոշին բոլոր բարեի, Բայց ոչ մի քարի անուռը չկա, Ո՞ր ճամփան արդյոք քեզ մտտ կբերի, եվ ո՞վ է արդյոք մահվանը վկա։ Մտոիդ պես անզուգա Ջանգո՛ւն այս վարար, Թե՛՝ Մասիսդ ծեղ՝ ճյուղի տակ ճիրողը, Այս ժա՛յրը մամռած, ժայթո՛ւրը այս պար, Թե՛՝ դու, հայրենի տառապած իմ հող։ Բայց լուռ են հողը ու Մասիան այլեւեր, Հիմ երգն է երգուն Ջանգուն էլ հստակ, եվ ո՞վ կարող է մահից վկայել, Երբ անմահ ես դու այս արեխի տակ։

Այս գիշեր նորից կարոտով անուռն Վերքի պես այրվող գիթոջ կարոացի Ու նորից, նորից տրտմությամբ անցուն Կորստիղ վշտով ին սիրտը բացի։ Ու թվաց, թվաց, թե ոսբերիս տակ Օփում են խաղաղ դաշտերը մեր պերճ, Ու ես վշտիս հետ լուռ ու գլխահակ Շիրինդ են փնտրում մեր դաշտերի մեջ։ Մթուն են փոշին բոլոր բարեի, Բայց ոչ մի քարի անուռը չկա, Ո՞ր ճամփան արդյոք քեզ մտտ կբերի, եվ ո՞վ է արդյոք մահվանը վկա։ Մտոիդ պես անզուգա Ջանգո՛ւն այս վարար, Թե՛՝ Մասիսդ ծեղ՝ ճյուղի տակ ճիրողը, Այս ժա՛յրը մամռած, ժայթո՛ւրը այս պար, Թե՛՝ դու, հայրենի տառապած իմ հող։ Բայց լուռ են հողը ու Մասիան այլեւեր, Հիմ երգն է երգուն Ջանգուն էլ հստակ, եվ ո՞վ կարող է մահից վկայել, Երբ անմահ ես դու այս արեխի տակ։

Խաչատուր Աբովյան

Նոր վերելք դեպի Արարատ

Անցյալ տարվա աշնանը, արեւել-քուն կատարած իր հեռավոր ճանապարհորդությունից հետո, երեւան ժամանեց անգլիացի Յանրի Դեմրի Սիմուրը։ Պատահմամբ ծանոթանալով նրա հետ, Ես տեղեկացա նրա դիտավորությանը՝ այցելել Էջմիածնում ամենայն Չայոց Չայրապետին Եւ լինել Արարատի շրջակայքում անձամբ տեսնելու համար այն ավել-րածոթյան հետեբերը, որոնք պահպանվել էին 1840 թվի հունիսի 20-ի-ն տեղի ունեցած հեղակարծ փվածքից հետո։ Նա հրավիրեց ինձ Ես ուղեկցելու իրեն զոհե մինչեւ այնտեղ, ուր գտնվում էր ճակնեղենը Ակոռի։ Կար-նեղու, որ մեր գնալ-գալը երեք օրից ավելի չի տևի, իսկ այդ երեք օրը, տոմր պատճառով, Ես ազատ էի իմ ծառայության զբաղմունքներից, Ես հաճույքով ընդունեցի ազմիվ անգլիացու առաջարկությունը։

Մեր պատրաստությունները երկար չտևեցին։ Սեպտեմբերի 1-ի <4>-ին մենք Սիմուրի Եւ Ներսասյա Ի-ի-ի հետ արդեն Էջմիածնում էինք, արծանա-ցանք հայրապետի օրհնությանը Եւ, նորին արբազնության սիրովոր ըն-դունելությունից հետո, նրա ցուց-մունքներով առաջնորդվելով, մյուս օրը Արագ գետի մերկացած հովտով ողեհեցինք դեպի Արարատ, չլասաս-հեղով Եւ ոչ մի աչքի ընկնող բանի։

Արարանը այդ ամբողջ ժամա-նակ կանգնած էր իր հառակ պա-ծառոթյան Եւ վեհության մեջ, միայն երբեմն ծածկվելով վերահաս անպե-րով։ Իմ ուղեկիցները, հափշտակված արբազան լեռան գեղեցիկ տեսքով, հիացմունքով խոսում էին այն մա-սին, թե ինչպես երջանիկ կլինեին, եթե իրենք լինեին նրա զազաթին, բայց ինձնից քաջցնում էին իրենց բուև դիտավորությունը՝ անպայման բարձ-րանալ Արարատի զազաթը։ Նրանց այդպիսի ցանկությունը ինձ ավել-լի բան տարօրինակ էր թվում, քանի որ այդ պարոնները դեռ չգիտեին, թե ինչպիսի դժվարություններ, ճա-խապատրաստություններ, ցանք ու անձնագոհություն է պահանջել գիտ-նական մարդկանցից այդ վերելքը՝ նմանակամոր պարոննաք Պարո-տից Եւ Աբիխից։ Բանը սակայն շու-տով պարզվեց։ Սեպտեմբերի 15-ին մենք արդեն գտնվում էինք Արալքի պահակատեղի մոտ, Երեւանից 50 Եւ Ակոռու փվածքից 15 վերտա հեռու։ Պարոն Սիմուրի վրեակված մտադրու-թյունը՝ լինել Արարատի զազաթը, ինձ վատտության մեջ գցեց։ Իմ երկարա-տես բացակայությունը տարվա այդ ուժ ժամանակին, կենսամթերքի, տաք ոգեւանտեղի, գործիքների Եւ մարդ-կանց միանգամայն պակասությունը, ինձ հայտնի վտանգներն ու դժվարու-թյունները, կապված այդ տեսակ ձեռ-նարկության հետ, – այդ բոլորը ծանր ազդեցություն արին իմ երեսակյու-թյան վրա։ Ես փորձեցի մի քանի ան-գամ համոզել անգլիացուն՝ Ես կենա-լու այդ ձեռնարկություններից, բայց գուր անցավ։ Ես էլ կանա-ակմանս փախի հետեւելի նրանց։ Անց առա-ջու զոհված մարդկանց տների վրա բան չտողելու համար մենք վեցորդից Նոր-Ակոռի գյուղից Սիմեոն Սարգսյանին, որը անցյալ տարի ուղեկցել էր պա-րոն Աբիխի։ Թուրքերն սպասեցը, որոնք հետեւեցր մի կազակ էր ուղարկ-ված մեծավոր գյուղը Եւ որոնք մի-տի գային ձիերով երկնիցից ոչ շուտ, առիթ տվեցին ինձ օգտվելու այդ պա-տեհությունից, որպեսզի Ես դառնամ, երբ համկարծ մասնաբեկի ստացվեց կորորոնի պետի՝ Եսավուլ Կ-ի առա-ջարկությունը՝ ուղեկցել մեզ դեպի կառը, որ Եւ վերադեռե իմ երկրեսի-թյունները Եւ մեր կանխատեսած ըն-դուր անհարմարությունները։ Եվ մեր ճրան ենք պարտական այդ ձեռնար-կության ողջ հաջողությունը։

բայլ գնացիքն պարոն Աբիխի հետ-քերով Եւ մոտավորապես ժամը 2-ի-ն, ճաշից հետո, հասանք նրա ճակնի-ն Եւ ճակատագրական գերեզմանով ծածկեց 5000 քնակիչ՝ իրենց բոլոր տներով, այգիներով Եւ դաշտերով՝ մինչ վերտա կայունթյուն Եւ 15-ից մին-չեւ 20 վերտա երկարություն ունեցող տարածոթյան վրա։ Մի քանի ժառ պայտեղ-այտեղեղ բոլորովին չորացած ու մի քանի տեղ էլ դեռ տիրապեծ կա-

Սեպտեմբերի 17-ը մեզանից շա-քերով Եւ մոտավորապես ժամը 2-ի-ն, ճաշից հետո, հասանք նրա ճակնի-ն Եւ ճակատագրական գերեզմանով ծածկեց 5000 քնակիչ՝ իրենց բոլոր տներով, այգիներով Եւ դաշտերով՝ մինչ վերտա կայունթյուն Եւ 15-ից մին-չեւ 20 վերտա երկարություն ունեցող տարածոթյան վրա։ Մի քանի ժառ պայտեղ-այտեղեղ բոլորովին չորացած ու մի քանի տեղ էլ դեռ տիրապեծ կա-պարտեզի, որ անվնաս էր մնացել փվածքից Եւ գտնվում էր Ակոռուց ոչ հեռու։ Վշտալի է, երբ մարդ ճայում է երբեմնի ծաղկալ պնակակայրից մնացած այդ տխուր հետքերին, ճա-մանավանդ ինձ՝ նրա ճակնեղ բարե-կեցությունը հիշողին Եւ այդ տեղերը համզուցյալ Պարոտի, չորս տարի տրամիս առաջ պարոն վազմերի Եւ 1844ից՝ պարոն Աբիխի հետ հաճա-խակի այցելուրիս համար։ Ոչ ավելի քան վեց տարի առաջ այստեղ դեռ գոյություն ուներ գեղեցիկ գյուղը, ինչ-պես իր տեղով ու դիրքով Եւ կլիմա-յով, այնպես էլ իր հարստությանը ու հունրթյանը, բայց Արարատի մի ճակա-տագրական ժայթքում մի քանի րո-պեի մեջ միայն մնայություն սինեց Եւ ճակատագրական գերեզմանով ծածկեց 5000 քնակիչ՝ իրենց բոլոր տներով, այգիներով Եւ դաշտերով՝ մինչ վերտա կայունթյուն Եւ 15-ից մին-չեւ 20 վերտա երկարություն ունեցող տարածոթյան վրա։ Մի քանի ժառ պայտեղ-այտեղեղ բոլորովին չորացած ու մի քանի տեղ էլ դեռ տիրապեծ կա-

պարտեզի, որ անվնաս էր մնացել փվածքից Եւ գտնվում էր Ակոռուց ոչ հեռու։ Վշտալի է, երբ մարդ ճայում է երբեմնի ծաղկալ պնակակայրից մնացած այդ տխուր հետքերին, ճա-մանավանդ ինձ՝ նրա ճակնեղ բարե-կեցությունը հիշողին Եւ այդ տեղերը համզուցյալ Պարոտի, չորս տարի տրամիս առաջ պարոն վազմերի Եւ 1844ից՝ պարոն Աբիխի հետ հաճա-խակի այցելուրիս համար։ Ոչ ավելի քան վեց տարի առաջ այստեղ դեռ գոյություն ուներ գեղեցիկ գյուղը, ինչ-պես իր տեղով ու դիրքով Եւ կլիմա-յով, այնպես էլ իր հարստությանը ու հունրթյանը, բայց Արարատի մի ճակա-տագրական ժայթքում մի քանի րո-պեի մեջ միայն մնայություն սինեց Եւ ճակատագրական գերեզմանով ծածկեց 5000 քնակիչ՝ իրենց բոլոր տներով, այգիներով Եւ դաշտերով՝ մինչ վերտա կայունթյուն Եւ 15-ից մին-չեւ 20 վերտա երկարություն ունեցող տարածոթյան վրա։ Մի քանի ժառ պայտեղ-այտեղեղ բոլորովին չորացած ու մի քանի տեղ էլ դեռ տիրապեծ կա-

տպագրվում է 2003թ. հոկտեմբերի 1-ից ■

№ 23 195

10 հեկտեմբերի 2009

տպագրվում է 2003թ. հոկտեմբերի 1-ից ■

№ 23 195

10 հեկտեմբերի 2009

■ Մասենագիտություն

Գրականություն

Խաչատուր Աբովյանի մասին

Աբովյան Խաչատուր, Չայկական համառոտ հանրագիտարան, հ. 1, Եր., 1990, էջ 20-28։ Աբովյան Խաչատուր, Չայկական տվեռական հանրագիտարան, հ. 1, Եր., 1974, էջ 32-34։ Աբովյան Խաչատուր, «Վերք Չալաստամի» (գրական կոմպոզիցիա 3 մասից Սուրեն Քոչարյանի մշակմամբ), Եր., «Սովետ, գրող», 1978, 62 էջ։

Մկրտչյան Սուրեն, Խաչատուր Աբովյանի ժառանգության նշանա-կությունը, Աղսարաբյան Ս., Դասա-կաններ Եւ ժամանակակիցներ, Եր., «Սովետ, գրող», 1986, էջ 3-14։ Այվազյան Սուրեն, Սաակոտ լուս։ Վեպ, Եր., «Սովետ, գրող» 1976, 572 էջ։

Սաստրյան Սաստուր, Աբովյանի գրական ժառանգության պատմու-թյունից, Եր., ՅՍՄՍ ԳԱ, 1948, 92 էջ։ Արկարելյան Թադևոս, Խաչա-տուր Աբովյան, Վարդաշապատ, 1910, 58 էջ։

Բարսեղյան Արամ, Խաչատուր Աբովյան։ 1848-1948 (նաակով 100-ամյակի առթիվ), Եր., 1948, 172 էջ։ Բազան Սահակ, Աբովյանի բանա-տեղծական աշխարհը, Եր., «Սո-վետ, գրող», 1977, 487էջ։ Բազան Սահակ, Աբովյանի գրա-նական ժառանգությունը, Եր., «Միտք», 1966, 674 էջ։ Բակունց Ավետ, Խաչատուր Աբո-վյանի «Մեղայտ քացակայունը», Եր., «Նեխրաւ, 1932, 64 էջ։ Բակունց Ավետ, Խաչատուր Աբո-վյան (վեպ), Բակունց Ա., Երկեր 4 հտ-ով, հտ.3, Եր., ՅՍՄՍ ԳԱ, 1982, էջ 260-412։

Երեմյան Սիմոն, Ազգային դեմքեր, շաղք 3, Վեներտիկ, 1913, 622 էջ։ Երիցյան Լեւոն, Խաչատուր Աբո-վյանի տուև-քանգարանը, Եր., «Լույս», 1984, 51 էջ։

Երիցյան Լեւոն, Մեծ լուսավորչի ժառանգները, Եր., «Չայաստան», 1987, 34 էջ։

Զարմանալի թեթևությանը ժայ-ռից ժայռ ցատկող մեր անխոր առաջնորդ Սիմեոն Սարգսյանը վեր-ջապես ցանկացած գիշերուկ համար կանա առնել, այդտեղ թեւ մենք հա-րեւ ասակն էինք կարծում, որ ինչքան շատ առաջ գնալք այդպիսի խա-ղալ ու գեղեցիկ եղանակին, այնքան առակել կալ կլինեի։ Բայց շուտով մեր բոլոր ուղեկիցներն էլ համա-րի մեջ գտնվող ժայռու լեռնակողով է։ Մտաավորապես ժամը 5-ն էր, Ես այդ բարձունքների վրա ավելի հարմար տեղ անհնար էր գտնել։ Մեր ընտրած ոչ մեծ, ընդարձակ Եւ հարթ հրապ-րիչ Խաչատուր Աբովյան, Եր., 1948, 41 էջ։

Չորյան Ստեփան, Մեծ երախտա-վորը «Թուրքի աղբիկը»։ Խաչա-տուր Աբովյանի «Նախաշակիղը», Զոլիանհիսյան Աշոտ, Աբովյան, 1804-1848, Եր., Պետհրատ, 1933, 142 էջ։

Չովիանհիսյան Աշոտ, Աբովյան, 1804-1848, Եր., Պետհրատ, 1933, 142 էջ։

Չովիանհիսյան Չրայա, Աբովյանի հարության հրաշքը, Չովիանհի-սյան Չր., Մշտադպար ծաղը, Եր., «Սովետ, գրող», 1985, էջ 56-59։

Չովիանհիսյան Չրայա, Մեծ սիրա-գործություն, Չովիանհիսյան Չր., Մտոիկն ու հեռուն, Եր., «Չայաս-տան», 1967, էջ 107-110։

Չապանյան Վլադիմիր, Խաչատուր Աբովյան, (կյանքն ու գործու-նեությունը), Եր., ՉՍՄՂ ԳԱ 1979, 291 էջ։

Չապանյան Արամ, Աբովյանը Եւ ժողովրդական բանահյուսությունը, Եր., ԱրմՖան, 1941, 141 էջ։

Չապանյան Չովիանհեն, Խաչա-տուր Աբովյան, (կյանքն ու գործու-նեությունը), Եր., Չայպետհրատ, 1952, 265 էջ։

Չարսգարյան Ալեքսանդր, Խաչա-տուր Աբովյանը Եւ աշխարհաբարը, Եր., Չայպետհրատ, 1958, 199 էջ։

Չեխիդսե-Բեկ Լեւոն, Խաչատուր Աբովյան, 1805-1848, Սեխիդսե-Բեկ Լ., Չայ գողոները Եւ վրատանը, գիրք առաջին, Եր., ՅՍՄՍ ԳԱ, 1964, էջ 25-74։

Չեխոյան Սևրտիչ, Խաչատուր Աբո-վյանի «Վերք Չայաստամի» վեպը, Սկրյան Մ, Երկեր 2 հտ-ով, հ. 2, Եր., Երեւանի համալս., հրատ., 1988, էջ 127-150։

Չուրադյան Չրայր, ժամանակա-կիցները Խաչատուր Աբովյանի մա-սին, Եր., ԱրմՖան, 1941, 128 էջ։ Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Չայ նոր գրականության պատմություն, հ. 1, Եր., ՅՍՄՍ ԳԱ, 1962, էջ 363-478։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., Չայպետհրատ, 1963, 183 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյանը Եւ Ռուսաստանը, Եր., 1940։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., 1939, 95 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., 1939, 95 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., 1939, 95 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

Մուրադյան Չրայր, Խաչատուր Աբովյան, Եր., «Գիտելիք», 1955, 44 էջ։

-Լավ փողոց է Աբովյանը, միակ փողոցը: - Մի ծխախոտը վառեց, խոր շնչեց, լուցկին կոտրեց ու կրկնեց. - Այո, միակ փողոցը...
Ա. ԲԱՎՈՒՆՑ (Գ. Մահարու հուշերից)

Երևան, Աբովյան փողոցի սկզբը

Աբովյան փողոցի պատմությունից

պայծառ և Ռուսաստանի առաջավոր քաղաքներում ուսումնական հաստա-տություններն ավարտած, մի քանի լեզուների տիրապետող մեծահամբավ գիտնականներ ու մանկավարժ-ներ էին:

Աբովյան փողոցի հիշողության մեջ անցած տարիների ևս օրերի անտոռաց դեմքերն ու դեպքերը պահող-պահպանող վկաներից է «Ին-տուրիստ» հյուրանոցը, որն այսօր «Երևան» անունն է կրում: 1920-30-ական թվականներին այդ հյուրանոցն քանդուրդ է կոչվել, քո առջև հառնում է հին օրերի Աբովյան փողոցը, որ մարդաբուրգի մտավորականու-թյանը այնտեղ ապրում էին գրողներ, գիտնականներ, արվեստի աշխա-տողներ:

1927-35 թվականներին «Ինտու-րիստ» հյուրանոցի երկրորդ հար-կուն, նախ՝ Աբովյան փողոցին, ապա՝ մզկիթին ճայող սենյակներում ապրե-լիս է եղիչ Չարեցին: Երևյն հյուրանոց-ները երրորդ հարկում, հենց Չարեցիի սենյակի վերելում ապրել է Գուրգեն անձեռագավ նաեւ Պողոս-Պետրոս եկեղեցու բակում գտնվող երեսու-րանգահին եղբայր, որտեղ ուսուց-չապես էր ուղիչ խաչատուր Աբովյա-նը: Պողոս-Պետրոսը կոչվել է նաեւ հին երեսանի եկեղեցի, հին երեսան ասելով՝ ճկատի ունեին քաղաքի բուն մասը՝ Շահար «Մահլան»: Իսկ 13-րդ դարում կառուցված Կաթողի-կե-Սուրբ Աստվածածին եկեղեցուց մնացել են միայն խորանը և գմբե-րը, որոնք կարել է սեսելով ակադե-միայի հին շենքի բակում: Ասկայն Գուրգենը գտնվող երեսանի հին հողոցներինց մեկի երկարակողի տու-ճակերտ շենքը այսօր գոյություն չու-նի: Բայց չէ՞ որ առանց անցյալի իրե-րեն վկաների ապագա չես մտնել ու չես հավաստցոյի անհավատներին, որ հինավուրց քաղաք է քո երեսանը: Չէ՞ որ քաղաքի վաղնախնություն-ը որոշողը, նրա տարիքի կենդանի վկայությունը տվողը հենց պատա-մական հուշարձաններն էին, որոնք հիշողություն դարձան կարծմիտ և անխելախա մարդկանց քաղաքա-կան մտրույաք:

Այս փողոցում հիմնվեց խորհրդա-յին Չայաստանի անդամակ կոթջա-խը՝ հայոց համալսարանը, որտեղ աշխատող դասախոսները եվրո-

տագրվում է 2003թ. հոկտեմբերի 1-ից

հիմնադիր և հրատարակիչ

«Այունյաց աշխարհ» ՄՊԸ

տպագրվում է 2003թ. հոկտեմբերի 1-ից

№ 23 195

10 հեկտեմբերի 2009

Աբովյանը՝ աշխարհա-գրության ուսուցիչ

Չայ իրականության մեջ աշխարհագրության դասա-վանդման մեթոդիկայի զարգացման գործում մեծ երավ Խ.Աբովյանի վաստա-կը: Նա ղեկել է գիտելիքներով զինված, ստեղծագործող ու հմուտ աշխարհագրության ուսուցիչ: Դասավանդման պրոցեսում ձգտել է օգուտ-գործել տարբեր մեթոդներ: Դասակարգելով դրանք ըստ գիտելիքների աղբյուր-ների՝ կարելի է ասել, որ նա գործածել է մեր օրերում հայտնի խոսքային, գործ-նական և զենական մեթոդ-ների մեծ մասը: Խ.Աբովյա-նի արժանիքներից է այն, որ նա կարողացավ մի կողմից վերականգնացնել դարե-րի ընթացքում հայկական ազգային դպրոցներում կի-րավոր մեթոդները, մյուս կողմից էլ՝ արժատավորել ճորերը: Այսպես՝ նա առա-ջինն էր, որ Չայաստանում աշխարհագրության ու-սուցման նպատակներով սկսեց օգուտագործել բա-ցատրական ընթերցանու-թյանը մնամվող մի մեթոդ, որը հետագայում հիմնա-վորեց Կ. Դ. Ուշինսկին:

Լուսավորող՝ Ա.Աբովյանը

մեկուն (այն ժամանակվա կուսակ-րության Կենտկոմի շենքը) է կուսակցական և հասարակական ակնավոր գործիչ կանցրվ ու մա-հով լեզուներ դարձած Ադասի Խսան-ջյանը:

Այս փողոցի միհարկանի շենքե-րից մեկուն է ապրել նաեւ տաղան-դավոր ճկարիչ Չակուր Կոջոյանը: Եղիչէ Չարեցիի բազմաթիվ լավ ու վատ, խելախել ու ցնորական օրե-րը Աբովյան փողոցի հիշողության կոչիկի մեջ են: Ու երբ հանդարտորեն քանդում է կոչիկը, քո առջև հառ-նում է հին օրերի Աբովյան փողոցը, փողոց, որ մարդկանց միացնում էր, ուրախացնում ու հաշտեցնում... «Օրվա ընթացքում մի քանի ան-գամ բաժանվում էինք միմյանցից, բայց ամառյա կյանքի գետակներն ու առվակները ճորից մեզ իրար մոտ էին բերում գլխավոր գետի՝ Աբովյանի վրա»... Վեհիշչում է Մկրտիչ Արմենը:

Աբովյան փողոցը եղել է, կա էլ դեռ երկար կմնա երեսանի գլխավոր փողոցը: Այն տարիներին, մասնա-վանը 20-30-ական թթ., այն գլխա-վորականները, զրուցում, բանա-կիծում, ընճարվում մեր ժողովրդի համար կարելուր նշանակություն ու-նեցող բազում հարցեր:

Այստեղ ապրել ևս ստեղծագործել են Շիրվանզադեի, Փամոս Թերլեմե-օյանը, Մկրտիչ Արմենը, Ռոմանոս Սե-լիքյանը, Միքայել Սազմանյանը, Կա-րո Չալաքյանը, Պողոս Մակինցյանը, երեսնյան երազողների հրաշալի «բռնեման», որոնք լուսեղեն երազ-վանքներն կերպարանք տվեց երեսնյան անձնավառ երազողը՝ Ալեքսանդր Թամանյանը:

1935 թվականին այստեղ է իջեա-նել համաճարեի հայը՝ վիլյամ Մարո-շյանը: Աբովյան փողոցով վնեմաշուք քայլել է Գուրգեն Մահարու հետ, գնացել քեղելու «Կապույտ սզվի-րուս» և հետո Քանաքեռի քարձուղ-քից գնալվելը երեսանի հիասքանչ համայնապատկերով:

Աբովյան փողոցում այսօր էլ պահ-պանվում է այն տունը, ուր իջեանել է ևս ժողովրդի մեծ բարեկամ Մաքսիմ Գորկին (ներկայիս երկարաբանական բազմաբանի շենքը): «Ինտուրիստ» հյուրանոցում ապ-րել ևս Աբովյան փողոցի շենքերից

«Ինտուրիստ» հյուրանոցում ապ-րել ևս Աբովյան փողոցի դեռ ապ-րող հինավուրց քարեղի մեջ»,- խոր-նում են Ես՝ իր, ուրեն ևս ին, ուրեն

ԱՆԱՆԻՑ ԵՍԱՅԱՆ

ժ.ԳԱՆԻՆ

տպագրվում է 2003թ. հոկտեմբերի 1-ից

հիմնադիր և հրատարակիչ

«Այունյաց աշխարհ» ՄՊԸ

ՃԱՄՓՈՐԴԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՃՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Խաչատուր Աբովյան Ուղեւորություն դեպի Ասիի ավերակները

Հատված

Խոսել ԱՍիի մասին, նշանակում է շոշափել Չայաստանի պատմու-թյան ամենաճորի տեղը: Այդ քա-ղաքի անունն անգամ բորոքում է նույն զգացմունքները, ինչպիսիք յուրաքանչյուր մարդու հոգում արթ-նացնում են Պալմիրը, Բաբելոնը, Կարթագենը եւ, վերջապես, Չոռնը, ուր ժողովրդի վեհությունը արյունով է ջերմացած, ուր մարդկային մտքի և արվեստի ստեղծածը քարված է ժա-մանակի ճակատագրական հարվածի ծանրության ներքո՝ քայքայման փո-շու տակ:

Թուղ արեւելյան պատմիչների պատմածն այդ քաղաքի բազմամար-դության, եռուգեռի և հարստության մասին կասկածամիտ մեր դարին թվա առասպելական, թող այնուղ բարձրացած հազար ու մեկ եկեղե-ցին համարվեն լուկ միայն Ասիայի որդիների վառ, աշխույժ և գունա-զեղ երեսակալության արդյունք, թող, վերջապես, իր վաստակով՝ իր հաշվին եկեղեցի կառուցող և պա-հող իովկի ավանդությունը և կա-խարդական Գեդար-Գյալմազի կամ ԱՍիի խորհրդավոր ամրություննե-րի տակ ծածկված կայրուրիցքտի կե-զեկը համարվեն դրանց մասին պատմող արեւելյան երկուների և ժողովուրդների պերճախոս լեզվի չափազանցություն. սակայն, այդ քո-լորով համընթ, քաղաքի այժմյան ծակվեց իսկ, նրա ընդարձակություն-ը, նրա անմասար մնացորդները և ավերակները՝ հարուստ, հսկայական եկեղեցիների, ամրոցների, աշտա-րակների և քարվանճարաների, որոնք կառուցված են եղել մաքուր, քրքրատա քարից, այն գարնամայի ինքնատարկությամբ, հանճարեղու-թյամբ ու փարթամությամբ, որոնքով միայն Չեղկաստանը, – այդ կայադր-դական աշխարհ՝ իր մեծամեծի ու տանաթերով, իր հարստությամբ ու բանվածքեց գարդեղով, ի վիճակն է, թերեւ ամբողջ Արեւելքում ներկա-յացնելու <...>» հավեժոտեմ պեր-ճախոս հուշարձան «այն ժողովրդի», որը զրկված փառքից և հռչակված՝ սակասզորից, որպես անպաշտանք որը, «չցրված», հայտնի է ամբողջ երկրագնդում եղել, հայտնի է օգտվ լուկ միայն, <...>», չնայած հույժ այժմու-թյան <...>» այդ ազգի մասին այժմ՝ վարկաբեկիչ անուճով:

Այսպես է հայ ժողովրդի ճակա-տագիրը: Այնուամենայնիվ, իսկա-կան հայի համար, կարո՞ղ է լինել ավելի սիրելի, ավելի քրքազան բան, քան կյանքում, թեկուզ մեկ անգամ, երկրագնդի այդ արժանավորագույն երկրներն այդ սրբույթուններին եւ ջերմեանեղ արցունքներ բաժնել, իր հոգուն և սրտին այնքան բանվ շի-րիներն և քանկարեղների վրա: Մի՞թե այստեղ, դեռես բավա-կան թաքնուրթոյք չեն պահպանվում՝ արքաների գոռոզություն «հեռքերը», արքաների, որոնք միջից դարելում, բարբարոսությամ, իլպամիզով և մաա-նատված թրիստունեթյան փորդր-կայից ժամանակներում, արյան և ուրակի զնով ձեռք բերեցին փառքի, հզորության պակել, որոնք դրոյաց-րիկ մտքոց կեսնամաց արեւմուտե-Արեւելքը: Աշուր Որոմանով, Սնքատ Աշխարհակալի, Գազգի Մեծապողոս և Բազարկանյան տոհմի բազմա-թիվ ուրիշ քաջ թագավորների, իշ-խանների և զորավարների ու սրանց անձան գործակիցների անուճներով

տպագրվում է 2003թ. հոկտեմբերի 1-ից

հիմնադիր և հրատարակիչ

«Այունյաց աշխարհ» ՄՊԸ

Խաչատուր Աբովյան Ուղեւորություն դեպի Ասիի ավերակները

ինչպե՛ս վճռել ԱՍիի արեւտայի ճակա-տագրի ամենակարեւոր խնդիրը, որի մասին ժողովուրդը մինչեւ այժմ էլ կր գրույցն է պնդում, և արձուսե-նայմիվ, ամեն մի բարեպաշտ հայ չի կարողանում մի օր էլ մնալ այստեղ, որպես թե՛ նա կործանվել է ոչ թե բարբարոսության ուժով, ոչ թե երկ-րաշարժից, այլ անցեցների այնքան փարքան և չափազանց մեծաշուք կյանքի նկատմամբ արգահատանք տածող ինչ-որ մի կուսակործի սրբա-զան շուրթերի անձեցով: Մի՞թե դա ժողովրդի՝ կորնին ճկիրված լինե-լու ամենակենդանի, ամենապերճա-խոս ապացույցը չէ, կորնի, որ արդեւ դարերով զինաթափ է արել նրան և բռնադատության բոլոր միջոցներով ստրկազոել երկրային բարիքների և տառապանքների փոխարեն խոստա-նալով ամբողջ երկիցը, կորնի, որ չի արգելում իր թշնամիներին անգամ օրինաբանել և վերջին շապիկը զի-քել ջանկացողին, կորնի, որը ի վերջո մնացել է ժողովրդի միակ սփոփանքը այս ունայն աշխարիում:

Մուտքը Ասի և այնտեղ գտնվող ասարկաները

...ԱՍիին առաջին անգամ ես տեսել եմ ոչ այդ կողմից: Եվ ոչ մի կողմը չի կարող արեւելյան մեժդպցելու տպա-վորությունը կամ այնքան ապշեցնել հեռաքրքիր այցելուին, – հատկապես մայրամուտի պահին, – ինչպես այդ կողմը, որ երկար, շատ երկար պատումով եկելքում է ուշադիր ու-ղեւորի խանդավառված հոգին, եւ, մի վերստից ոչ ավելի հեռավորության շուրջը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սենյակի, խորհրդավոր քարաքիչ բար-ԱՍիի և ընդհանրապես ամբողջ Չա-յաստանի զավակները՝ Թիֆլիսում:

Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի սուրբածուղ մատմեցին այդ իսկա քա-ղաքը, որի անուճով է նշանավորվում ամբողջ ասիական Արեւմուտքը միջին դարերում: Եվ գարնամայի՝ է, միթե, ու այդ-քան թշնամակն-բարբարոսական ուժերի հարծակուններն ու թոհու-րոհի ժամանակ, այդ սրբավայրերի կե-զեկը ընկած այնքան անմեղ գոհերի ս

Բացի ցուցադրությունից՝ դառնալ նաեւ արվյանաագիտական կենտրոն

Հրեյականական տարում Խ Արվյանի րուն-թանգարանը այցելուներին է ներկայանում վերանորոգված, նոր րեսը սրացած ու վերականգնված ցուցադրությամբ: Երեսանի բարձունքում գտնվող Քանաքեռի անունը հավերժացել ու աշխարհում շարերին է հայտնի նրանով, որ այստեղ է ծնվել մեծ գրողը: Ու Արվյանների տոհմական րունը հիմնականում պահպանվել է այն րեսով, ինչպիսին եղել է 200 տարի առաջ:

Թանգարանը հիմնադրվել է 1938 թվականի ապրիլի 25-ին՝ ՀՅՄՀ Ժողկոմիտրոնի որոշմամբ:

Այգրում տեղավորված է եղել մի փոքրիկ տարածքում: Հետագայում դրա կողքին կառուցվել է եւս մեկ սենյակ, թանգարանն այդպես գոյատևել է մինչև 1970-ականները, երբ շրջապատի փոքր տները քանդվել են, ու շահագործման են հանձնվել կենտրոնական մասնաշենքը, տոհմատունը: Տարածքը հիմա 1 հա է, քանգարանը բաղկացած է վեց համալիրից, ցուցադրող 650 քմ է, ունեն 200 տեղամոց դահլիճ: Կարգավիճակով ՀՀ մշակույթի նախարարության պետական ոչ առետրա-յին կազմակերպություն է (ՊՈԱԿ):

Պատանակված է եղել մի քանիստ րեյկանոնի թեկնածու Հոսկանյան Ջոսկանյանը, որ 2003-ից է դեկավարում տունը:

Թանգարանը, տեղեկացմուն է, որ այն երեք բաժին ունի՝ տնտեսական, հանրամահչվման եւ ցուցադրության, այստեղ 19 հոգի է աշխատում (երկուսը գիտաշխատող են): Հիմնական ֆոնդերը 650-ն են, 1437-ը՝ գիտածանոցայ, 5000-ը արխիվային նյութեր են՝ լուսանկարներ, կրկնօրհանվեր եւ այլն... Ճոնդերը մինչ օրս էլ համարվում են: Տճոերնը տեղեկացմուն է, որ Արվյանի հիմնական ֆոնդը գտնվում է Ե.Չարեմցի անվան գրականության եւ արվեստի թանգարանում:

Պարոն Ձատիկյանը նշում է, որ նորոգումից հետո թանգարանում նորմալ պայմաններ են ստեղծվել, արդեն ունեն առանձին ջեռուցված համակարգ, ջրատար, կոյուղի...

Ունեն համակարգիչներ, սակայն ֆոնդերը դեռեւս թվայնացված չեն, մնա՛ն նպաստակ ունեն:

Թանգարանի թարածքում մոտ 30 տուն է եղել, եւ 1964թ., երբ տունական տամնորյակ է եղել Հայաստանում, ցանկացել են Ուսֆայել Իսրայելյանի հեղինակած հուշարձանը տեղադրել, որը խորհրդանշում է հայ-ստոնական բարեկամությունը, սակայն դա այդ պահին թանգարանի տարածքում հնարավոր չի եղել, ու տեղադրել են մոտակայքում: Եվ հիմա տնօրենի հոգեբերից մեկը նշված հուշարձանը թանգարանի տարածք տեղադիրել են:

Նշենք, որ թանգարանի բակը գաղղարում է Արվյանի արձանը, որը բանախակործ Սրա Սարգսյանի աշխատանք է:

Պարոն Ձատիկյանը առաջիկա նպատակների շարքում նշում է

Ման մեծ լուսավորչի բացած առաջին պետական դպրոցի մանրակերտի կառուցումը: Այդ դպրոցն այլեւս գոյություն չունի, գտնվել է Երեսանի Հանրապետության հրապարակում, դրա հետ մեկտեղ քանդվել է Արվյանի բնակարանը. «Ունենք դրա տվյալները, անգամ աշակերտական նստարանների քանակը, դասավորությունը եւ այլն, կուզենայինք դա անվայման պատրաստել ու տեղադրել՝ եւ իրեն տուրք Արվյանի հիշատակին, եւ որպես պատմական հուշ»:

Հրեյականական տարին նշելու համար ՀՀ վարչապետի գլխավորությամբ կառավարական հանձնաժողով է ստեղծվել, Հ.Ձատիկյանը եւս մասնակցում է հանձնաժողովի աշխատանքներին, ատում է, որ այնքան էլ գոհ չի միջոցառումների ծրագրից, բայց եթե այս պայմաններում այդքան էլ անում են...

«Ինձ հատկապես ուրախացրեց, որ ամռանը, երբ ՀՀ Մայազահան ընդունեց Էստոնիայի դեսպանին, նրան հիշեցրեց, որ Արվյանի 200-ամյակն է, եւ հարկ է, որ Տարտուի համալսարանում նույնպես նշվի այն, – պատմում է Հ.Ձատիկյանը: – Ինչո՞ւ պետք է Տարտուում անպայման նշվի... Որովհետեւ ըստ հասած տեղեկությունների՝ այնտեղ եւ փոքրիկ անուն են միլիոն, որ ճակխմուն Արվյանի անվամբ էր, եւ դասարանը չկա, եւ կիսանդրին են հանել, պետք է վերականգնել որոնք: Մի քանի տարի առաջ է արվել, դա անցյալից եկող տխուր հուշ է, որովհետեւ Էստոնացիները հակառակս ջարաքակնործում են վարում, եւ նրանց երեք դուր չի եկել Արվյանի հայտնի Մայադատությունը: Եվ որպեսզի պատասխանի այս ամենին, պարոն Ձատիկյանը «Գրական թերթում» տպագրել եւ Տարտուի համալսարան, քաղաքապետարան է ուղարկել Արվյանի 1847 թվականին գրած նամակը Երեսես Աշտարակեցուն, որտեղ ընդգծված ներկայանում է հակացարական կողմնորոշում ունեցող Արվյանը: Տճոերնը փաստում է, որ եթե ընդամենը «Օրվի են սխաթը...» արտահայտությամբ ենք գնահատում գրողին, մեծ սխալ ենք թույլ տալիս ազգային մեր մեծության նկատմամբ, որովհետեւ Արվյանը ոչ միայն մանկավարժ էր, պատմաբան, աշխարհագրագետ, բանասիրական սական գործիչ, այլեւ մեր ազգային մտածողության արթնացմողն ու կարողացող: «Առանց Արվյանի չէր կին 19-րդ դարի երկրորդ կեսի ազգային մեծ գաղթունը, նրա գաղափարների ազդեցության տակ չէին գործի 19-րդ դարի մեր համաճարել համաստեղությունները՝ մշակույթի տարբեր ճյուղերում»:

Հ.Ձատիկյանը ցավում է, որ Արվյանը չի գնահատվել այնպես, ինչպես հարկն է: Նշում է, որ մինչ այժմ նույնիսկ նրա ծննդյան թվականի շուրջ տարակուսանքներ կան. «Մինչեւ Արվյանի իր ընկերոջը հրած նամակում գրում է «... Ծնվել եմ 1805 թվականին, Երեսանից 8 վերտա հեռավորության վրա՝ Քանաքեռ գյուղում»: Աս վնականը մշառակություն ունեցող փաստաթուղթ է, եւ որպեսզի այդ հարցին վերջնական պատասխան տայինք, 2005 թվականին տպագրեցինք հոդվածների հաղեմտի ժողովածու՝ «Արվյան-200»:

Թանգարանը տպագրության է

Արամիստը Ա.Արվյանի

Խ.Արվյանի րուն-թանգարանի կենտրոնական մասնաշենքը

հողվածները, որ ապագուցում են, որ գրողը ոչ թուրքի զոհ է, ոչ Ձանգու է ընկել... Ամենակարեւոր փաստաթղթերը Արվյանի՝ Սիբիրի աքտրվելու վկայություններն են»:

Արվյանների տոհմավունը

Արամիստը Ա.Արվյանի

պատրաստել եւս երեք ժողովածու՝ «Արվյանը եւ ժողովրդական բանահյուսությունը», «Արվյանի անհայտ բացակայության առեղծվածը», «Մինչեւ Արվյանի իր ընկերոջը հրած նամակում գրում է «... Ծնվել եմ 1805 թվականին, Երեսանից 8 վերտա հեռավորության վրա՝ Քանաքեռ գյուղում»: Աս վնականը մշառակություն ունեցող փաստաթուղթ է, եւ որպեսզի այդ հարցին վերջնական պատասխան տայինք, 2005 թվականին տպագրեցինք հոդվածների հաղեմտի ժողովածու՝ «Արվյան-200»:

դանի էր: Բացի դրանից, իհարկե, կան քազում վկայություններ, որոնց պետք է լուրջ վերաբերվել, եւ մնացած ամիմն, խաղը կարծիքները չեն կարող որեւէ դրական տեղաշարժ մտցնել Արվյանի կենսագրության մեջ»: Հ. Ձատիկյանի բնորոշմամբ սպասում դրանք լույս ընծայելու դում է, նրանով զբաղվում են «ընթաց գաղթողները», առանց որեւէ հիմքի տեսակետներ են ներկայացնում եւ այդպիսով ավելի մեծ խառնաշփոթ է ստեղծվում արվյանագիտության մեջ:

«Այլ է պատճառը, որ մեր հին չեմնի նորոգումից հետո պիտի դիմն

տպագրվում է 2003թ. հոկտեմբերի 1-ից ■ հիմնադիր եւ հրատարակիչ «Այունյաց աշխարհ» ՄԴԸ ■ № 23 195 10 հեկտեմբերի 2009

կառավարությանը, որ այն դառնա արվյանագիտական գիտաշխարհային-ուսումնական կենտրոն: Ժառանգակ է, որ թանգարանների կարգավիճակը փոխվի, մենք չմանք իրեն զուտ ցուցադրության կայր: Տճոերնը մի փաստ էլ է արձանագրում. մինչեւ 1853 թվականը Արվյանի ունեցվածքը կառավարության կողմից ստեղծված հանձնաժողովի տնօրինության տակ էր: Այդ թվականին միայն ստեղծվում է կնոջը: «Այստեղից էլ կարելի է եզրակացնել, որ մինչ այդ նա կեն-

ները պետք է օգտագործել որպես ուսումնական կենտրոններ նաեւ դպրոցների համար՝ կոնկրետ թեմաներ անցնելու, դրանով ոչ միայն կուժեղանա կապը թանգարանների ու հասարակության միջեւ, այլեւ թանգարանները կունենան գործունեության մարտադրեզ: Հասարակության հետ կապի առումով կարելի է օգտագործել նաեւ թանգարանի դահլիճը, այնտեղ տարբեր միջոցառումներ անցկացնել: «Այսպիսով թանգարանը գիտաշխարհային եւ ուսումնական կենտրոն կդառնա. եւ պետության հոգալ կթեթեանա, եւ հասարակության հետ կապն ավելի սերտ կլինի, եւ կկարողանանք մեր երիտասարդությանը, որը շատ է հեռացել գրեթե, կապել գրականությանը, մեր ազգային մեծությունների, հավանակ դեսպան, եթե այսպես շարունակվի, մի 50-60 տարի հետո փողոցում որ հարցնեն՝ ո՞վ է Արվյանը, չեն իմանա...»: Հաջորդ կարելու բայը նա համարում է թանգարանների հրատարակչական հնարավորություններ ընձեռելը:

Թանգարանը 2005-ից էր վերանորոգվում, եւ այս տարիներին, փաստորեն, ցուցադրություն չի ունեցել: Տճոերնը նշում է, որ հիմա՝ ցուցադրության վերաբացումից հետո, կրկին կենձանա այցելուների հոսքը, իրենք էլ կշարունակեն հանրահռչակումն իրենց գործառույթը: «Մինչ այդ սերտ աշխատել ենք դպրոցների հետ. Երեսանի բարձր դասարանցիների շրջանում անց ենք կացնել մրցույթ՝ արվյանագիտական թեմաներով՝ հա-

Խաչապուր Արվյանի ծննդյան հարյուրամյակին առթիվ

ՍԿԻՐԵ՝ Էջ 9

Այդ հատորին երկրորդական կտորներում մեջ իսկ ինչպես են «Խաչապուրին մանկաց»-ը եւ «Ֆեոդորայ» միարար երգախաղը, արժանիքի կայծ մը կնկատվի. «Խաչարկուրին մանկաց»-ը մանկական գրականության առաջին փորձն է, շատ սիրուն կերպով կատարված, ատով Արվյան ճանմիան կիսարել Արվյանին, որ հետո այդ ճյուղը զարգացուց: «Ֆեոդորայ»-ն, որ Արվյանի միակ թատերական փորձն է (նյութը ռուսական կյանքն առնված եւ հավանակամաթար նմանություն տրին Քոթենի «Աքտրական ի Սիպերիա» վեպին), լավ դարձված մեկուրում մըն է, ժողովրդական անուշ լեզվով մը գրված, եւ հայ թատերգության նախակործներում մեջ արժանի է որոշ տեղ մը բռնելու:

Արվյանի բազմածեւ եւ ընդունակ գործին ամենեն հզոր մասը նորեն վիպական արտադրություններն են անշուշտ. որոնցմե մեզի ծանոթ են «Վերջը Հայաստանի»-ն, «Ձանգի»-ն (որ տեսակ մը հավելված է «Վերջ»-ին) եւ «Օվաննայ» վիպակը:

«Օվաննայ»-ն դեռ չի գնահատված մեր մեջ, ինչպես որ արժանի է: Որքան ալ նյութով նվազ կարելու եւ ավելի սահմանափակ ըլլա քան «Վերջ»-ը, «Օվաննայ»-ն իր տեսակին մեջ հրաշակերտ մըն է. տպավորություն, զոր կրեցի այս օրերս վերջնաբեկով զայն, ամիսան ու խոր գնալանք մը եղաւ, կրնամ ըսել, որ այդ վիպակը մին է ամենեն ավելոր տաալ նորակեպերեն, որ գրված ըլլան հայերեն լեզվով եւ մին ամենեն սիրուն «ռոմանտիկ» նորակեպերեն, որ գրված ըլլան ուել լեզվով, ամեն պարագայի մեջ Արվյանի մեզի ծանոթ գործերում մեջ ամենին «կատարյալ» է, այն թերությունները, որ իր մյուս գրվածքներում մեջ կնկատվին, իսս բացակայում են, դեպքերում իյուսքը ոլորված է մեծ ճարակությանը, միպարները գծված են վարպետի ձեռքով, բարբերը կնկարված են ուժեղ, ժուժկա եւ ցայտուն գեղերով. ոճը, միշտ համեղ ու կնկարող, զեղծ, սերմ է ոչ մեկ մանրամասնութուն, ոչ մեկ քառ կա ավելորդ, գյուղական տարփանքներով այդ քննուշ

ու սրաղետ պատկերացումը անբերի գոհար մըն է. որ ուել լեզվի թարգմանված նույնությամբ կարող է սքանչացում պատճառել:

«Վերջը Հայաստանի»-ն Արվյանի ամենեն կարեւոր գործն է, բայց եւ ամենեն լեցունը թերություններով: Նախորդ ուսումնասիրությանս մեջ ծանրանալով հասկություններում վրա, սքողած էի թերությունները, նույնիսկ ցանալով զանոնք չքննեացնել: Դժբաստաբար, մեծ են այդ թերությունները: Ամենամեծ թերությունն այն է, որ վեպը որոշ հատակագիծ մը չունի. Արվյան գրած է մղված իր հուզմունքն, եւ ոչ թե վարելով իր հուզմունքը: Արվյանի փախուստն հետո, հեղինակը Երեսանի բերդին հոյակապ նկարագրությունը կիյուսեւ, մոռնալով սակայն զայն առթող էական կետը, այն է Արվյանի հոր հոն բանտարկվիլը, եւ կանցնի իսկույն «Սախարան»-ի տունն նկարագրության, եւ հետո իւրաքաղիխայի պայքարին, ուր Արվյանի դյուցազնությունը կպատկերացնեւ, առանց ցույց տալու այն թուր դեպքերը, որոնցմե անցած էր Արվյանի մինչեւ այդ պայքարին օրը. գործին վերջին մասին մեջ է, որ կպատմեւ եւ հապճեպով ու շփոթ կերպով այդ թուր մանրամասնությունները, զոր երկրորդ մասին սկիզբը պետք էր պատմել: Տեղ տեղ միջադեպ մը, զոր սկսած է վիպել, անավարտ կթողու եւ կանցնի ընդհանուր նյութին: Արվյանը գատ վեպին մյուս դերակատարները շատ հարեւանցի կերպով կնկարված են. Նազարյուն, Արվյանի կինը, իր նամակներով եւ Արվյանի սիրերգներով միայն կեթեւ: Գործը զուրկ է նաեւ ձեռի միութենեւ, մերթ վեպ է, մերթ պատմական թրոնիկ, մերթ խրատաբանական քարոզ, մերթ նույնիսկ գրականութեն դուրս կելլել, նամակի, ամձնական հուշագրի երեսույթ մը կառմեւ:

Հայտնի է որ Արվյանի գլխավոր մտահոգությունը եղած է ոչ թե գեղարվեստական գործ մը արտադրել, այլ իր հայրենակիցներուն օգտակար ըլլալ կարգ մը զգացումներ տարածելով, ինչ մը թերություններ քննադատելով, կարելու շրջանի մը պատկեր գծելով, քաջի մը ինչատակն ամենապցնելով: Ցավալի է, որ երկուքը մեկանց ընելու

կարելիությունը եւ անհրաժեշտությունը նկատի ունեցած չըլլա:

Իր հերոսները շատ երկայն կիտսին, որբերը անկեղծանալի են, միօրինակ, Թագուհիին մոր որբը հրաշալի պիտի ըլլար, եթե երեք քառորդը ջնջվեր, ջարդի, հալածանքի նկարագրությունները հոյակապ են, բայց շատ հաճախ կրկնված, եւ ի վերջո կիողնեցնեն ընթերցողը: Ոճը մեծապես անհավասար է. դյուցազներգական ամենակսեմ բարձունքներն կիյնա հասարակ խոսակցության ամենեն տափակ գեղեկությամբ:

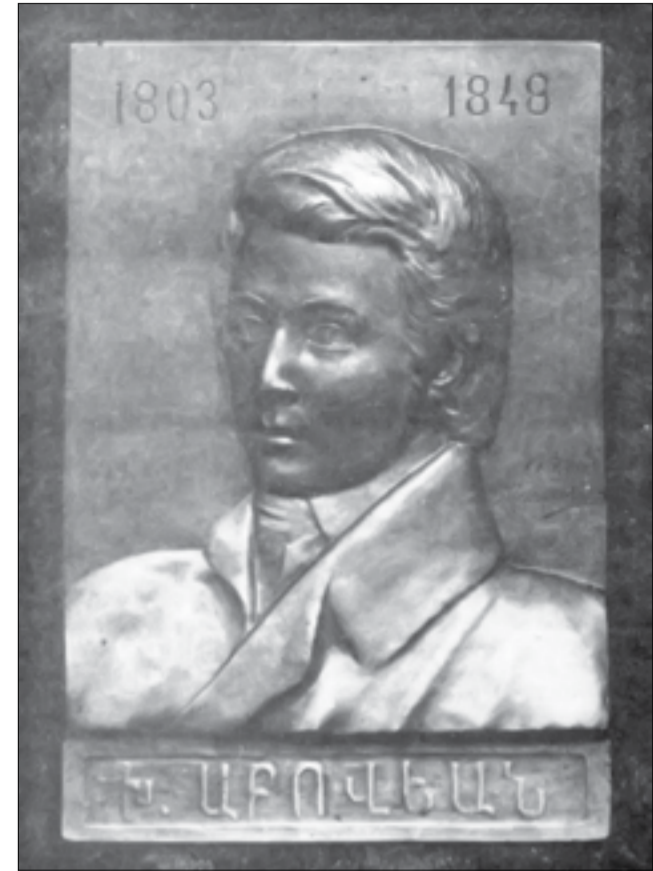
Այս թուր թերությունները չեն արգելել «Վերջը Հայաստանի»-ն հայ գրականության ամենեն կարեւոր ինչատակարաններն մին ըլլալ, ինչ որ կա հոն գեղեցիկ, այնքան բարձրորեն գեղեցիկ է, այնքան անգուղակաւորնեն հզոր, որ գործին անորոշական ընթերցում են մնացած տիրական տպավորությունը կըլլա անխուսափելիորեն ընկնող հիացումը, – խառնված միայն ըրեսճաշակներում համար ավաղանքով մը, որ Արվյան երկրորդ ընթերցման մը մաքրած չըլլա վեպն իր պակասություններն: Անխառնորեն ճաշակելու համար այդ վեպին հրապարկը, լավագույն է գեղեցիկ հատվածները գատ գատ կարդալ, այդ ձեռով տպավորությունը քախքախիչ է: Քիչ քան կա ուել գրականության մեջ այնքան հզոր, այնքան ջղուտ, այնքան ինքնատիպ ու ցեղադրոշմ, այնքան խոր զգացված եւ ուժեղ արտահայտված, որքան «Վերջը Հայաստանի»-ին կարգ մը կտորները:

Արվյանը եղաւ միմ այն հայերեն, որ ամենեն ավելի խանդով, հավատարմութեամբ երգեցին, ցանկացան ու պատրաստեցին ազատագրուել հայ մտքին, եւ իր գործը, որքան ալ միջավայրի խաթարիչ ազդեցությունները եւ տխուր առնակությանը քոճական մեղգործությունը մերթ մտաացուցած ըլլան անոր մաքրությունը, հայկական պանթեոնի մեջ պիտի կանգնի հավիտենապես կենդանի ու հաղթական՝ իրեն մեծագույն ինչատակարաններն մին հայ հանձարի բարձրության ու հայ սրտի գեղեցկության:

ՆԱԿԱ ԶՈՂԱՆՅԱՆ

Արամիստը Ա.Արվյանի

Խաչապուր Արվյան, հարթաքանդակ՝ Ա.Տեր - Մարտիքյանի

...Հրազդանի կամուրջն անցել էր, Վաղարշապատի ճանապարհի տակ զանգուր ծիրանուտի միջով հեռանում էր Խաչատուր Արվյանը՝ դեպի լառն Մասիս: Մի մայր Քանաքեռի արեւոտ այգիներից ձեն էր տալիս. Խաչէր, Խաչէր...

ՀՐԱՆԵՍ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ «Մեծամոր»

Խ.Արվյանի անձնական իրերից

րություն էր այստեղ, լուսահողի վարչապետ Անդրանիկ Մարգարյանն առաջ, որ սպասենք՝ համալիրը տեսքի կգա: Բայց 2009-ին այս անունը 200-ամյակ կոչելն անընդունելի է: Սա ավելի շատ խորհրդանշական 200-ամյակ է...»:

Տճոերնը արվյանագիտության ներկայիս ամենաառաջնային խնդիրն է համարում, որ վերջնականապես ընդունվի նրա ծնվելու եւ անհայտացման ժամանակագրությունը, ճիշտ գնահատելու, ժողովրդին ներկայացվի Արվյանն ինչպես որ կա: Իսկ «ինչպես որ կա»-ի քարոզման հիմնական գործը նա համարում է Արվյանի՝ Աշտարակեցուն գրած նամակը կայն զանգվածներին հացցնելը:

ԱՐՄԻՆԵ ԱՎԱԳՅԱՆ

ԽՄՏԱԳՐԱԿԱՆ

Հայոց վերածնության շեփորահարը

Ափզըն՝ էջ 1
ռուսասեր, նրա կյանքի գործը՝ «Վերք Հայաստանի, որը հայրենասիրի» պատմավեպը՝ իբրև օրիներգություն ռուս ժողովրդին: Տասնամյակներով չէր արձանագրվում այն իրողությունը, որ Աբովյանն ինքն էր առաջինը հոյս ցնդեցրել իր իսկ հոչակած «Օրհնվի՛ ե՛ն սիսթ» մտածելակերպը: Բավական է հիշել թեկուզե այն փաստը, որ 1840 թվականին գրված «Վերքը» ամբողջապես, առանց կրճատումների առաջին անգամ տպագրվեց 141 տարի հետո՝ 1981 թվա-

հի արժանապատվությունը ուսնահարողների դեմ պայքարելուն, ստրկությունը մերժելուն, մեր լեզուն ու հավատը սրբորեն պահելուն ու պահպանելուն ուղղված նրա պատվիրանները:
...Ճիշտ են այն արվույանագետները, ովքեր հայոց պատմության մեջ հաշատուր Աբովյանին դնում են Մեսրոպ Մաշտոցի, Մովսես Խորենացու, Նարեկացու կողքին: Ուրեմն՝ պատմագիտության մեթոդաբանական հայտնի դրույթներից մեկը՝ պատմական դեպքերն ու դեմքերը քննել տվյալ ժամանակի մեջ, կարծեք, բացառություն պետք է լինեն Աբովյանի պարագայում:
Դիպուկ է այդ առումով արտահայտվել Վահագն Դավթյանը՝ «Եվ ո՛վ կարող է մահի վկայել, երբ անմահ են դու այս արեւի տակ...»: Իսկ մեքը՝ հայոց ներկա ընթացքի մասնակիցներս, ընդամենը պետք է գիտակցենք այդ ճշմարտությունը եւ ձգտենք մեր վարքը չափել հաշատուր Աբովյան գազաթով:
Եվ վերջում՝ խմբագրությունում հաշատուր Աբովյանին նվիրված հատուկ թեմատիկ համարի մի քանի տարբերակ: Ընտրիցիք այս տարբերակը, որը, բնականաբար, ունի մտղովորին ներկած են բազմաթիվ մարտահրավերներ, որոնք կարող են եւ ճակատագրական նշանակություն ունենալ, մեր քաղաքական առաջնորդները պետք է ժամանակ գտնեն եւ երբեմն երբեմն երկրի ընթացքը չափեն-ճժարեն հաշատուր Աբովյանի պատգամներով: Ոչ պակաս ասծեմական են տգիտության, հայ ժողովր-

ՍԱՄՎԵԼ ԱՆԷՏԱՆՅԱՆ

Աբովյանը եւ երաժշտությունը

Իր ժամանակին հայ իրականության առաջավոր գաղափարները մարմնավորող մեծ լուսավորիչ հասչատուր Աբովյանի բազմակողմանի գործունեության բնորոշ ու եական կողմերից մեկն էլ հանդիսանում են գեղեցիկ արվեստները: Բազմաթիվ հիշատակություններ գոյություն ունեն, որոնք վկայում են, որ նա իսկական կերոթյան, լուսավորության հասնելու հիմնական գործոնների շարքին է դասել գեղեցիկ արվեստները՝ բանաստեղծությունը, երաժշտությունը եւ նկարչությունը: Աբովյանը շատ բարձր էր գնահատում իսկական ժողովրդական արվեստի ներգործուն ուժը եւ իր հոգու ամբողջ ներթափանցումն էր հայրենի ժողովրդին մասնակից դարձնել գեղեցիկ արվեստին ու այն տարածել իր հարազատ, հայրենի երկրում:
1835 թվականի հունվարի 21-ին Տ.Պարրոտին գրած նամակում Աբովյանը գրում էր. «Ես պատրաստ եմ ապագայում ամեն հնարավորություններ գործ դնելու, որպեսզի եթե իմ հայրենիքում գտնվելիք երիտասարդ մարդիկ, նրանք այդ տարածում ու զանկություն ունենային, զմային Վերոպա կատարելագործվելու: Ոչինչ այնպես բուռն կերպով չէր բորբոքում իմ միտքը եվրոպական կերթության համար, ոչինչ այնպես բուռն կերպով չէր համապատասխանում իմ ձգտումներին, ինչպես բանաստեղծությունը, երաժշտությունը եւ նկարչությունը: Որքան քիչ եմ գրադ-

վում մեզանում այդ չքնաղ արվեստներով, որքան էլ քիչ հասկանալի են այդ արվեստները, այնուամենայնիվ՝ նրանք իմ ամենագեղեցիկ մտքերի դեկավարն էին...»:
Սակայն, ըստ երեւոթյնի, Աբովյանին ամենից շատ գրադեցրել է երաժշտական կուլտուրան, որին բուռն կերպով ձգտել է դեռես պատանեկան շրջանից: Հայտնի է, որ հաշատուր Աբովյանի օրագրերում գոյություն ունեն հիշատակություններ այն մասին, որ նա երգել է երգեցիկ խմբերում ու երգեցողության կուլտուրան նրա ամենասիրած արվեստներից մեկն է եղել:
հաշատուր Աբովյանի մահվան 100-ամյակի կապակցությամբ խորհրդային Հայաստանի կոմպոզիտորներն ստեղծել են մի շարք երգեր, ռոմանսներ եւ խմբերգեր:
Կոմպոզիտորների միության ստեղծագործական ընդլայնված նիստերից մեկում կատարվեցին խորհրդային կոմպոզիտորների՝ հաշատուր Աբովյանին նվիրված լավագույն ստեղծագործությունները: Լավեցին Կ.Ջաքարյանի, Վ.Արարատյանի, Վ.Տիգրայանի, Մ.Աղայանի եւ ուրիշների գործերը:
Նշվեց, որ կոմպոզիտոր Վ.Արարատյանի երգը՝ «Գոված Աբովյանի տեսքով» («Աղասու սրտի տխրությունը»), աչքի է ընկնում իր տրամադրող եւ հուզական մեղեդայնությամբ: Երաժշտությունը բխում է բանաստեղծական տեսքտի բովանդակությունից եւ ջերմ

Աբովյանը կերպարվեստում

Աբովյանի կերպարը նաեւ հայկական կերպարվեստի սիրված թեմաներից մեկն է եղել:
Աբովյանի կերպարը կերտվել է դեռես նրա կենդանության ժամանակ: Մեզ է հասել մի յուղանկար դիմանկար, որը դժբախտաբար մինչեւ վերջին ժամանակներս կայանում էր Ենթարկվել է նույնիսկ այն միտքն է հայտնվել, թե այդ նկարը, որը բոլորի կողմից ընդունված է որպես Աբովյանի դիմանկար, իբր թե «ուրիշից քաշված» պատկեր է, Աբովյանինը չէ:

Թանգարանի մշակութային հարստությունների հազվագյուտ ցմուշներից է Աբովյանի յուղանկարը նկարը (20.5x27.5 սմ), ամուր թղթի վրա, որը բանագրար են բեռել մեծ հայրենասերի թույները 1938 թվականին: Բազմաթիվ սովյաների եւ աղբյուրների համադրությամբ գրականագետ Պիոն Հակոբյանը եկավ այն համոզման, որ դիմանկարի հեղինակն է դորպատյան նկարիչ Լյուդվիգ ֆոն Մայրելը: Նա Աբովյանին նկարել է մոտավորապես 1830թ. աշնանը, երբ նա նոր էր դորպատ մեկնել եւ 20-21 տարեկան էր: Նկարչին հաջողվել է իր նկարում ճշմարտացիորեն արտացոլել հայրենի ժողովրդի սիրով այրվող բանաստեղծի խտական, մտազբաւ ու մասամբ քախճուտ կերպարը:

Աբովյանին արժանի հուշարձան կանգնեցնելու համար Բաքվի Հայ կուլտուրական ընկերությունը 1910 թվին հայտարարում է մրցանակաբաշխություն, որին մասնակցում են աշխարհի տարբեր երկրներում ապրող հայ բանդակագործները, այդ թվում՝ Միքայել Միքայելյանը (Թբիլիսի), Անդրեաս Տեր-Մարությանը եւ Հակոբ Գյուրջյանը (Փարիզ), Հայկ Բաղիկյանը (Բոստոն), Կարապետ Արաբյանը (Կ.Պոլիս) եւ վերջապես վիպասան Մուրազյանի աղջիկ Ռուզան Մուրազյանը (Բեռլին): Մրցանակաբաշխությանը ներկայացվում են ութ նախագիծ, որոնցից ժյուրին

ընտրում է քանդակագործ Անդրեաս Տեր-Մարությանի ներկայացրած երկու նախագծերից մեկը: Երկու տարի աշխատելով Փարիզում, Անդրեաս Տեր-Մարությանը կերտում է Աբովյանի արձանը եւ 1913 թվին այն ձուլում որը դժբախտաբար մինչեւ վերջին ժամանակներս կայանում էր Ենթարկվել է նույնիսկ այն միտքն է հայտնվել, թե այդ նկարը, որը բոլորի կողմից ընդունված է որպես Աբովյանի դիմանկար, իբր թե «ուրիշից քաշված» պատկեր է, Աբովյանինը չէ:
Թանգարանի մշակութային հարստությունների հազվագյուտ ցմուշներից է Աբովյանի յուղանկարը նկարը (20.5x27.5 սմ), ամուր թղթի վրա, որը բանագրար են բեռել մեծ հայրենասերի թույները 1938 թվականին: Բազմաթիվ սովյաների եւ աղբյուրների համադրությամբ գրականագետ Պիոն Հակոբյանը եկավ այն համոզման, որ դիմանկարի հեղինակն է դորպատյան նկարիչ Լյուդվիգ ֆոն Մայրելը: Նա Աբովյանին նկարել է մոտավորապես 1830թ. աշնանը, երբ նա նոր էր դորպատ մեկնել եւ 20-21 տարեկան էր: Նկարչին հաջողվել է իր նկարում ճշմարտացիորեն արտացոլել հայրենի ժողովրդի սիրով այրվող բանաստեղծի խտական, մտազբաւ ու մասամբ քախճուտ կերպարը:
Աբովյանին արժանի հուշարձան կանգնեցնելու համար Բաքվի Հայ կուլտուրական ընկերությունը 1910 թվին հայտարարում է մրցանակաբաշխություն, որին մասնակցում են աշխարհի տարբեր երկրներում ապրող հայ բանդակագործները, այդ թվում՝ Միքայել Միքայելյանը (Թբիլիսի), Անդրեաս Տեր-Մարությանը եւ Հակոբ Գյուրջյանը (Փարիզ), Հայկ Բաղիկյանը (Բոստոն), Կարապետ Արաբյանը (Կ.Պոլիս) եւ վերջապես վիպասան Մուրազյանի աղջիկ Ռուզան Մուրազյանը (Բեռլին): Մրցանակաբաշխությանը ներկայացվում են ութ նախագիծ, որոնցից ժյուրին

նույնական պատկերով է «Աբովյանի անհայտացումը» եւ վերջապես՝ Խորենյանի «Հեռացող մարդը» խոհեր արթնացնող կտավը, որով էլ ավարտվում է իս.Աբովյանի տուն-թանգարանի այրօրինակ նմուշների ցուցադրումը:
Աբովյանի կերպարը ստեղծագործության նյութ են դարձրել նաեւ խորհրդային քանդակագործները:
1946 թվականին Աբովյանի տուն-թանգարանի տարածքում կանգնեցվել է արվեստի վաստակավոր գործիչ Արա Մարգարյանի կերտած հուշարձանը՝ մի կիսանդրի, որի մեջ քանդակագործը մարմնավորել է մեր մեծ գրողի ու հասարակական խոշոր գործչի ներքին ուժն ու կարողությունը:
1948 թվին ավարտվեց իս.Աբովյանի լավագույն դիմանկարի եւ քանդակի համար հայտարարված հանրապետական մրցանակաբաշխությունը:
Ներկայացված երեսուհինգ աշխատանքներից երկրորդ կարգի մրցանակ շնորհիվեց երիտասարդ նկարիչ Հ.Ջարդարյանին՝ «Նախաշավիղ» նկարի համար, երրորդ կարգի մրցանակ՝ նկարիչներ է.Իսաբեկյանին, Ա. Բեքարյանին եւ քանդակագործ Ն.Նիկողոսյանին, որոնք աշխատել են արվեստի մեջ նոր մեկնաբանություն տալ Աբովյանի կերպարին:
Արվեստի վաստակավոր գործիչ, պրոֆեսոր Սուրեն Ստեփանյանը դեռես 1941 թվին քանդակել էր Աբովյանի կիսանդրին: Հեղինակը չի ձգտել ձգարտորեն պահպանել դիմանկարի արտաքին գծերը, այլ ջանացել է մարմնավորել գրողին ուժող եւ համարձակ խառնվածքով, հայացքը դեպի հեռուն... Հետագայում նույն հեղինակի կողմից մեկվց Աբովյանի առավել ավարտուն ու վեհաշուք արձանը, որն էլ 1950 թվականին նույնքերին տեղադրվեց Աբովյանի անունը կրող փողոցի վերնամասի պուրակում:

ՍՈՒՏԱՅԵԼ ՉԱԼՈՅՍԷ

Հեղինակ՝ Ե.Շնչար

Հեղինակ՝ Ն.Նիկողոսյան

Հեղինակ՝ Ե.Շնչար

ՏՈՒՐԿԻԱՆԱՍԱԳԻԿԻ ԿԵՆՏՐՈՆ

Խաչապուր Աբովյանը՝ արվեստագետների աչքերով

Հեղինակ՝ Տ.Ջոզարյան

Հեղինակ՝ Մ.Շարյան

Հեղինակ՝ Տ.Ջոզարյան

Այունյաց երկիր
www.syuniacyerkir.am

Թղթակցությունները չեն գրահամարում եւ հեղինակներին չեն վերադարձվում: Խմբագրության եւ հեղինակների կարծիքները կարող են չհամընկնել: Երկրորդ ներկայացնել մեքենագիր վիճակում (3 մեքենագիր էջից ոչ ավելի):

Հասցե՝ Կապան, Եսաույան 20/32:
Հեռախոս՝ (0285) 5 25 63, (091) 45 90 47, (077) 06 28 02:
Էլ փոստ՝ syuniacyerkir@mail.ru
Ներքերեք՝ www.syuniacyerkir.am

«ԳՈՎԱԶՐ - ՕՆԼՈՒՑՈՒՄ» բաժնում տպագրվող նյութերի համար խմբագրություն պատասխանատվություն չի կրում: Հղումը «Այունյաց երկրին» պարտադիր է:

Չափվել՝ 10 սպագրական մատու: Տպագրանակը՝ 2100, գինը՝ 300 դրամ: Ստորագրված է տպագրության 09.11.2009թ.:

ԳՐՈՂԻ ՊԱՏԳԱՄՆԵՐԻՑ

Ձե՛գ եմ ասում, ձե՛գ, հայոց նորահաս երիտասարդք, ձեր անումին մեռնին, ձեր արեւին ղուրբան.

տասը լեզու սովորեցե՛ք, բայց ձեր լեզուն, ձեր հավաքը դայիմ բռնեցե՛ք:

Որ ջանք անենք,
մեկզմեկու սիրենք, մեր
լեզուն, մեր եկեղեցին
էնպես դայիմ բռնենք,
ինչպես մեր երջանիկ
նախնիքը, հավաքացի՛ր
ինձ, աստված էլ կսիրի
մեզ, մարդ էլ:

Ա՛խ, լեզուն, լեզուն. լեզուն
որ ջըլի, մարդ ինչի՛ նման
կըլի: Մեկ ազգի պահողը,
իրար հետ միացնողը
լեզուն ա ու հավաքը:
Լեզուդ փոխի՛ր, հավաքդ
ուրացի՛ր, էլ ինչո՛վ կարես
ասիլ, թե ո՛ր ազգիցն ես:

Վայելի՛ր էստոնք, հողածին
մարդ, բարի կաց,
բարություն արա՛... ծառի
պես պտուղ փո՛ւր, ծաղկի
պես հոտ, սարի պես՝
աղբյուր, դաշտի պես՝
մասիլ (բերք), երկրի պես՝
հաց, երկնքի պես՝ լիս:

Նամարդությունը ու
թուլությունը փղամարդի
համար ամոթ ա,
քաջությամբ մեռնինք, որ
մեր որդիքն էլ իմանան, թե
մենք էլ ենք սիրտ ունեցել
ու մեր երկրի թասիքը
քաշել, մեր աշխարհի
սիրով մեռել:

Մարտիրոս Սարյան, «Ղայաստան», 1923թ.

Հայոց ազգը արարած
աշխարհին հավիտյանս
հավիտենից կարող է
համարձակ ցույց փայ, թե
ինչքան հոգի ունի, ինչքան
կամաց գործություն, սրտի
հաստատություն...

Հայոց ազգը անուն էլ ունի
ու իրան հավաքն ու լեզուն
մինչև էս օրը իր արնի
զնովը պահեց, հասցրեց՝
որ մեկ ազգ էլ ա էպես
օրինակ չունի:

Հայոց ազգ՝ քո հողին
մարտա՛ղ՝ Հայոց աշխարհ,
էն ո՛ր կաթը դուք ծծեցիք,
էն ո՛ր մեջքը ձեզ բերեց, էն
ո՛ր ձեռը ձեզ գրկեց, էն ո՛ր
բերանը ձեզ օրհնեց, որ
դուք էս հոգին ունենաք, էս
սիրտը ձեր միջումն ըլի, էս
հրաշքը դուք աշխարհին
ցույց փաք:

Դու է՛ն ազգի որդին ես,
որ էսքան փանջանք քեզ
համար քաշեց, ինքը
նահապակվեց, քո կաթը
ու արինդ ուրիշ ազգի հետ
չխառնեց:

...Իմ ուզածս է՛ն ա, որ
քեզ ծառայեմ, քեզ իմ
կյանքս փամ, քանի շունչս
բերանումս ա:

Հայաստան հրեշտակի պես
առաջիս կանգնած ինձ թե
էր փայլիս: